

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΩ 1907

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1912

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

42 - ΟΔΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ - 42

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΩ 1907

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἐπιτομὴ ἰσθίων ὑπὸ Μάρμη Ἀντίνου	Σελ. 449
Τὸ πρόβλημα τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ Γεωρ. Σωτηριάδου	» 459
Ἡ Σέρβια καὶ ἡ στενοπορία τῶν κατὰ τὸν L. Heiney (μετάφρ. Α.)	» 478
Σημειώσεις ἐν παρόδῳ ἐκ τῶν τοῦ Ἐμμοσον μετάφρ. Θ. Φλωρᾶ (τέλος)	» 484
Τὸ ἀντίμα ἀγγλικὸν διήγημα (μετάφρ. Χ.) (τέλος)	» 499
Χρονικά	» 507

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΟΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ

ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΙΔΡΥΘΕΙΣ ΤΩ 1899 ΥΠΟ Δ. ΒΙΚΕΛΑ

ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Ι. ΑΘΑΝΑΣΑΚΗΣ Πρόεδρος, Δ. ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ Αντιπρόεδρος, Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΣ,
Α. ΜΑΤΣΕΙΣ, Γ. ΠΑΣΠΑΤΗΣ, Π. Ε. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, Κ. ΡΩΜΑΝΟΣ,
Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. Σ. ΣΤΡΕΪΤ.

Η ΜΕΛΕΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΠΡΟΠΗΡΩΤΕΛ

Διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην δραχ. 7

Διὰ τὰς λοιπὰς χώρας φράγκα χρυσᾶ 8

(Ἄνευ τῶν βιβλίων)

Μετὰ τῶν βιβλίων δραχ. 10 καὶ φρ. χρ. 12.

Ἐκαστον τεύχος χωριστὰ πωλεῖται δραχ. 1 εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 1,20 εἰς τὰς λοιπὰς χώρας.

Ἡ "ΜΕΛΕΤΗ", ἐκδίδεται κατὰ μῆνα εἰς τεύχη ἐκ σελίδων 64, κατὰ δὲ τοὺς θερινοὺς μῆνας, Ἰούλιον—Ἰούλιον καὶ Αὐγούστου — Σεπτέμβριον, ἐκδίδεται ἀνὰ ἓν τεύχος, ὥστε ἕκαστος ἐτήσιος τόμος ἀποτελεῖται ἐκ δέκα τευχῶν, ἧτοι 640 σελίδων.

Αἱ συνδρομαὶ τῆς "ΜΕΛΕΤΗΣ", καταβάλλονται εἰς τὰ Γραφεῖα τοῦ Συλλόγου ἢ ἀποστέλλονται ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ διὰ συστημένων ἐπιστολῶν, ταχυδρομικῶν ἢ τραπεζικῶν ἐπιταγῶν καὶ χαρτονομισμάτων Γαλλίας, Ἀγγλίας, Γερμανίας, Αὐστρίας, Ἰταλίας, Ρωσίας, Ἀμερικής.

Η "ΜΕΛΕΤΗ", ΤΟΥ 1907, ΤΟΥ 1908, ΤΟΥ 1909,

ΤΟΥ 1910 ΚΑΙ ΤΟΥ 1911

ἀποτελεῖ 5 τόμους, ἕκαστον ἐξ 640 σελίδων, πολυτελῶς δεδεμένους. Ἐκαστός: δραχ. 10 διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 12 διὰ τὴν Ἀλλοδαπήν. Μόνον τὸ πολυτελές περιβάλλωμα δραχ. 2 διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην — φρ. χρ. 2 διὰ τὴν Ἀλλοδαπήν. Ἀπηλλαγμένα ταχυδρομικῶν. Οἱ 5 τόμοι ὁμοῦ ἀδελφ. δραχ. 25 καὶ φρ. χρ. 30. Πολυτελῶς δεδεμένοι δραχ. 35 καὶ φρ. χρ. 40.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΙΕΡΕΩΝ

Ἀνέκαθεν εἰς τὰς τύχας τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ἰδέα τῆς πίστεως συνεδυάσθη καὶ ἡδελφότητι μετὰ τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος. Ἐν ὀνόματι τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος διεξήχθη ὁ ὑστατος ἀπεγνωσμένος ἀγὼν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅτε τὸ Γένος αἰμόφυρτον ὑπέκυψεν εἰς τὸν ἀπηνή ζυγόν, ἡ δίδυμος αὐτῆ λαμπὰς ἐφώτιζεν αὐτὸ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας καὶ τὸ ἐπαραμύθει καὶ τοῦ ἐνέπνεε θάρρος καὶ καρτερίαν καὶ ἐνίσχυε τὰς δυνάμεις του καὶ διετήρει ἀσβέστους τὰς ἐλπίδας του. Ἡ Ἐκκλησία ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη τοῦ Γένους τροφὸς καὶ ἡ φιλόστοργος αὐτοῦ μήτηρ. Αὐτὴ ἐφύλαξεν εἰς τοὺς ἱεροὺς κόλπους τῆς τὸ καλλὰδιον τοῦ ἔθνισμοῦ ἐπὶ αἰῶνας καὶ διετήρησεν ἀκοίμητον τὴν προσδοκίαν τῆς ἀπολυτρώσεως. Τὸ ἔθνος καθ' ἕλον τὸν μακράιονα ζόφον τῆς δουλείας ἐναπιστεύθη τὸν φωτισμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν καθοδήγησιν καὶ τὴν παραμυθίαν εἰς τὸν Κληρὸν καὶ ὁ Κληρὸς ἐξετέλεσε τὴν μεγάλην ταύτην ἀποστολὴν μεθ' ὑπερδύου καρτερίας καὶ αὐταπαρησίας. Οὐ μόνον δ' ἠγωνίσθη ἀόκνως ὁ Κληρὸς ὁ ἑλληνογενὴς νὰ διαπλάττη τὰς ψυχὰς καὶ νὰ τὰς θερμαίνῃ μετὰ τὴν φλόγα τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ ὁμοῦ μετὰ τὰ πνευματικὰ ὅπλα δὲν ἐδίστασε καὶ τὰ ὕλικα ὅπλα νὰ χειρισθῆ εἰς ἐκτάκτους καιροὺς ὑπὲρ τῆς κινδυνευούσης πατρίδος. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία δὲν προσέφερε μόνον θύματα καὶ δλοκαυτώματα εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ μαχητὰς ἀνδρείους, οἵτινες περιζωσθέντες τὸ ξίφος ἠγωνίσθησαν ἐνδύξως εἰς πάσας τὰς περιστάσεις, καθ' ὅς ὁ πολυπαθὴς ἑλληνικὸς λαὸς ἐξεγείρετο ἐναντίον τῶν τυράννων του κατὰ τε τοὺς ἀπομακρυσμένους καὶ τοὺς ἐγγυτέρους ἡμῶν χρόνους τῆς ἑθνικῆς μας ἱστορίας. Ὁ μοναχὸς Σαμουήλ, ὁ ἥρωας τῆς Ἀλαμάνης Ἀθανάσιος Διάκος, ὁ ἀνδρείως πεσὼν εἰς Μανιάκι ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος ἡ Παπαφλέσσας, καὶ ἄλλοι κατὰ τε τὸν Ἱερόν Ἀγῶνα καὶ τοὺς μετα-

γενεστέρους καιρούς διαπρέψαντες, υπήρξαν μαχηταί γενναίοι τοῦ Χριστοῦ καὶ πρόμαχοι ἅμα τῆς πατρίδος θαυμασταὶ διὰ τὴν ἀνδραγαθίαν των.

Καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, καθ' ἃς ἡ πατρίς ἡμῶν ἀπεδύθη καὶ αὐθις εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ βαρβάρου προαιωνίου ἐχθροῦ, ὁ Ἰερὸς Κληρὸς ἔδειξε τὰ αὐτὰ φιλοπάτριδα αἰσθήματα. Ἰκανοὶ ἱερωμένοι ἠθέλησαν προθύμως νὰ ἀποβάλουν προσωρινῶς τὸ ῥάσον καὶ νὰ περιβληθοῦν τὴν πανοπλίαν τοῦ πολεμιστοῦ, εἰς δὲ τῶν ἐνθουσιωδεστέρων ἱεραρχῶν μας ἔσπευσε νὰ καταρτίσῃ σῶμα ἴδιον ἐκ κληρικῶν καὶ νὰ δράμῃ ἐπικεφαλῆς αὐτῶν εἰς βοήθειαν τῶν μαχομένων ἀδελφῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν εἶναι γεγονός πρωτοφανὲς εἰς τὴν ἐθνικὴν μας ἱστορίαν. Ἀθρόα ἐκστρατεία ἱερωμένων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἱεράρχου ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν ἐγένετο καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν χώραν μας, τὸ περίεργον δὲ τοῦτο ἐπεισόδιον, ὡς ἄγνωστον ἴσως τοῖς πολλοῖς, πρόκειται κατωτέρω ν' ἀφηγηθῶμεν.

* *

Ἡ πάλη μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης καὶ τῶν Ὀθωμανῶν διήρκεσε σχεδὸν ἀδιάλειπτος ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ὀριστικῆς ἐγκαταστάσεως τῶν τελευταίων τούτων ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ μουσουλμανικὸς χείμαρρος ἐξώρμα ἀκαταπαύστως ἀπὸ παντοίων σημείων, μετὰ κόπου δὲ προσεπάθουν τὰ χριστιανικὰ ἔθνη ν' ἀποκρούουν τὴν ὀρμὴν του. Οἱ πάπαι τῆς Ῥώμης ἐκάστοτε ἔκρουον τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου καὶ συνήσπιζον τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας· ἀλλ' ὁ Γουρκοὺς πρὸς στιγμὴν ἀναχαιτιζόμενος, ἀκάθεκτος ἐπετίθετο πάλιν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, σφάζων, πυρπολῶν, ἐξανδραποδίζων, μόνη δὲ ἡ ἀνδρεία τοῦ ἡρωϊκοῦ Σοδιέσκη τῆς Πολωνίας ἠδυνήθη ν' ἀποσοθήσῃ τὸ θανάσιμον τραῦμα, τὸ ὅποιον ἐμελέτα νὰ καταφέρῃ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ ἀμελικτὸς ἐχθρὸς, προελάσας θρασέως μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Βιέννης.

Ἰὸν μᾶλλον ἐπίπονον καὶ ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ κοινοῦ πολεμίου διεξῆγεν ἡ Βενετία, καθὼς διατελοῦσα ἐν ἀμέσῃ μετ' αὐτοῦ ἐπαφῇ. Ἀδιάκοπος σχεδὸν ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ΙΕ' μέχρι τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῆς Βενετικῆς Πολιτείας, ἀγωνιζομένης νὰ

περισώσῃ τὰς ὀλονέν ἀπειλουμένας καὶ ὀλονέν περικοπτομένας κτήσεις τῆς καὶ τὰ πολλαπλᾶ τῆς συμφέροντα. Βαρέως φέρουσα τὴν πρόσφατον τῆς Κρήτης ἀπώλειαν ἡ Βενετία προθύμως προσεχώρησεν εἰς τὴν καταρτισθεῖσαν ἐν ἔτει 1684 τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ ΙΑ' συμμαχίαν, ἀποτελεσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Λεοπόλδου, τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας Ἰωάννου Σοδιέσκη καὶ τινῶν μικρῶν τῆς Ἰταλίας κρατῶν. Ἐξώπλισε στόλον ἰσχυρὸν ἐκ 58 νηῶν μετ' ἀξιόμαχου στρατοῦ, διώρισε δὲ ἀρχιστράτηγον τὸν ἐμπειροπόλεμον Φραγκίσκον Μοροζίνη, ἑκτακτον ἐπιδείξαντα ἀνδρείαν καὶ ἱκανότητα κατὰ τὸν ἐν Κρήτῃ πόλεμον, μέλλοντα δὲ νὰ κλείσθῃ κατὰ τὴν ἐπικειμένην ἐκείνην ἐκστρατείαν, ν' ἀποκτήσῃ τὸ τιμητικὸν ἐπίθετον τοῦ Πελοποννησιακοῦ διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου καὶ ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὕπατον τῆς Πολιτείας ἀξίωμα, ἐκλεχθεὶς δόξης διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις του πρὸ τῆς λήξεως τοῦ πολέμου.

Δὲν ἔλειψεν ἡ Βενετικὴ Πολιτεία, ὡς ἐπραττεν εἰς πάσας τὰς κρίσιμους περιστάσεις αὐτῆς, νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ τότε τὴν συνδρομὴν τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς διατελούντων Ἑλληνικῶν νησιωτῶν τοῦ Ἰονίου. Ἡ συνδρομὴ αὕτη οὐδέποτε ἀπέλειψεν αὐτῇ κατὰ τοὺς μακροὺς ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν πολέμους· διότι οἱ κάτοικοι τῶν Ἰονίων νήσων, αἵτινες διέμεναν πισταὶ εἰς τὴν Γαληνοτάτην Δημοκρατίαν μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς καὶ ἀπετέλεσαν τὰ ὑστάτα αὐτῆς προπύργια καὶ τὰς μόνους αὐτῆς κτήσεις μετὰ τῆς Δαλματίας καὶ τινῶν ὀχυρῶν πόλεων τῆς Ἠπείρου, διέσωζον ἐν τῇ ψυχῇ τὸ ἑλληνικὸν φρόνημα ἀκμαῖον καὶ διεκαίοντο ὑπὸ ἀσβέστου μίσους κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τυράννων τοῦ γένους των. Τὸ αἰσθημα δὲ τοῦτο, παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τινὰς σφαλερὰν γνώμην, ὑπέβαλλεν ἐπιτηδεῶς, ἀποδλέπουσα βεβαίως πρὸ πάντων εἰς τὰ ἴδια τέλη, ἡ κυρίαρχος ἐν καταλλήλῃ ἐκάστοτε χρόνῳ, ὡς ἐξάγεται ἐκ διαφόρων προκηρύξεων βενετῶν διοικητῶν, ἐν αἷς ὑπενθυμίζετο εἰς τοὺς ἑλληνας ὑπηκόους ἡ καταγωγή καὶ ἡ προγονικὴ αὐτῶν δόξα. Ὅθεν πολλάκις Κερκυραῖοι καὶ Κεφαλλῆνες καὶ Ζακύνθιοι εὐπατρίδαι καὶ ἄλλοι εὐποροὶ ἐκ τῶν νήσων ἐξοπλίζοντες γαλέρας καὶ στρατολο-

γοῦντες ἰδίαις δαπάναις ἐθελοντάς συμπολίτας των, συνηνοῦντο μετὰ τῶν στόλων καὶ τῶν στρατιῶν τῶν Βενετῶν καὶ συνηγωνίζοντο μετ' αὐτῶν ἀνδρείως ἐν Κύπρῳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Στερεᾷ, ἀνταμειφθέντες ὑπὸ τῆς Βενετίας διὰ τίτλων καὶ ἀξιομάτων καὶ δωρεῶν καὶ προνομίων. Τὰ κάτεργα μάλιστα τῶν νήσων, τρία συνήθως ἐκ Κεφαλληνίας, ἧς ὁ λαὸς ἦτο ἀνέκαθεν ναυτικώτερος, δύο ἐκ Ζακύνθου καὶ ἐν ἐκ Κερκύρας, ἀπετέλουν ἰδίαν μοῖραν, ἧς ἀρχηγὸς ἐθεωρεῖτο ὁ πρεσβύτερος τῶν κεφαλλήνων τριηράρχων, φέρων, ὡς εἴθιστο τότε, καὶ φανὸν ἐπὶ τῆς πρύμνης τοῦ κατέργου του εἰς ἔνδειξιν τοῦ ἀξιωματός του.

Ἐσπευσαν λοιπὸν καὶ οἱ νησιῶται νὰ προσφέρουν τὴν συνδρομὴν των εἰς τὸν χριστιανικὸν ἀγῶνα. Καὶ ἡ μὲν Κοινότης Κερκύρας προσέφερε 10 χιλιάδας δουκάτων, 9 δὲ χιλιάδας ἡ Κοινότης Ζακύνθου καὶ ἀνάλογον ποσὸν ἡ τῆς Κεφαλληνίας. Τὰ χρηματικὰ ταῦτα ποσὰ συνελέγοντο κυρίως ἐκ τῆς ἐπιδημοπρασίας πωλήσεως ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῶν εὐπατριδῶν ἐκάστης νήσου τῶν ἐξ αὐτῶν ἐξαρτωμένων ἐγχωρίων ὑπουργημάτων. Ἀλλὰ πλὴν τῆς χρηματικῆς οἱ Ἑπτανήσιοι προσέφερον γενναίαν εἰσφορὰν καὶ εἰς πλοῖα καὶ στρατιώτας. Ἡ Κεφαλληνία ἐχορήγησε δύο κάτεργα ὑπὸ τοὺς τριηράρχους Νικόλαον Πινιατόρον καὶ Ἀναστάσιον Ἄννινον, ἄγοντα μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς υἱούς του καὶ πεντήκοντα παρ' αὐτῶ ὀπλισθέντας Κεφαλλῆνας, ἡ Κέρκυρα ἐν ὑπὸ τὸν Γεώργιον Κοκκίνην καὶ ἡ Ζάκυνθος ἐν ὑπὸ τὸν Ἀγησίλαον Σιγοῦρον καὶ μίαν γαλιόταν μετὰ ὀγδοήκοντα ὀπλοφόρων, ἐξοπλισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σταματέλου Καπνίσῃ. Στρατιωτικὸν δὲ σῶμα κατηρτίσθη εἰς τὰς νήσους ἐκ δισχιλίων καὶ ἐπέκεινα ἀνδρῶν, ἐξ ὧν τὸ μέγιστον μέρος ἦσαν Κεφαλλῆνες καὶ Ἰθακήσιοι ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς Ἀγγελὸν Δαλλαδέτσιμαν καὶ Ἰωάννην Βαπτιστὴν Μεταξᾶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν Κερκυραῖοι ὑπὸ τὸν ἱππότην Βαρβάτην καὶ Ἰωάννην Μιδάνον καὶ Ζακύνθιοι ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Κουτούβαλην καὶ Νικόλαον Κουμοῦτον. Ἐκ Κερκύρας προσήλθε καὶ ὁ Εὐστάθιος Ῥωμανὸς ἢ Μανέτας, ἔμπειρος ναυτικός, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ἀρχηγία στολίσκου ἐκ καταδρομικῶν.

***

Ὁ Μοροζίνης ἀφίκετο εἰς Κέρκυραν, ἐνθα συνηνώθησαν μετὰ τοῦ βενετικοῦ στόλου τὰ παπικὰ πλοῖα, τὰ τῆς Ἰοσκάνης, τὰ τῶν ἱπποτῶν τῆς Μελίτης καὶ τὰ τῶν ἑλληνικῶν νήσων. Ὁ ἀρχιστράτηγος ἐγένετο δεκτὸς μετὰ μεγάλης πομπῆς ἐν τῇ νήσῳ, ἐκεῖ δὲ διατρίψας ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἐπεθεώρησε τὰ φρούρια τῆς πόλεως διατάξας τὴν ἐπισκευὴν αὐτῶν καὶ συσκεφθεὶς μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν περὶ τοῦ πολεμικοῦ σχεδίου, ἀπεφάσισε ν' ἀρχίσῃ τὰς ἐχθροπραξίας ἐπιτιθέμενος κατὰ τῆς Λευκάδος, ἧτις ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἰούρκων διατελοῦσα, εἶχε καταστῆ ὀρμητήριον θρασέων πειρατῶν, ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς δὲ θέσεως αὐτῆς ἐκρίθη κατάλληλος νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις τῆς πολεμικῆς ἐνεργείας.

Ἀλλὰ πρὶν νὰ μεταβῇ εἰς Λευκάδα ὁ στόλος, διήλθεν ἐκ Κεφαλληνίας καὶ προσωρμίσθη εἰς τὸν λιμένα Ἀργοστολίου. Πρωτεύουσα τῆς νήσου ἦτο τότε τὸ φρούριον Ἁγίου Γεωργίου, τὸ λεγόμενον σήμερον Κάστρον, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ πλέον ὥρας ἀπὸ τοῦ λιμένος, τὸ δὲ Ἀργοστόλιον, πολίχνη, ἧτις εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ χρόνου συνοικιζομένη χάριν τῆς συγκοινωνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἐχρησίμευεν ὡς ἐπίνειον. Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ ἀρχιστρατήγου ἐγένετο μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος. Πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ τῆς νήσου παρευρέθησαν εἰς τὴν ἀπόδοσιν, ὠδηγήθη δὲ ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει εἰς τὸν λατινικὸν ναὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Νίκης¹. Ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τῆς

¹ Ὁ ἱστορικὸς οὗτος ναὸς ἠγείρετο ἐν Ἀργοστολίῳ, ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Πλάκας, ἀντικρὺ τοῦ σφζομένου σήμερον ὀρθοδόξου ναοῦ τῶν Ἀρχαγγέλων, τιμῶμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Νίκης (Santa Maria della Vittoria) καὶ τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἐκτίσθη μετὰ τὴν πολυθρόλητον ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου ὑπὸ μοίρας τοῦ βενετικοῦ στόλου, καταπλευσάσης εἰς τὸν λιμένα ἐκεῖνον τῆς Κεφαλληνίας πρὸς ἐπισκευὴν ἴσως μετὰ τὴν μάχην, ἀφιερωθείς εἰς τὴν Παρθένον, βοηθὸν τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν φοβερὰν σύγκρουσιν, ἐξ ἧς ἐξηρτήθη ἡ τύχη ὀλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὅθεν καὶ ἡ δοθεῖσα αὐτῇ ὀνομασία. Ὁ ναὸς οὗτος καταπεσὼν ἐκ σεισμοῦ μετ' ὀλίγον, ἀνεκτίσθη καὶ ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ τῆς θαλάσσης Ἀνδρέου Κορνέρ. Κρημνισθεὶς ὁμοῦ καὶ πάλιν ὑπὸ τινος τῶν φοβερῶν σεισμῶν τῶν συνταραξάντων τὴν νήσον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα καὶ μὴ ἀνοικοδομηθεὶς, ἠρειπώθη τελείως καὶ ἐπὶ τῆς Ἀγγλικῆς Προστασίας ἐχρησίμευεν ὁ χώρος αὐτοῦ ὡς νεκροταφεῖον τῶν ἐν τῇ πόλει

Κεφαλληνίας Λοδέρδος ὡς ἐξῆς περιγράφει τὴν τελετὴν: Ὁ ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος προεπυρεύετο μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ ἱερέων τοῦ λατίνου ἐπισκόπου μετὰ τοῦ κλήρου του, οἵτινες εἶχον τὴν τιμητικὴν θέσιν ὡς ἀρχηγοὶ τῆς κρατούσης θρησκείας. Εἶπετο τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ γενικοῦ στρατηγοῦ, οὗτος δὲ μετὰ τοῦ λατίνου ἐπισκόπου ἔβαινον ὑπὸ τὴν οὐρανίαν, παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν διοικητῶν καὶ συνδίκων τῆς νήσου, τῶν ἀντιναυάρχων τοῦ στόλου καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων».

Κατὰ τὴν τελεσθεῖσαν ἐν τῷ ναῷ δοξολογίαν συνέβη δυσάρεστον ἐπεισόδιον. Ὁ κατὰ καθήκον συμμετασχὼν τῆς ὑποδοχῆς καὶ παρευρεθεὶς εἰς τὴν δοξολογίαν Ἕλληνα ἀρχιερεὺς τῆς νήσου, τιτλοφορούμενος ἀρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης, ἦτο τότε ὁ Τιμόθεος, ἐκ τῆς ἀρχοντικῆς οἰκογενείας Τυπάλδου Φορέστη, διαδεχθεὶς κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἀκριβῶς τὸν ἐνάρετον Παῖσιον τὸν Χοιδᾶν, ἀποθανόντα ἐν φήμῃ ἀγιότητος. Ὁ Τιμόθεος ἦτο ἀνὴρ θερμουργός, χαρακτῆρος ζωηροῦ καὶ εὐεξάπτου, φιλόδοξος δ' ἐνταυτῷ καὶ ζηλοτύπως κηδόμενος τῶν προνομίων τῆς θέσεώς του. Ὅτε ἔφθασεν ἡ συνοδεία εἰς τὸν ναόν, παρετήρησεν ὅτι εἶχον τοποθετηθῆ ἐκεῖ δύο μόνον θρόνοι, εἰς διὰ τὸν ἀρχιστράτηγον καὶ ἕτερος διὰ τὸν λατίνον ἐπίσκοπον, ἐνῶ δι' αὐτὸν εἶχεν ὀρισθῆ μία τῶν ἐσχάτων θέσεων μετὰ πάσας τὰς ἐπιτοπίλους ἀρχὰς καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στόλου. Ἐπειράχθη δ' ἔτι μᾶλλον, ὅτε ὁ τελετάρχης δὲν προσ-

Ἄργουστολλοῦ καθολικῶν καὶ ἰδίως τῶν Μελιταίων. Νῦν ὁ χώρος αὐτὸς μεταβλήθη εἰς δημοτικὴν πλατεῖαν μετ' ἀνθῶνος, ὀνομασθεῖσαν πλατεῖαν Ναυπάκτου, ἐφ' ἧς ἐστήθη στήλη ἀναθηματικὴ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ναυμαχίας. Ἐν τῷ γειτονικῷ ναῷ τῶν Ἀρχαγγέλων ἐσφίζετο μέχρις ἐσχάτων ἡ ἐξῆς λατινικὴ ἐπιγραφή, ἐντεταχισμένη ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ πεσόντος κτιρίου:

Virginī matri

Insignis Turcis victoria ad Curzolari

Redacto anno salutis MDLXXI Venetorum religione

A terremotibus postea dirutum

Illmⁱ et Eccel^mi Andreae Cornelli D. M. Proc. Prov. Genen. Maris

Pietas

Ad migliorem formam redigere curavit

An. MDLXXIII

ἔφερον εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν λειτουργίαν τὸν ἀσπασμὸν τοῦ εὐαγγελίου, ἀλλὰ μόνον τὸν ἀσπασμὸν τῆς εἰρήνης, διὸ ὁ ἱεράρχης ὀργισθεὶς ἀπέπεμψεν ἀποτόμως τὸν τελετάρχην. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι αἱ παραλείψεις αὗται ἐγένοντο ἐπίτηδες, διότι οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, μισαλλόδοξοι σφόδρα ὄντες τότε καὶ ἀγέρωχοι ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος τῶν κυριάρχων, προσεπάθουν εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ ταπεινώσουν τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸν ἐγγύριον ὀρθόδοξον κλήρον καὶ ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς μὲ ἀλαζονικὴν περιφρόνησιν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἔριδες δὲν ἀπέλειπον κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ βενετοκρατίας μεταξὺ τῶν δύο κλήρων καὶ πολλάκις ἐδέησε νὰ παρέμβῃ ἡ ἀρχή, ἥτις καὶ ἐκ πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ ἦτο μᾶλλον ἀνεξίθρησκος, πρὸς κατασίγασιν αὐτῶν.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τιμόθεος ἐννοήσας τὴν ὑβριστικὴν πρόθεσιν, ἀνεκοίνωσε διὰ τοῦ ἀρχιδιακόνου του εἰς τοὺς παρισταμένους ἐν τῇ τελετῇ συνδίκους τῆς Κοινότητος, οἵτινες κατήγγοντο πάντες ἐκ τῶν εὐγενῶν οἰκῶν τῆς νήσου, τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὰ γενόμενα ἀπαιτῶν ἱκανοποίησιν, ἔτοιμος ἐν ἐναντία περιπτώσει ν' ἀποχωρήσῃ μετὰ πάντων τῶν ἐν αὐτῇ κληρικῶν, οἱ δὲ σύνδικοι συναισθανόμενοι τὴν προσβολήν, διεμήνυσαν τῷ ἀρχιερεῖ ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξουν αὐτὸν εἰς πᾶσαν ἀπόφασιν. Ἀλλὰ τότε συνέβη καὶ νέα σκηνὴ, προκαλέσασα τὴν φανεράν ῥῆξιν. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀκολουθίας ὁ ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος ὤφειλε, κατὰ τὸ τυπικόν, νὰ προσέλθῃ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ νὰ εὐχηθῇ ὑπὲρ τῆς Γαληνοτάτης Πολιτείας καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου. Ὁ Τιμόθεος πράξας τοῦτο, ἐστράφη μετὰ τὴν δέησιν καὶ ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς παρεστῶτας τὴν εὐλογίαν του. Ὁ λατίνος ὁμοῦς ἐπίσκοπος σκανδαλισθεὶς διότι ὁ ἀλλόδοξος συνάδελφός του ἐτόλμησε νὰ εὐλογήσῃ ἐντὸς ναοῦ καθολικοῦ, ἀπέτεινε πρὸς αὐτὸν παρρησίᾳ ὀργίλας παρατηρήσεις, εἰς ἃς μετ' ἴσης ἐξάψεως ἀπήντησεν ὁ ὀρθόδοξος ἱεράρχης, ὅστις μετὰ τὴν ἀτοπον ταύτην λογομαχίαν ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ χωρὶς νὰ χαιρετίσῃ κατὰ τὴν ἐθιμοταξίαν τὸν λατίνον ἐπίσκοπον καὶ τὸν ἀρχιστράτηγον. Ἐν ἀποχωρήσαντα ἀρχιερέα παρηκολούθησε πάραυτα ὁ ὀρθόδοξος κλήρος, οἱ σὺν-

δικοί τῆς Κοινότητος καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ ναῷ παριστάμενοι Ἕλληνας, μὴ συνοδεύσαντες τὸν ἀρχιστράτηγον ὡς ὄφειλον, μέχρι τοῦ ἐτοιμασθέντος αὐτῷ καταλύματος. Τὸ τόλμημα ἦτο σοβαρὸν καὶ ἠδύνατο ἐν ἄλλοις καιροῖς νὰ ἔχη διὰ τοὺς προβάοντας εἰς αὐτὸ δυσαρέστους συνεπείας. Δὲν ἔλειψε δὲ καὶ ὁ λατῖνος ἱεράρχης νὰ ἐκφράσῃ παράπονα σφοδρὰ διὰ τὴν πράξιν καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιστρατήγου. Ἄλλ' ὁ Μοροζίνης ἐν τῇ συνέσει του, ἀποβλέπων καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς βοήθειας τῶν Κεφαλλήνων καὶ μὴ θέλων νὰ θίξῃ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα πάντων τῶν συμπραττόντων μετ' αὐτοῦ Ἑλλήνων, ἔκρινεν ὅτι δὲν ἦτο καιρὸς θρησκευτικῶν ἐρίδων καὶ ἀπέσχε νὰ ἐκφρασθῇ ἢ νὰ ἐνεργήσῃ τι ἐπὶ τοῦ ἐπεισοδίου.

* *

Ὁ στόλος τῶν Βενετῶν μετὰ τοῦ στρατοῦ ἀπάραις ἐκ Κεφαλληνίας διηυθύνθη εἰς Λευκάδα, ὅπου μετὰ τινὰς ματαίας διαπραγματεύσεις περὶ παραδόσεως τοῦ φρουρίου τῆς νήσου, ἔνθα οἱ Τούρκοι εἶχον ὀχυρωθῆ, ἐπεχείρησεν ἀμέσως τὸν ἀποκλεισμόν αὐτοῦ διὰ πολιορκητικῶν ἔργων. Ἄμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐχθροπραξιῶν ἤρχισαν συρρέοντες εἰς τὸ βενετικὸν στρατόπεδον πλεῖστοι ὅσοι Ἕλληνας ἐκ τῶν κατοίκων τῶν παρακειμένων νήσων, προσφερόμενοι νὰ συμπολεμήσωσι μετὰ τῶν χριστιανῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως, ἐνῶ ἕτεροι εὐκατρίδαι ἐκ τῶν νήσων τῇ ἐντολῇ τῆς ἀρχῆς, ἢ φιλοτιμούμενοι αὐθορμήτως, κατήρτιζον ἐλαφρὰ ἐθελοντικὰ σώματα, βοηθοῦντες δι' ἐπιδρομῶν τὸ ἔργον τοῦ πολιορκητικοῦ στρατοῦ. Πολυάριθμοι ἰδίως ἦσαν οἱ Κεφαλλῆνες, διαπεραιούμενοι καθ' ὁμάδας διὰ πλοιαρίων ἐκ τῆς νήσου τινῶν ἄλλ' ἐπειδὴ δυστυχῶς πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐξεστράπησαν εἰς λεηλασίας καὶ διαρπαγὰς, ὁ ἀρχιστράτηγος ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ αὐστηρὰ ἐναντίον των μέτρα καὶ νὰ τοὺς ἀποδιώξῃ.

Αἰφνης εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολιορκητῶν ἐφάνη ἐρχομένη ὄλιως ἀπροσδόκητος ἐπικουρία. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τιμόθεος στρατολογήσας ὄσους ἠδυνήθη ἐκ τῶν νήσων κληρικῶν, ἱερέων, διακόνων καὶ μοναχῶν καὶ ἐπιβιβάσας αὐτοὺς εἰς πλοῖα, ἀφίκετο εἰς Λευκάδα καὶ παρουσιάσθη ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον, δηλῶν ὅτι προσήρχετο νὰ χύσῃ τὸ αἷμα

του ὑπὲρ τοῦ θριάμβου τῶν ὀπλων τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἡ δύναμις τοῦ ἱεροῦ τούτου τάγματος δὲν εἶνε ἐξηκριθωμένη. Ὁ ῥηθεις ἱστορικὸς Λοβέρδος λέγει ὅτι συνίστατο ἐκ τετρακοσίων ἱερέων καὶ μοναχῶν, ἐνῶ ἕτερος ἱστορικὸς τῆς Κεφαλληνίας, ὁ Πινιατόρος, καθὼς καὶ ὁ Χιώτης ἐπὶ τῇ βίβει δημοσιευθείσης τότε ἐν Βενετίᾳ ἀνωνύμου ἐκθέσεως τῶν κατὰ τὸν πόλεμον ἐκείνων πεπραγμένων ὑπολογίζουσι τὸν ἀριθμὸν εἰς ἐπέκεινα τῶν ἑκατῶν πεντήκοντα. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἀριθμὸς φαίνεται πιθανώτερος, διότι δύσκολος τῷ ὄντι θὰ ἦτο ἡ συγκέντρωσις τετρακοσίων ἱερωμένων, δυσανάλογος δὲ ὁ ἀριθμὸς οὗτος πρὸς τὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν πληθυσμὸν τῆς νήσου, εἰ μάλιστα ἐκπεθῆ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνεκα γήρατος ἢ ἀσθενειῶν ἀδυνατούντων νὰ ὑποστῶσι τοὺς κόπους τῆς ἐκστρατείας κληρικῶν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη ὅμως τὸ πρᾶγμα, καὶ οὕτω περιοριζόμενος ὁ ἀριθμὸς των ἦτο σημαντικὸς καὶ θὰ ἐπροξένησε βεβαίως οὐκ ὀλίγην ἐντύπωσιν εἰς τὴν ἐστρατοπεδευμένην σύγκλυδα στρατιὰν τῶν ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου πολεμούντων χριστιανῶν, Βενετῶν, Γερμανῶν, ἱπποτῶν τῆς Μελίτης, Φλωρεντινῶν, Δαλματῶν καὶ ἄλλων μισθοφόρων ἢ μαύρη φάλαγξ τῶν ῥασοφόρων, ἢ ἀποτελοῦσα τὸ παραδοξότερον ἴσως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφοριῶν ἀναφανέν στρατιωτικὸν σῶμα.

Πῶς ἤχθη ἄρᾳ γε εἰς τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν ὁ τολμητῆς κεφαλλῆν ἀρχιεπίσκοπος; Μήπως μετεμελήθη διὰ τὴν παράφορον διαγωγὴν του καὶ ἠθέλησε νὰ ἐξιλεωθῆ ἀπέναντι τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Βενετικῆς Πολιτείας καὶ ν' ἀπασσθήσῃ ἐνδεχομένην τῆς ἀρχῆς δυσμένειαν; Πιθανόν πάντως ὅμως τὸ αἴτιον τοῦτο θὰ συνεδυάζετο καὶ μετὰ τὸν ὀρμητικὸν καὶ δραστήριον χαρακτήρα τοῦ ἱεράρχου καὶ μετὰ τὸ γενικὸν αἶσθημα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑφ' οὗ πάντες οἱ παρακείμενοι ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ κατελήφθησαν ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς φυλῆς των καὶ ἰδίως οἱ νησιῶται, μνήμονες τῶν δηλώσεων καὶ τῆς φθορᾶς καὶ τῶν παντοίων δεινῶν ὅσα ἐκάστοτε ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων πειρατῶν ὑφίσταντο. Συνετέλει δὲ βεβαίως καὶ ἡ σκέψις ὅτι διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν λειτουργῶν της

θα ἐξήπτετο ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν μετὰ τῶν Βενετῶν συμπολεμούντων πολυαριθμῶν συμπαλιτῶν του, οἵτινες καὶ ἠγωνίσθησαν ἀληθῶς γενναϊότατα καὶ διέπρεψαν οὐ μόνον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Λευκάδος, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς ἐκδρομὰς καὶ μάχας κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὰ ἠπειρωτικὰ παράλια καὶ διάφορα σημεῖα τῆς Στερεᾶς μέχρι τῶν μυχῶν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Ὁ Μοροζίνης ἐκπλαγεὶς διὰ τὴν πράξιν, ἐδέχθη μετὰ πολλῆς τιμῆς τὸν ἑλληνα ἱεράρχην καὶ ἐπήνεσεν αὐτὸν διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀφοσίωσιν του πρὸς τὴν Πολιτείαν· ἐδήλωσεν ὅμως αὐτῷ ὅτι ἡ συνδρομὴ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἱερατείου του ἦτο περιττὴ καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ ποίμνιόν του καὶ νὰ εὐχεται ὑπὲρ τοῦ θριάμβου τῶν χριστιανικῶν ὄπλων.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἔδραν του μετὰ τῶν αὐτοσχεδίων πολεμιστῶν του. Ἀλλ' ὅμως τὸ διάδημα αὐτοῦ δὲν ἀπέβη παντελῶς ἀκαρπον, διότι ὁ βενετὸς ἀρχιστράτηγος ἐννοήσας ἐκ τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ συμβάντων ὅτι ἐκ τῆς ὑπερφιάλου συμπεριφορᾶς τῶν Λατίνων ἱεράρχων ἐγεννῶντο ζιζάνια καὶ ὅτι ἡ διχόνοια μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν δύο δογμάτων παρεῖχεν ἐκάστοτε πράγματα εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἐψύχραινεν τὸν ζῆλον τῶν ὑπηκόων, συνέστησεν εἰς τὴν Γερουσίαν τῆς Βενετίας νὰ μετατεθῇ ἡ ἔδρα τοῦ λατίνου ἐπισκόπου τῶν δύο νήσων ἀπὸ Κεφαλληνίας εἰς Ζάκυνθον πρὸς ἄρσιν πάσης ἐν τῷ μέλλοντι συγκρούσεως, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο.

ΜΠΑΜΠΗΣ ΑΝΝΙΝΟΣ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΟΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ

Α'

Ἡ περὶ τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος ἰσχύουσα γνώμη, ὅτι εἰς αὐτὴν παριστάνεται ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων, ἐξεφράσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Στιούαρτ πρὸ 150 περίπου ἐτῶν. Ἡ γνώμη αὕτη ἐπολεμήθη πολλὰ ἔτη κατόπιν πολλάκις καὶ ὑπὸ πολλῶν. Ἀλλ' ἀστήρικτοι ἀπεδείχθησαν πᾶσαι αἱ κατ' αὐτῆς ἀντιρρήσεις! Εἰς τὴν πολυχρονίαν ἔριν τέλος ἔδωκε τὸ θεμελιῶδες σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ Ἀδόλφου Μιχαέλιν δ «Παρθενῶν» (Der Parthenon, herausgegeben von Adolf Michaelis, Leipzig 1871, κείμενον μετὰ πινάκων). Ὅ,τι ἔκτοτε περὶ τοῦ ζητήματος ἐγράφη, δὲν ἐτροποποίησεν εἰς τίποτε οὐσιῶδες τὴν παλαιὰν γνώμην.

Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν οὐδεὶς πλέον ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ συνόλου τῆς παραστάσεως, ὅσον καὶ ἂν ἡ ἔρμηνεία τῶν μερῶν αὐτῆς καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἐκτίμησις τοῦ ἔργου θαυμασίως ἔκτοτε διὰ σπουδαιοτάτων συμβολῶν τῶν σοφῶν προεβιδάσθη, ἐν σημείον εἰς τὴν μελέτην ταύτην ἔμεινε πάντοτε σκοτεινόν.

Καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι δυστυχῶς τὸ σπουδαιότατον.

Ἡ πομπὴ ἀναμφιδόλως παρασκευάζεται καὶ ἀναχωρεῖ ἐκ τοῦ Κεραμεικοῦ, παρὰ τὴν σπουδαιοτάτην πύλην τοῦ ὠχυρωμένου ἄστεως, παρὰ τὸ Δίπυλον. Ἡ ἐτοιμασία αὕτη καὶ ἀναχώρησις ἀπεικονίζεται, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Παρθενῶνος. Διέρχεται κατόπιν τὴν πλατυτάτην ὁδὸν τῆς πόλεως, ἣτις ἐκαλεῖτο «Δρόμος» καὶ ἔφερεν ἐκ τῶν πυλῶν εἰς τὴν ἀγορὰν. Κατόπιν ἀνέρχεται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐτὴν πορείαν ταύτην πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἀπεικόνισε, λέγουσιν οἱ σοφοί, ὁ Φειδίας εἰς τὴν βορείαν καὶ νοτίαν πλευρὰν τοῦ Παρθενῶνος. Καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ καλλιτέχνης εἶχε νὰ πληρώσῃ μὲ τὰς παραστάσεις καὶ τὰς δύο ταύτας μακρὰς πλευράς, ἐξοικονόμησε τὸ πρᾶγμα διαιρέσας τὴν μίαν καὶ ἐνιαίαν πομπὴν εἰς δύο σειράς.

Ἀμφότεραι ὁμῶς καταλήγουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν, ἐντὸς δηλονότι τῆς Ἀκροπόλεως, ἔμπροσθεν ἄρα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπου ἡ ἑορταζομένη θεὰ μετὰ τῶν λοιπῶν Ὀλυμπίων θεοτήτων ἀναμένει τὴν πομπήν. Τὸ τέλος αὐτῆς, λέγουν οἱ σαφοί, δηλοῦται διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ πέπλου, φυσικᾶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ πλέον. Ἐὰν δύο πρόσωπα τῆς τελευταίας ταύτης σκηνῆς εἶναι γέρων καὶ παῖς (ἄρ. 34 καὶ 35 κατὰ τὴν ἀρίθμωσιν τῆς ἀπεικονίσεως τῆς ζωοφόρου παρὰ Μιχαέλις). Καὶ ἄδηλον μὲν τίς ἐκ τῶν δύο εἶναι ὁ παραδίδων καὶ τίς ὁ παραλαμβάνων ἀλλὰ τοῦτο εἶναι λεπτομέρεια ἄσχετος πρὸς τὴν οὐσιώδη σημασίαν τῆς σκηνῆς. Τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι ὁ πέπλος παραδίδεται καὶ παραλαμβάνεται, καλοδιπλωμένος μάλιστα, βεβαίως πρὸς τὸν σκοπὸν, ὡς εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποθέσῃ τις, νὰ στολίσῃ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς — ἐννοεῖται, τὸ ἀρχαῖον ξύλινον ἄγαλμα, τὸ «ξόανον» καὶ ὄχι τὴν χρυσελεφαντίνην Ἀθηνᾶν τοῦ Φειδίου.

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἀρχίζουσιν αἱ δυσκολίαι.

Εἶναι ὠραῖον νὰ φανταζώμεθα — καὶ εἶναι ὅλως διόλου φυσικὸν τοῦτο — ὅτι ἡ πομπή, ἣτις ἀπεικονίσθη εἰς τὸν Παρθενῶνα, εἰς τοῦτον καὶ κατέληγε. Τὸ 438 πρὸ Χριστοῦ ἐγκαινιάσθη τὸ ἀθάνατον κτίσμα τοῦ Ἰκτίνου. Τότε πρῶτον καὶ τὸ μεγαλοῦργημα τοῦ Φειδίου, ἡ χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ, ἀπεκαλύφθη εἰς ταῦς συμπολίτας τοῦ Περικλέους, εἰς τοὺς ὑπηκόους τοῦ μεγάλου ναυτικοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὸν ἐκθαμβὸν ἐλληνικὸν κόσμον ὁλόκληρον. Ἐὰν ἐγκαινία ἐτελέσθησαν κατὰ τὴν μεγάλην ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων. Ἡ ἑορτὴ ἦτο πανηγυρισμὸς τῶν ἐγκαινίων. Ποῦ ἄλλοῦ λοιπὸν ἠδύνατο νὰ καταλήγῃ ἡ πομπή, ἡ μεγαλοπρεπεστάτη, τὴν ὁποῖαν ἐτέλεσάν ποτε ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει των καὶ ἐν ὅλῃ τῇ συνειδήσει τοῦ μεγαλείου των αἱ Ἀθηναῖοι, παρὰ εἰς τοῦτον τὸν ἐγκαινιάζομενον τὴν στιγμὴν ἐκείνην ναόν; Καὶ ποῦ ἄλλοῦ ἠδύνατο ἔκτοτε πάντοτε νὰ καταλήγῃ, παρὰ εἰς τὸν ναὸν τοῦτον πάλιν, τὸ κάλλιστον ἀγλάισμα τῆς Πολιάδος, τῆς προστατίδος τῆς πόλεως θεᾶς;

Καὶ ὁμῶς ὁ πέπλος, ὁ ἔσχατος σκοπὸς τῆς πομπῆς, τὸ δῶρον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πέντε ἔτη παρεσκευάζετο διὰ νὰ προσενεχθῇ ἐν πομπῇ καὶ παρατάξῃ εἰς τὴν θεὰν κατὰ τὴν ἑορτὴν

τῆς, κατόπιν πολυημέρων ἀγώνων γυμνικῶν, μουσικῶν, ἵππικῶν, κατόπιν παννυχίδος καὶ λαμπαδηδρομίας πρὸ τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἑορτῆς, καὶ νὰ κλείσῃ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τὴν ἑορτὴν ταύτην διὰ μεγαλοπρεπεστάτης θυσίας καὶ ἐστιάσεως — τὸ δῶρον τοῦτο δὲν προσφέρεται εἰς τὴν Ἀθηνᾶν τὴν κάτοχον τοῦ ναοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον πάντες πορεύονται!

Διότι τὸ ξόανον, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ στολισθῇ, δὲν εὑρίσκετο εἰς τὸν Παρθενῶνα!

Τὸ ξόανον τοῦτο, «τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα» καθὼς ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, εὑρίσκετο, καθ' ὃν χρόνον ἐκτίζετο ὁ Παρθενῶν καὶ ἐγκαινιάζετο, ἀκόμη εἰς τὸ Ἐκατόμπεδον, τουτέστι εἰς τὸν ἀρχαῖον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις ἔκειτο μετὰ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Ἐρεχθείου, κτίσμα τοῦ 6^{ου} πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος.

Ὁ «ἀρχαῖος ναός», τὸ Ἐκατόμπεδον, ἐπυρπολήθη καὶ πολλαχῶς ἐβλάβη ὑπὸ τῶν Περσῶν τὸ 480 πρὸ Χρ. Ἀλλὰ μετὰ τὸ 479 ἐπεσκευάσθη κατὰ τὸ δυνατόν, ἀφοῦ ἀφηρέθη μόνον τὸ περιστύλιόν του. Εἰς αὐτὸν λοιπὸν πάλιν κατετέθη τὸ «ἀρχαῖον ἄγαλμα», τὸ ὁποῖον οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείψαντες τὴν πόλιν των διὰ νὰ ναυμαχήσωσιν εἰς τὴν Σαλαμίνα τὸ 480 εἶχον παραλάβῃ μεθ' ἑαυτῶν, ἐπανέφεραν δὲ κατόπιν, μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην τοῦ 479, ἀφοῦ ἐξεδιώχθησαν οἱ Πέρσαι ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἴδρυσαν, ὡς εἶπομεν, αὐθις εἰς τὴν παλαιάν του θέσιν.

Βεβαίως διὰ παντὸς ἔπειτα δὲν ἔμεινεν ἐνταῦθα ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα δὲν μετεφέρθη. Ὁ «ἀρχαῖος ναός» (τὸ Ἐκατόμπεδον) ἔμελλε ταχέως ἢ βραδύτερον νὰ κατεδαφισθῇ, ὡς ἐρειπωμένον λείψανον τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, ὄχι μόνον ἀχρηστον, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἄσχημον ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὑπερλάμπρων κτισμάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Περικλῆς ἀνέλαβε νὰ μεταβάλλῃ ὅλως διόλου τὴν ὄψιν τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ κατηδαφίσθη βεβαίως, ἂν καὶ ἄδηλον πότε, ἐκτὸς ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπροτίμησαν νὰ διατηρήσωσιν αὐτό, σεβόμενοι τὴν ἀρχαιότητά του, καὶ ἀφοῦ ἔκτισαν τὸ Ἐρέχθειον, τοῦ ὁποῖου ὅλην τὴν νοτίαν ὄψιν μετὰ τῆς θαυμαστῆς προστάσεως τῶν Κορῶν ἀπέκρυπτε καὶ ἀφανῆ καθίστα τὸ ἐλεεινὸν ἐκεῖνο ἐρείπιον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Ὅτι ἐνδιαφέρει ἡμᾶς καὶ ὅτι εὐτυχῶς εἶναι τελείως βέβαιον, εἶναι ὅτι τὸ «ἀρχαῖον ἄγαλμα»

ἐξῆλθε τοῦ «ἀρχαίου ναοῦ» (τοῦ Ἑκατομπέδου) μόνον διὰ νὰ στηθῆ εἰς τὰ περὶ τὸ 421-415 πρὸ Χριστοῦ καὶ κατόπιν τὸ 409 ἕως 407 κτισθὲν Ἑρέχθειον.

Εἰς τὴν ἐν αὐτῷ λοιπὸν θεῶν προσεφέρετο κατὰ τὴν ἑορτὴν μετὰ τὴν πομπὴν ὁ πέπλος. Ἀλλὰ τότε πῶς συμβαίνει ὥστε ἡ πομπὴ μὲν αὕτη νὰ κινήται πρὸς τὸν Παρθενῶνα καὶ νὰ καταλήγῃ ἔμπροσθεν τοῦ οἴκου τούτου τῆς θεᾶς, ἡ τελευταία ὁμῶς αὐτῆς σκηνή, ἡ παράδοσις τοῦ πέπλου, νὰ φαίνεται μὲν ὅτι ἐκτυλίσσεται πρὸ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ, νὰ ἀναφέρεται ὁμῶς εἰς ἄλλον ναὸν καὶ μόνον πρὸς τὸ ἐν τούτῳ ἄγαλμα νὰ ἔχῃ σχέσιν;

Ἀλλὰ καὶ πῶς παριστάνεται συμμετέχουσα εἰς τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμὴν ἡ Ἀθηνᾶ;

Ἡ Ἀθηνᾶ, λέγουν οἱ σοφοί, μὲ τοὺς «καλεσμένους» εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς λοιποῦς Ὀλυμπίους θεοὺς (εἶναι τὰ λεγόμενα «Θεοξένια»), ἀόρατος βέβαια μαζί μὲ αὐτοὺς εἰς τοὺς θνητούς, τοὺς τελοῦντας τὴν ἑορτὴν τῆς, κάθεται πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς βλέπουσα μετὰ χαρᾶς τὰ τελούμενα, τὰ ὅποια πάντα τελοῦνται χάριν αὐτῆς, πρὸς τιμὴν τῆς.

Ἀλλὰ τότε τί ζητοῦν ἐδῶ κοντὰ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν οἱ «καλεσμένοι» οὗτοι; Ἐὰ Παναθηναῖα ἦσαν ἑορτὴ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ θυσία προσεφέρετο εἰς αὐτὴν καὶ μόνην. Οἱ ἄλλοι θεοὶ δὲν εἶχαν κανὲν μερίδιον εἰς τὴν θυσίαν ταύτην. Ἀπὸ τὰ ζῶα, τὰ ὅποια ἀνεβιδιάζοντο κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, μόνον μία καλλίστη βοῦς ἐθυσιάζετο εἰς ἄλλον βωμὸν—ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἦτο πάλιν τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τῆς, τοῦ λεγομένου τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Πῶς λοιπὸν παρακάθηνται μὲ τὴν Πολιάδα Ἀθηνᾶν οἱ ἀκάλεστοι βεβαίως οὗτοι δαιτυμόνες;

Καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἡ ἰδία; Ὁχι μόνον δὲν φαίνεται διόλου ὅτι δέχεται τὴν προσφορὰν τὴν σπουδαιότητα τῆς πομπῆς, τὸν πέπλον, εἰς τὸν ὅποσον τέλος συγκεντρώνεται ὅλη ἡ προσοχὴ τοῦ θεατοῦ, διότι εἰς τὴν προσφορὰν αὐτοῦ, εἰς τὴν κατάθεσίν του, ὡς εἶπομεν, καταλήγει ἡ πομπή, ἀλλὰ καὶ παραδόξως δὲν φαίνεται καὶ ὅτι προσέχει κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμὴν εἰς ὅ,τι χάριν αὐτῆς, χάριν αὐτῆς καὶ μόνης τελεῖται. Ἡ Ἀθηνᾶ

στρέφει μάλιστα τὰ νῶτα πρὸς τὴν σκηνὴν τῆς παραδόσεως τοῦ πέπλου!

Αἱ ἀπορίαι αὗται δὲν γεννῶνται πρώτην φορὰν τώρα. Εἶναι καὶ τοιαῦται, ὥστε πᾶς προσεκτικώτερον ἐξετάζων τὰ πράγματα, δύναται νὰ καταντήσῃ εἰς αὐτὰς καὶ χωρὶς νὰ εἶναι βαθὺς ἀρχαιολόγος. Κάτι τι μένει ἐν τέλει, ὅπερ δὲν ἐκανοποιεῖ τὸν παρατηρητὴν, ὅσον καὶ ἂν θέλει νὰ ἀρκεσθῆ εἰς τὴν ἐξηγησιν: πομπὴ τῶν Παναθηναίων, πορεία ἀπὸ τοῦ Κεραμεικοῦ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀφίξις πρὸ τοῦ Παρθενῶνος, παράδοσις τοῦ πέπλου (ποῦ;)—χωρὶς νὰ λεπτολογήσῃ εἰς τὰ λοιπά.

Ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι δυσκολίαι σοβαραί, ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς ὑποτιθεμένης ἀφίξεως τῆς πομπῆς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀντιρρήσεις, τὰς ὁποίας βεβαίως δὲν θὰ σκεφθῆ νὰ κάμῃ ὁ τυχὼν παρατηρητὴς, τὰς ὁποίας δὲν ἐσκέφθησαν—ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἐξέφρασαν φανερώς—καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι μέχρι τοῦδε, ἐξέφρασαν ὁμῶς ἐσχάτως εἰς ἐπιφανῆς μεταξὺ αὐτῶν. Ὅμιλῶ πλέον ἐκ στόματος αὐτοῦ ἀποδίδων τὴν προφορικὴν του ἀνάπτυξιν, ὅπως ἠδυνήθη ν' ἀντιληφθῶ αὐτὴν, μετὰ τινων εὐρυτέρων ἐξηγήσεων χάριν τοῦ μὴ ἀρχαιολόγου ἀναγνώστου.

Ὁ κ. Ἀντώνιος φὸν Πρεμερστάϊν (Anton von Premierstein) μέχρι πέρυσι διευθυντὴς τοῦ ἐνταῦθα αὐστριακοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου, νῦν καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν Πράγῃ, ἀνεκοίνωσε τὰς σκέψεις του ἐν δημοσίᾳ συνεδρίῳ τοῦ ἰνστιτούτου κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Αἱ παρατηρήσεις του ἀνεφέροντο εἰς ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ θέματος, εἰς ὅ,τι ἄνευ δισταγμοῦ πᾶς τις δύναται ν' ἀποδεχθῆ ὡς ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον καὶ εἰς ὅ,τι συνάμα δύσκολον ἢ ἀδύνατον εἶναι νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς τοιοῦτον. Ἰῶν προχείρων τούτων ἀμφιβολιῶν ἢ δυσκολιῶν ἐδώσαμεν μίαν ιδέαν ἀνωτέρω. Ἀλλὰ τὴν αὐστηροτέραν ἐπιστημονικὴν του κριτικὴν ἔστρεψεν ὁ βαθὺς παρατηρητὴς κατόπιν εἰς ἄλλα σημεῖα.

Β'

Εἶναι παράδοξον, εἶπε, πῶς ἐνῶ τὰ πάντα εἰς τὴν πομπὴν ταύτην φαίνονται ἐν κινήσει, εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἤδη παριστάνεται ἡ σκηνὴ τῆς παραδόσεως τοῦ πέπλου.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἐγίνετο βεβαίως, δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν, μετὰ πάσης ἐπισημότητος, ἐν πλήρει συναθροίσει τῶν μετεχόντων τῆς πομπῆς, ἀφοῦ αὕτη ἤδη ἔφθανεν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς. Πῶς λοιπὸν παριστάνεται ἐνταῦθα ἐν περιέργῳ μονώσει δύο ἀτόμων—διότι τόσα μόνον ἀπομένουν ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κινουμένων καὶ ἐν πορείᾳ—τοῦ γέροντος καὶ τοῦ παιδός, χωρὶς ν' ἀναμένεται ἡ στιγμή, καθ' ἣν μὲ ὄλην, ὡς εἴπομεν, τὴν ἀπαιτουμένην ἐπισημότητα, ἐνώπιον τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν τῆς πόλεως, τῶν ἱερῶν προσώπων καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισημοτήτων, περιστοιχιζομένων ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν μάλιστα διακεκριμένων πολιτῶν, ἤθελε τελεσθῆ ἢ τελευταία πράξις τῆς ἐξόχου πομπῆς καὶ παρατάξεως;

Ὁμολογουμένως ὑπάρχει μία μεγάλη ἀντίθεσις εἰς τὴν ἑκτακτον ταύτην σκηνοθεσίαν μεταξὺ τοῦ ὄλου σχεδὸν καὶ ἐνὸς ἐλαχίστου μέρους αὐτῆς, πρὸς τὸ ὁποῖον ὅμως τείνουσιν τὰ πάντα. Πόσον παράδοξον θὰ ἦτο, ἐάν, ὅτε ἀκριβῶς ἡ πομπὴ ἐλάμβανε τὴν θέσιν τῆς πρὸ τοῦ μετώπου τοῦ ναοῦ, εὑρισκεν ὅτι κανένα πλεόν σκοπὸν δὲν εἶχε νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ ἔστω καὶ μίαν στιγμήν ἀκόμη. Ὡς ἀσήμαντον τεμάχιον ὑφάσματος διπλωμένος ὁ πολυτελέστατος καὶ ἱερὸς πέπλος εἶχεν ἤδη εἰσέλθῃ εἰς τὸν ναόν! Κανεὶς πλεόν δὲν τὸν ἔβλεπε καὶ κανεὶς δὲν ἐγνώριζε τί ἐμελλεν ἐκεῖ ν' ἀπογίνη. Δὲν φαίνεται τοῦτο ὡς κἄτι τι ὑπερβολικῶς πτωχόν, προσθέτομεν πάλιν, μετὰ τὸ μέγα καὶ σοβαρώτατον δράμα τῆς πολυημέρου παρασκευῆς καὶ κατόπιν τῆς μεγαλοπρεπεστάτης παρατάξεως καὶ πομπῆς;

Πῶς πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὴν ὑπερτάτην ταύτην στιγμήν τῆς παραδόσεως τοῦ πέπλου εἰς τὴν θεάν, μᾶς διδάσκει ἤδη ὁ Ὅμηρος (Ἰλιάδος Ζ στ. 269 ἐ.). Ὁ Ἔκτωρ ζητεῖ παρὰ τῆς μητρὸς του Ἐκάθης νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν ἐχθρὰν τῶν Τρώων Ἀθηναίαν καὶ ἡ Ἐκάθη ἐκλέγει μετὰ τῶν πολλῶν παμποικίλων πέπλων, «ἔργων γυναικῶν Σιδονίων, τὰς αὐτὸς Ἀλέξανδρος θεοειδῆς ἤγαγε Σιδονίηθεν», ἕνα «τὸν κάλλιστον ποικίλμασιν καὶ μέγιστον, ἀστὴρ δ' ὡς ἀπέλαμπεν», καὶ ἔρχεται εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηναίης μετὰ τῶν συνοδευουσῶν αὐτὴν λοιπῶν γυναικῶν. Ἡ ἱέρεια τῆς Ἀθηναίης Θεμνώ ἀνοίγει τὰς πύλας τοῦ ναοῦ καί, ἐνῶ αἱ γυναῖκες ἄδουσαι Ὀρηνῶδες ἄσμα εἰσέρχονται

εἰς αὐτὴν μὲ τὰς χεῖρας εἰς προσευχὴν ὑψωμένας, ἡ ἱέρεια λαμβάνει παρὰ τῆς Ἐκάθης εἰς χεῖρας τὸν πέπλον καὶ θέτει εἰς τὰ γόνατα τῆς Ἀθηναίης. Τὸ ξόανον αὐτῆς, παριστάνεται ἐνταῦθα καθήμενον ἐπὶ θρόνου, ὁμοίως δηλαδὴ ὅπως ἦτο καὶ τὸ ἐν τῷ Ἐρεχθεΐῳ. Πρόκειται λοιπὸν περὶ ἀναθέσεως τοῦ πέπλου εἰς τὴν θεάν—τὸ ξόανον αὐτῆς ἐν Ἀθήναις ἐλάμβανε τὸν πέπλον ὡς χιτῶνα—καὶ ὄχι περὶ δώρου ἀποστελλομένου ἢ μεταφερομένου εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀπλῶς διὰ νὰ φυλαχθῆ εἰς αὐτόν.

Καὶ ἔμως εἰς τὴν ζυφοφόρον τοῦ Παρθενῶνος δὲν πρόκειται περὶ τιαύτης ἀναθέσεως. Ὁ πέπλος παραδίδεται καὶ παραλαμβάνεται καλοδιπλωμένος ὡς ἀπλοῦν ὑφασμα, ὡς νὰ ἐμελλε νὰ κατατεθῆ κἄπου ἢ νὰ παραδοθῆ πρὸς φύλαξιν. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς τῆς τελετῆς βεβαίως δὲν ἦτο οὗτος. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ἐνταῦθα τὴν ἐπισημοτάτην ὑστάτην στιγμήν τῆς τελετῆς, ἣτις ἔπρεπε νὰ εἶναι αὕτη ἡ ἀμφίεσις τῆς ἐπὶ θρόνου καθημένης θεᾶς διὰ τοῦ πέπλου τῆς;

Καὶ ἄλλο ἀκόμη. Τίς εἶναι ὁ γέρων ἐκεῖνος (ἀρ. 34 εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῆς πομπῆς παρὰ Μιχαέλιν), ὅστις κρατεῖ εἰς χεῖρας τὸ τεμάχιον τοῦ ὑφάσματος, τὸν διπλωμένον πέπλον; Φορεῖ βεβαίως ἱερατικὸν ἔνδυμα. Ἀλλ' ἡ Ἀθηναίη εἶχεν ἱέρειαν καὶ ὄχι ἱερέα, καὶ κανεὶς δὲν ὠνόμασεν αὐτὸν ἱερέα, ἀφοῦ ἄλλο πρόσωπον, τὸ ὑπ' ἀρ. 33, ἐθεωρήθη ὑπὸ πάντων ὡς ἡ ἱέρεια τῆς Πολιάδος. Ὁ γέρων διὰ τοῦτο ἔλαβεν ἄλλα ὀνόματα ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ἐκάστοτε καὶ ὠνομάσθη «ταμίας», «ἱεροποιός», «ἀθλοθέτης» — ὠνομάσθη καὶ «βασιλεύς», ἦτοι ὁ γνωστὸς ἐν Ἀθήναις ἱερατικὸς ἀρχων. Ἀλλὰ τί εἶχε νὰ κάμῃ εἰς τις ἐκ τούτων τῶν ἀρχόντων ἢ λειτουργῶν τῆς πολιτείας μὲ τὴν πράξιν, ἣτις ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν ἐνταῦθα; Καὶ τὸ ἱερατικὸν ἔνδυμα τίνα σχέσιν εἶχε πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τούτους ἢ βοηθοὺς λειτουργῶν, πλὴν τοῦ «βασιλέως», τοῦ ὑπολοῦ ὅμως πάλιν ἢ παρουσία εἰς τὸν ναὸν μένει ἀνεξήγητος;

Ἄλλη πάλιν δυσκολία. Τίνας εἶναι αἱ ὑπ' ἀριθ. 31 καὶ 32 γυναικεῖαι μορφαι παρὰ τὸν γέροντα; Αἱ κόραι αὗται φέρουν δίφρους ἐπὶ κεφαλῆς. Πρὸς ποῖον σκοπὸν; Εἶναι περιεργον ὅτι ἐκ τόσων ἄλλων παρθένων, αἵτινες φέρουν ἐν τῇ πομπῇ ταύτῃ

παντοῖα σκεύη χρήσιμα διὰ τὴν θυσίαν (κανᾶ, φιάλας, λύχνους), μόνον αὐταὶ παρουσιάζονται ἐνταῦθα πρὸ τοῦ ναοῦ, ἢ μᾶλλον ἤδη ἐντὸς τοῦ ναοῦ, παρουσιάζονται δέ, καθὼς παρατηρήθη πρὸ πολλοῦ, καὶ μικρότεροι τῶν λοιπῶν κατὰ τὸ ἀνάστημα, ὡς μικρὰ δηλαδὴ κοράσια δέκα-δώδεκα ἐτῶν ἢ καὶ μικρότερα. Τὴν μικρότητα ταύτην πρῶτον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν διόλου. Δὲν ἐκανοποιεῖ ὡσαύτως διόλου καὶ ἡ ἐξήγησις ὅτι αἱ διφροφόροι ἐξάγουν ἐκ τοῦ ναοῦ τὰ καθίσματα διὰ τοὺς φιλοξενουμένους θεούς, ἐπειδὴ οἱ θεοὶ κάθονται ἤδη. Πρὸς τοῦτοις οἱ δίφροι οὗτοι εἶναι μικροί, παρατηρεῖ ὁ κ. Πρεμερστάιν, καὶ φέρουν προσκεφάλαια ἐπάνω των, ἐνῶ οἱ τῶν θεῶν δὲν ἔχουν προσκεφάλαια πλὴν ἐνός, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ κάθεται ὁ Διόνυσος. Ἄλλὰ πρὸ παντὸς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, λέγει πάλιν ὁ κ. Πρεμερστάιν, πῶς δύνανται νὰ εἶναι ἐν τῷ τέλει τῆς πομπῆς αἱ δύο αὐταὶ μικρὰ παρθέναι, ὡς ἐρχόμεναι ἤδη πρὸς τὸν ναόν, ἐνῶ προφανῶς ὁ καλλιτέχνης παρέστησεν αὐτὰς ἀναχωρούσας, διότι ἡ ὑπ' ἀρ. 32 δὲν κατεβάζει τὸν δίφρον ὡς ἀφίχθαι ἤδη, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀφήνει νὰ τακτοποιήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς ἢ ὑπ' ἀρ. 33 γυναικείας μορφῆς, διότι ἡ ἴδια ἐτοιμάζεται πρὸς ἀναχώρησιν. Ἡ ὑπ' ἀρ. 31 διανοίγει ὡσαύτως τὰ σκέλη πρὸς πορείαν, ἐνῶ, ἂν τώρα μόλις ἐφθάνεν, ἔπρεπε νὰ παρασταθῇ ὡς σταματώσα πλέον.

Αἱ ἀντιρρήσεις αὐταὶ κατὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἡ παράστασις τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων ἐν τῇ ζωοφόρῳ τοῦ Παρθενῶνος καταλήγει εἰς τὴν ἐπισημοτάτην στιγμήν τοῦ σκοποῦ τῆς, εἰς τὴν ἀνάθεσιν τοῦ πέπλου εἰς τὴν θεάν, δὲν εἶναι τοιαύτης φύσεως ὥστε νὰ μὴ κλονήσουν ἐκ βάθρων τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν ὀρθότητα αὐτῆς. Παραλείπομεν ἄλλας τινὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Πρεμερστάιν περὶ τῶν δέκα ἀθλοθετῶν (Ἀριστοτ. πολιτεία Ἀθηναίων 60,1), οἵτινες κληρούμενοι εἰς ἕξ ἐκάστης φυλῆς ἤρχον τέσσαρα ἔτη καὶ ἦσαν οἱ ὀργανωταὶ τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων καὶ τῶν ἀγῶνων καὶ τῆς ἵπποδρομίας καὶ ἐφρόντιζον περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ πέπλου καὶ τῆς ἀπονομῆς τοῦ ἐλαίου ἐκ τῶν ἱερῶν ἐλαίων εἰς τοὺς νικητὰς τοῦ γυμνικοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς ἵπποδρομίας. Τοὺς ἀθλοθέτας τούτους διακρίνει ὁ κ. Πρεμερστάιν εἰς τὴν πομπήν. Εἰς τὴν νοτίαν πλευράν,

ὅπου παριστάνεται ἡ ἀγομένη εἰς θυσίαν ἑκατόμβη τῶν βοῶν, διακρίνει ὁμοίως καὶ τοὺς ἱεροποιούς, οἵτινες δέκα τὸν ἀριθμὸν ἐκκληροῦντο κατ' ἐνιαυτὸν καὶ ἐπεμελοῦντο τῶν περὶ τὴν θυσίαν τῆς ἑκατόμβης ταύτης. Εἰς τὴν ζωοφόρον δύο νέοι ἐκάστοτε ὀδηγοῦν ἓνα βοῦν. Ὁ τρίτος λοιπὸν ἐκάστοτε παριστάμενος εἶναι κατὰ τὸν κ. Πρεμερστάιν ὁ ἱεροποιός. Εἰς τὴν βορείαν πλευράν, ὅπου παριστάνονται ἄλλα ζῷα ἀγόμενα εἰς θυσίαν, ἱεροποιοὶ δὲν ὑπάρχουν. Εὐλόγως, διότι ἡ ὑπηρεσία των ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν ἑκατόμβην.

Ἄλλὰ πῶς λοιπὸν πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ τότε ἡ πομπὴ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς; Ἀναβαίνει ὄντως εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἡ πομπὴ αὕτη; Καὶ ἀφοῦ δὲν φαίνεται διόλου ὅτι ἡ τελευταία αὐτῆς πράξις τελεῖται ἐνώπιον τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος ἢ μᾶλλον ἤδη ἐντὸς αὐτοῦ, τίς εἶναι ἡ πράξις αὕτη; Τόπος τῆς τελευταίας πράξεως καὶ σημασία τῆς πράξεως εἶναι τὸ πρόβλημα.

Ὡς φαίνεται νύξιν τινὰ εἰς λύσιν τοῦ προβλήματος ἔχει κάμῃ κάπου ὁ ἐν Βιέννῃ καθηγητῆς κ. von Reisch. Ἄλλὰ δὲν γνωρίζω οὔτε ποῦ οὔτε πῶς ἐξεφράσθη περὶ τούτου. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, αἱ ἀναπτύξεις τοῦ κ. φὸν Πρεμερστάιν εἶναι ἐκεῖναι, αἵτινες ὤρισαν τόσον ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα καὶ ἔδωκαν, καθ' ὃν τρόπον ἐνταῦθα διαλαμβάνομεν, μίαν τινὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος θετικὴν αὐτοῦ λύσιν. Φροντίζω νὰ δώσω ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν ἀναπτύξεων τούτων τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ εἰς τὰς οὐσιώδεις λεπτομερείας, ἂν καὶ ἀπλῶς ὡς ἀκροατῆς τῶν λόγων του. Ἐλπίζω, χωρὶς καμμίαν σπουδαίαν παρενόησιν.

Γ'

Ὁ κ. Πρεμερστάιν ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν σημασίαν τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὴν ἱερότητα αὐτῆς διὰ τὰς πομπὰς καὶ ἰδίως διὰ τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων. Εἶναι γνωστὸν τὸ χωρίον τοῦ Πανοφῶντος ἐν Ἰππαρχικῇ 3, 2: «τὰς μὲν οὖν πομπὰς οἶμαι ἂν καὶ τοῖς θεοῖς κεχαρισμενωτάτας καὶ τοῖς θεαταῖς εἶναι, εἰ ὅσων ἱερὰ καὶ ἀγάλματα ἐν τῇ ἀγορᾷ ἔστι, ταῦτα ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν ἔρμων κύκλιον περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ ἱερὰ περιελαύνοιεν τιμῶντες τοὺς θεούς. . . . Ἐπειδὴν δὲ πάλιν πρὸς τοῖς ἔρμασι γένωνται περιεληλακότες, ἐντεῦθεν

καλόν μοι δοκεῖ εἶναι κατὰ φυλάς εἰς τάχος ἀνιέναι τοὺς ἵππους μέχρι τοῦ Ἐλευσινίου».

Οἱ ἵππεις λοιπόν, τὸ κάλλιστον καὶ σπουδαιότατον μέρος τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων, ὅπως φαίνεται εἰς τὴν ζωοφόρον τοῦ Παρθενῶνος, ἀφοῦ πρῶτον ἠτοιμάζοντο παρὰ τὴν πύλην τοῦ Κεραμικοῦ καὶ κατόπιν διήρχοντο τὴν μεγαλοπρεπεστάτην τῶν Ἀθηνῶν ὁδὸν (τὸν «Δρόμον») μετὰ τῶν λαμπρῶν τῆς πόλεως στοῶν, προσέφερον πρῶτον τὴν ἀνήκουσαν τιμὴν εἰς τοὺς θεοὺς περιελκύνοντες τοὺς ἐν τῇ ἀγορᾷ βωμοὺς αὐτῶν.

Κατόπιν κατὰ φυλάς συντασσόμενοι, καὶ βεβαίως ὑπὸ τῶν ἱππάρχων καὶ φυλάρχων αὐτῶν ὀδηγούμενοι, ἐν καλπασμῶ ἀνήρχοντο τὴν ἀνωφερικὴν ὁδὸν μέχρι τοῦ Ἐλευσινίου. Ἡ ἀνωφερικὴ αὕτη ὁδὸς ἀπεκαλύφθη κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς μετὰ Πνυκὸς καὶ Ἀρείου πάγου ἀνασκαφὰς τοῦ κ. Δαῖρπφελδ, εἰς τὴν ἀρχαίαν συνοικίαν Μελίτην πρὸς τὴν ΝΑ γειτονεύουσαν συνοικίαν Κολλυτόν. Τὸ Ἐλευσίνιον ἔκειτο ἐγγὺς τῆς ἀναβάσεως εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔξω τοῦ Πελαργικοῦ. Τὴν ὁδὸν ταύτην ἀνέβαινε ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φιλοστράτου, μετὰ τῆς νεώς, ἐπὶ τοῦ ἰστοῦ τῆς ἐποίας ἀνεπετάγγυτο ὁ πέπλος ὡς ἄρμενον αὐτῆς. Ἡ ναὺς περιβάλλουσα τὸ Ἐλευσίνιον καὶ διερχομένη παρὰ τὸ Πελαργικὸν (τὸ ἐξώτατον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως), ὄχι μακρὰν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἔφθανεν εἰς τὸ Πύθιον. Ἐκεῖ καθωρμίζετο.

Εἰς τὴν ἀγορὰν ἦσαν, ὡς εἶπομεν, οἱ βωμοὶ τῶν δώδεκα θεῶν. Ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι μία ἐξ αὐτῶν. Τῆς Ἀκροπόλεως ἕως αὕτη εἶναι ἡ ἀποκλειστικὴ κυρία. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον ὅτι εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ζωοφόρου ἢ Ἀθηνᾶ παριστάνεται ἀπλῶς ὡς μία ἐκ τῶν δώδεκα θεῶν.

Εἰς τὴν ἀγορὰν ἦσαν καὶ οἱ «ἐπώνυμοι», οἱ ἀρχηγέται τῶν δέκα φυλῶν τῆς Ἀττικῆς. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ζωοφόρου ὑπάρχουν οἱ ἐπώνυμοι, ἔξ πρὸς τὰριστερά, οἱ ὑπ' ἀρ. 18-23, ἔπειτα διακόπτεται ἡ σειρά των καὶ ἔρχονται ἑπτὰ Ὀλύμπιοι θεοί, οἱ ὑπ' ἀρ. 24-30. Μετὰ τὴν κεντρικὴν ὁμάδα ἀρ. 31-35 ἔρχονται πάλιν οἱ λοιποὶ πέντε θεοὶ ἀρ. 36-42 καὶ μετὰ αὐτῶν ἡ Πειθὼ παρὰ τὴν Ἀφροδίτην καὶ

ὁ Ἴρως. Κατόπιν ἔρχονται πάλιν οἱ λοιποὶ τέσσαρες ἐπώνυμοι ἀρ. 43-46. Οἱ ἐπώνυμοι κρατοῦν βακτηρίας. Εἶναι τοῦτο χαρακτηριστικὸν παραστάσεως τῶν ἡρώων κατὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα.

Οἱ θεοὶ εἰς τὴν ζωοφόρον δεικνύουν ὅτι συμμετέχουν εἰς τὰ συμβαίνοντα διὰ χειρονομιῶν τινῶν. Ἐνῶ οἱ ἐπώνυμοι φαίνονται ὅλως διόλου ἀμέτοχοι. Μεταξὺ των ἀπλῶς κουβεντιάζουν. Πολὺ ὀρθῶς. Διότι ἡ πομπὴ ἢ περιτρέχουσα τοὺς βωμοὺς ἀποβλέπει εἰς τὴν τιμὴν τῶν θεῶν (Ἔενοφῶν: τιμῶντες τοὺς θεοὺς) καὶ δὲν ἐξετείνεται εἰς τοὺς ἐπώνυμους.

Ἐπώνυμοι ὅμως καὶ οἱ βωμοὶ τῶν δώδεκα θεῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἦσαν βεβαίως πλησίον ἀλλήλων. Εἰς τὴν παράστασιν τῆς ζωοφόρου, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν, ὁμοίως οἱ ἐπώνυμοι εὐρίσκονται πλησίον τῶν θεῶν.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς περίφημόν τι χωρίον τοῦ Θουκυδίδου VI, 56. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων (τῶν μεγάλων, τῶν κατὰ πᾶν πέμπτον ἔτος ἑορταζομένων) παρεσκευάσαν οἱ περὶ Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα συνωμόται τὴν δολοφονίαν τῶν τυράννων. Ὁ Ἴππίας ἔξω ἐν τῷ Κεραμικῷ διεκόσμη τὴν πομπήν. Συνάμα ὁ ἀδελφός του Ἴππαρχος ἐντὸς τῆς πόλεως παρὰ τὸ Λεωκόριον καλούμενον, εἰς τὴν ἀγορὰν, διεκόσμη καὶ αὐτὸς (Θουκυδ. I, 20) τὰ τῆς πομπῆς. Οἱ δολοφόνοι, ἕνεκα ὑποψίας τινὸς ἀπομακρυνθέντες ἐκ τοῦ Κεραμικοῦ, ἐπέτυχον τὸν Ἴππαρχον παρὰ τὸ Λεωκόριον καὶ ἐδῶ τὸν ἐφόνευσαν. Κατὰ ταῦτα μία δὲν ἦτο ἡ πομπή, ἀλλὰ διπλῆ. Καὶ ἡ μὲν μία ἦρχετο ἐκ τοῦ Κεραμικοῦ, ἡ δὲ ἄλλη ἐκ τοῦ Λεωκορίου. Συναντῶμεναι κάπου ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἀφοῦ «ἐτίμων τοὺς θεοὺς», διευθύνοντο ἔπειτα πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἡ ἀγορὰ τοιοῦτοτρόπως ἀποδεικνύεται ὅτι ἦτο τὸ κύριον σημεῖον, ὅπου ἡ πομπὴ ἐπεδεικνύετο μὲ ὄλην τῆς τὴν λαμπρότητα. Οἱ θεαταί, τὰ πλήθη, τὰ ὅποια ἦρχοντο νὰ θαυμάσουν καὶ κατόπιν νὰ παρακολουθήσουν τὴν πομπήν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὴν ἀγορὰν πρῶτον συνέρρεον. Τόσον εἶναι ἀληθές ὅτι ἐνταῦθα ἔσπευδον διὰ νὰ ἀπολαύσουν τὸ θέαμα, ὥστε καὶ «ἴκρια» (θέσεις πρὸς θέαν) κατεσκευάσθησαν διὰ μέρος τοῦλάχιστον τῶν θεατῶν τούτων. Τὴν ῥητὴν ταύτην μαρτυρίαν εὐρίσκομεν παρ' Ἀθηναίῳ IV, 64 (τὰ χωρία πάντα

είναι συνειλεγμένα παρά Μιχαέλις). Ὁ ἵππαρχος τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων Δημήτριος, ἀπόγονος τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, κατεσκεύασε τοιαύτας θέσεις πλησίον εἰς τοὺς ἔρμας τῆς ἀγορᾶς, ὑψηλοτέρας δὲ τῶν ἔρμων, διὰ νὰ βλέπουν καλλιτέρα οἱ θεαταί. Ὅτι τὴν παρέλασιν τῶν λαμπρῶν Ἀθηναίων ἱππέων ἔσπευδον ν' ἀπολαύσουν πάντες, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ Ξενοφώντος ἐν Ἰππαρχικῷ β, 5, λέγοντος: «γινώσκω ὅτι ταῦτα ἀγαθὰ καὶ καλὰ καὶ τοῖς θεαταῖς ἡδέα ἐστὶ».

Ὅταν ταῦτα τάνωτέρω λάβῃ τις ὑπ' ὄψει, εὐλόγως δύναται νὰ σκεφθῆ, καθὼς λέγει ὁ κ. Πρεμερστάιν, ὅτι ἐκ τῶν δύο σπουδαιοτάτων τόπων τῆς λαμπροτάτης ἀναπτύξεως τῆς πομπῆς, τῆς Ἀκροπόλεως δηλονότι καὶ τῆς ἀγορᾶς, ἡ ἀγορὰ ἔχει τὰ πρωτεία. Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μάλιστα ἦτο ὅλως διόλου ἀδύνατον νὰ γίνῃ ἡ ἀνάπτυξις αὕτη. Τὸ κάλλιστον αὐτῆς μέρος, ἱππεῖς καὶ ἄρματα μετὰ τῆς νηός, ἔμενον ἀναγκαίως ἔξω τῆς Ἀκροπόλεως. Εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦναντίον, τὰ πάντα ἐν εὐρυτάτῳ χώρῳ ἀνεπτύσσοντο. Δὲν εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανώτερον νὰ ὑποπτεύσωμεν ὅτι τὸν τόπον τοῦτον, τὴν ἀγορὰν, καὶ τὴν στιγμὴν ταύτην τῆς ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀναπτύξεως τῆς πομπῆς, ἔλαβεν ὑπ' ὄψει καὶ ὁ καλλιτέχνης τῆς ζωοφόρου καὶ ὄχι τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀφίξιν, ὅπου κυρίως οὐδὲ ἀφικνεῖτο ὅλη ἡ πομπή;

Ἀλλὰ τί εἶχε νὰ κάμῃ ὁ πέπλος μετὰ τὴν ἀγορὰν;

Ἴδου τί. Ποῦ κατεσκευάζετο ὁ πέπλος, δὲν γνωρίζομεν. Ἐπὶ Πεισιστρατιδῶν, ἴσως κατεσκευάζετο εἰς τὴν «πόλιν» των, δηλαδὴ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Κατόπιν, λέγουν τινές, ἴσως κατεσκευάζετο εἰς τὸν «Παρθενῶνα», δηλαδὴ εἰς τὸ ὄπισθεν τοῦ σηκοῦ τοῦ Παρθενῶνος εὐρύχωρον δωμάτιον, ἦτοι τὸν τόπον τῶν παρθένων, ἐξ οὗ καὶ ὄλος ὁ πρῆγην καλούμενος «μέγας νεὼς» τῆς Πολιάδος κατόπιν Παρθενῶν ὠνομάσθη. Μόνον περὶ τῆς ἀγορᾶς, ὡς τόπου τῆς κατασκευῆς, οὐδεὶς ὁμιλεῖ.

Ἄλλ' ὁ κ. Πρεμερστάιν παρατηρεῖ. Αἱ ἀρρηφόροι ἦσαν τέσσαρες, ἐκλεγόμεναι διὰ χειροτονίας, τέσσαρες εὐγενεῖς παρθένοι ἡλικίας ἐπτὰ μέχρις ἑνδεκά ἐτῶν. Ἄλλ' ὁ Πausanias (I, 27, 4) ἀναφέρει μόνον δύο οἰκούσας ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ποῦ κατῴκουν αἱ ἄλλαι δύο; Βεβαίως κάπου ἐν τῇ κάτω πόλει,

ἐν τῇ ἄστει. Αἱ δύο δὲ αὗται, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀρποκρατίωνος ἐνασχόλησιν εἶχον τὴν ὕφανσιν τοῦ πέπλου ὄχι μόνον, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν ἄλλων «τελείων γυναικῶν», αἵτινες «τὸν πέπλον ὕφαινον» καὶ ὠνομάζοντο «ἐργαστῖναι», καθὼς λέγει ὁ Ἡσύχιος. Ὑφαινον δὲ βεβαίως τὸν πέπλον, καὶ μετὰ τὴν Γιγαντομαχίαν καὶ τὸ ἄρμα τῆς Ἀθηνᾶς ἐστόλιζον αὐτόν, εἰς κατάλληλον οἶκημα.

Τὸ οἶκημα ὅμως τοῦτο, τὸ ὕφαντήριον, ὄχι μόνον πρέπει νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ἔκειτο ἐν τῇ κάτω πόλει, ἀλλὰ ἀσφαλῶς ἔκειτο εἰς τι μέρος αὐτῆς. Ἀσφαλῶς μάλιστα, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, εἰς τὴν ἀγορὰν. Ὁ Γάλλος ποιητὴς τοῦ 5^{ου} αἰῶνος μετὰ Χριστὸν Γάιος Σόλιος Ἀπολλινάρις Σιδώνιος, ἑπαρχος ἐν Ῥώμῃ τὸ 468, ἐπίσκοπος ἐν Κλερμόν τὸ 472, εἰς μακρὸν του ποιήμα, ἀναφέρει ὠρισμένως τὸ *textorium Minervae* (τὸ ὕφαντήριον, ἱστοურγεῖον τῆς Ἀθηνᾶς) κείμενον εἰς τὴν κάτω πόλιν. Ὅτι δὲ συνέβαινεν ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα μετὰ Χριστόν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι δὲν ἦτο τίποτε νέον, ἀλλὰ παλαιὰ παράδοσις. Ἡ ὕφανσις ἤρχιζε, καθὼς γνωρίζομεν ἐκ παλαιῶν μαρτυριῶν, ὅτε ἐτελεῖτο ἡ ἀρχαία καὶ δημόδης ἑορτή, ἣτις ὠνομάζετο «Χαλκεία». Τότε, λέγει ἡ ἀρχαία αὕτη μαρτυρία, «αἱ ἱέρειαι μετὰ τῶν ἀρρηφόρων τὸν πέπλον διάζονται». Ἡ λέξις σφύζεται καὶ εἰς τὴν σημερινὴν δημόδην ἑλληνικὴν καὶ σημαίνει τὴν ἀρχὴν τῆς ὕφανσεως. Τὴν ὄλην ἐργασίαν ἐπέβλεπον οἱ ἀθλοθέται μετὰ τῆς βουλῆς. Τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἄλλοῦ παρά εἰς δημόσιον μέρος, εἰς μέγα οἶκημα, ἀφοῦ ἦσαν καὶ πολλαὶ αἱ «ἐργαστῖναι» (ἀναφέρονται ἑκατόν), καὶ βεβαίως εἰς οὐδὲν ἄλλο δημόσιον μέρος, παρά εἰς τὴν ἀγορὰν, πλησίον τοῦ «βουλευτηρίου».

Τώρα πλέον τὰ πάντα γίνονται σαφῆ καὶ πρόδηλα. Εἰς τὴν ἀγορὰν εἶναι καὶ οἱ βωμοὶ τῶν δώδεκα θεῶν. Οἱ δώδεκα θεοί, ἡ Ἀθηνᾶ μετὰ αὐτῶν, γνωρίζουν ὅτι ἡ ἐργασία τῆς ὕφανσεως τοῦ πέπλου γίνεται πλησίον των. Τοῦτο δὲν εἶναι τίποτε νέον δι' αὐτούς. Νέον εἶναι μόνον ἡ λαμπρὰ πομπή, ἣτις διέρχεται πλησίον των, ἡ πομπή, ἣτις γίνεται μόνον χάριν τῆς Πολιάδος, ἀλλὰ διέρχεται πρῶτον πλησίον των διὰ νὰ προσφέρῃ μίαν τιμὴν εἰς αὐτούς («τιμώντες τοὺς θεοὺς» Ξενοφῶν).

Διὰ τοῦτο παριστάνονται εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αἱ δώδεκα θεοὶ μετὰ τῶν γειτόνων τῶν Ἑκωνόμων.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πομπὴ παριστάνεται διπλῆ, μία εἰς τὴν νοτιαν, μία εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ μία ἐκ τοῦ Κεραμεικοῦ ἐρχομένη εἰς τὴν ἀγορὰν, ἡ ἄλλη ἐκ τοῦ Λεωκορίου.

Καὶ ἡ μεσαία σκηνὴ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς; Αἱ δύο μικραὶ παρθένοι ἀρ. 31 καὶ 32; Ἡ ὑπ' ἀρ. 33 μεγάλη παρθένος; Αἱ δύο πρῶται εἶναι αἱ δύο ἀρρηφόροι, αἵτινες «ἤρχον τῆς ὑφῆς τοῦ πέπλου». Οἱ δῖφοι εἶναι ἐκεῖνοι, ἐπὶ τῶν ὀποίων ἐκάθοντο ἐργαζόμενοι εἰς τὸν ἱστόν, καὶ τοὺς ὀπούς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας ὡς ἱερὰ σκεύη ἀφιερῶνουν πλεον εἰς τὴν Ἄθηναν, καθὼς ἦτο συνήθεια κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀρποκρατίωνος καὶ διὰ τὰ χρυσᾶ ἀκόμη στολισματα, τὰ ὁποῖα αἱ δύο ἀρρηφόροι ἔφερον ἐφ' ἑαυτῶν ἐργαζόμενοι. Ἡ ὑπ' ἀρ. 33 εἶναι ἡ ἱέρεια τῆς Ἄθηνας. Ὅλα παραδίδονται ἐκ τοῦ ὑφαντηρίου εἰς τὴν πομπὴν διὰ νὰ ἀναδιδασθοῦν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Παραδίδεται εἰς τὴν πομπὴν καὶ ὁ πέπλος, ὅστις μέλλει ἔπειτα νὰ ἀναπετασθῆ ὡς ἱστόν εἰς τὸ πλοῖον. Τώρα εἶναι διπλωμένος ἀκόμη. Πολὺ φυσικὰ. Ὁ ὑπ' ἀρ. 34 γέρων εἶναι ὁ ἀρχων «βασιλεὺς», καθὼς ἦδη ὁ Βισκόντι (Visconti) καὶ ὁ Overbeck ὠνόμασαν αὐτόν. Εἶναι ὁ μόνος, ὅστις φέρει ὄχι σανδάλια, ἀλλ' ὑποδήματα, τὰ ὁποῖα διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάζοντο «βασιλίδες». Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει στέφανον μυρσίνης. Ὁ χιτῶν του εἶναι μακρὸς, τὸ ἱμάτιον βραχύ, λεπτόν. Μακρὸν ἱμάτιον δὲν ἐχρειάζετο. Ὁ «βασιλεὺς» παραδίδει τὸν πέπλον εἰς παῖδα «ἀμφιθαλῆ» (τοῦ ὀποῖου ἕζη καὶ ὁ πατήρ καὶ ἡ μήτηρ) διὰ νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν ἔτοιμον πρὸς μετάβασιν ἐκ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πομπήν.

Ὅτι τὰ πάντα φαίνεται ὅτι ἐρμηνεύονται κάλλιστα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ

ΤΑ ΣΕΡΒΙΑ ΚΑΙ Η ΣΤΕΝΟΠΟΡΙΑ ΤΩΝ¹

ΚΑΤΑ ΤΟΝ L. HEUZEY

Ὁ Ἀλιάκμων, ἐξογκούμενος ὑπὸ τῶν ἀναριθμήτων βυάκων τῶν καταλειβομένων ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν κοιλάδων τῆς Καστορίας καὶ τῶν Γρεβενῶν (τῆς ἀρχαίας Ὀρεσιίδος καὶ τῆς ἀρχαίας Ἐλυμιώτιδος), ἐκβάλλει εἰς τὴν χθαμαλωτέραν ταύτην κοιλάδα, ἀφοῦ εἰσέλθῃ εἰς μακρὰν καὶ στενὴν δίοδον. Ἀφοῦ διαβῆ καὶ ταύτην, ἐξακολουθεῖ νὰ σφίγγῃ πλησιέστερον τοὺς πρόποδας τῶν ἐγειρομένων παρὰ τὴν ἀριστερὰν του ὄχθην ὀρέων. Ἀλλὰ πρὸς τὴν δεξιάν του ὄχθην, παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Πιερίων ὀρέων, ἐκτείνεται κατὰ μῆκος πεδιάς εὐφορος καὶ καλλιεργημένη, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας κεῖνται δύο πόλεις, ἡ Βελβενδὸς καὶ τὰ Σέρβια, αἵτινα εἶναι ἰδίως σημαντικὰ διὰ τὴν θέσιν των.

Ἀμφότεραι εἶναι πρωτεύουσαι τῆς τουρκικῆς διοικήσεως. Πάντα τὰ ἐξαρτώμενα ἐκ τῆς πρώτης τῶν δύο πόλεων χωρὶα εὐρίσκονται παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀποτελοῦν τὸ λεγόμενον διαμέρισμα τῆς Γσαρτσέμπας. Καίτοι ἡ Βελβενδὸς εἶναι κέντρον τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἑλληνικὸς. Ὁ μουδέρης (διοικητὴς τοῦ διαμερίσματος), ὁ καδῆς (δικαστῆς) μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν καὶ τινῶν ἀγάδων ἀποτελοῦν ἐν ὄλῳ περὶ τὰς τριᾶκοντα οἰκογενείας. Αἱ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἀνέρχονται εἰς τετρακοσίας, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν δ' ἐν τῇ χώρᾳ γνώμην, μόνον οἱ Ἕλληγες εὐποροῦν ἐν Βελβενδῷ. Ἐὰ Σέρβια ἐξ ἐναντίας εἶναι πόλις ὄλως τουρκικὴ, ἀριθμοῦσα πεντακοσίας οἰκίας μουσουλμανικὰς καὶ ὀλίγας τινὰς μόνον ἑλληνικὰς ἢ βλαχικὰς. Ἐδρεύει δ' αὐτόθι ἐπίσης εἰς μουδέρης καὶ εἰς καδῆς.

Ἡ μεγάλη σημασία τῆς πόλεως ταύτης προέρχεται ἐκ τῆς θέσεώς της. Δεσπόζει τοῦ στενοῦ τοῦ Σαρανταπόρου, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἐκβάλλει οὗτος μεταξὺ τῶν Πιερίων καὶ τῶν Καμβουνίων ὀρέων, σχηματίζων τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῶν

¹ Ὁ πόλεμος καθιστᾷ ἐπίκαιρον τὴν μετάφρασιν τοῦ κεφαλαίου τούτου ἐκ τοῦ συγγράμματος «Le Mont Olympe et l'Acarnanie».

ὕψηλῶν κοιλάδων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἐκτείνεται ἐκεῖ μακρὰ δίοδος, ὅτε μὲν ἐσκαμμένη εἰς βαθέα στρώματα γῆς λευκῆς, ὅτε δὲ περισφιγγομένη ἀναμέσον ἀποκρήμνων πλευρῶν ὀρέων, μὴ ἔχουσα εἰς πολλὰ μέρη πλάτος μεγαλύτερον τῶν πέντε μέτρων. Ἀποτελεῖται, ὅπως αἰ πλείσται μεταξὺ τῶν ὀρέων δίοδοι, ὑπὸ τῆς κοίτης δύο χειμάρρων βεόντων κατ' ἀντίθετον φοράν. Ὁ εἰς τῶν χειμάρρων τούτων χύνεται εἰς τὸν Ἀλιάκμονα ὁ ἕτερος, κατερχόμενος πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, εἶναι μία τῶν διακλαδώσεων τοῦ Βούργαρη. Ἔτερα διακλάδωσις τοῦ ποταμοῦ τούτου ῥέει ὀλίγον περαιτέρω πρὸς ἀνατολὰς παραλλήλως τῆς πρώτης. Τοιοῦτοτρόπως ἡ στενοπορία εἰσχωρεῖ εἰς τὴν Θεσσαλίαν διὰ διπλῆς ἐξόδου. Αἱ δύο διακλαδώσεις χωρίζονται ὑπὸ λόφου ὀξέας, θαυμασίως προστατεύοντος τὴν θέσιν, καλουμένου δὲ Βίγλα.

Ἡ πόλις τῶν Σερβίων κλεῖει τὴν στενοπορίαν πρὸς τὸ μέρος τῆς Μακεδονίας. Δὲν φρουρεῖ δὲ τὴν διάβασιν μακρόθεν· κεῖται παρὰ τὴν ἐξοδὸν ἀκριβῶς τῆς δίοδου καὶ παριστᾷ ἐξοχὸν θέαμα εἰς τὸν ἀναπλέοντα τὸν Ἀλιάκμονα. Ἐκατέρωθεν τῆς βαθείας χαράδρας ὑψοῦται σειρὰ μεγάλων αἰχμηρῶν βράχων, ὅστινες φαίνονται ὡς φρουροὺντες τὴν εἴσοδον. Ἐγγύτατα τῆς διασπάδος αἱ οἰκίαι σκεπάζουν τὰς τελευταίας κλιτῆς τοῦ ὄρους, κατερχόμεναι μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ πεδίου. Ἐκεῖ περιτοιχίζονται ὑπὸ πρώτης ζώνης σκιερῶν κήπων, ἔπειτα ὑπὸ ἀμπελώνων καὶ τελευταῖον ὑπὸ ἀγρῶν, παραγόντων ἀφθονὸν σίτον καὶ λίνον καὶ καπνόν. Ἄνωθεν τῆς πόλεως, ἐπὶ λόφου ἀποκρήμνου, περιβαλλομένου πανταχόθεν ὑπὸ ἐρειπίων, φαίνονται τὰ καταρρέοντα τείχη καὶ οἱ μεγάλοι διερρωγότες πύργοι μεσαιωνικοῦ φρουρίου, δεσπόζοντες τῆς στενοπορίας.

Πανταχοῦ τῶν Σερβίων εὐρίσκονται περίεργα λείψανα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οὐδὲν ὅμως ἀνεῦρον ἔχνος ἐνθυμίζον τοὺς Ῥωμαίους ἢ τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας. Παρὰ τὴν μικρὰν ἀναλογίαν τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, πολυάριθμοι ναοὶ κεῖνται εἰς τὰς κλιτῆς, μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου. Ὁ σημαντικώτερος αὐτῶν εἶναι ὁ μέγας ναὸς τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου, κτισμένος ἐπὶ ὑψώματος ἀποκρήμνου.

Ὁ ναὸς οὗτος καταρρέει σήμερον, φαίνονται ὅμως ἀκόμη οἱ

τρεις σηκοί, ἐξ ὧν ἀποτελεῖτο. Τὰ τρία ταῦτα διαμερίσματα συνεκοινώνουν πρὸς ἀλλήλα δι' ἑπτὰ θυρῶν ἀψιδωτῶν· τέσσαρες ἄλλαι θύραι ὅμοιαι ὑπῆρχον εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον· κατόπιν ὅμως ἐτειχίσθησαν πάντα σχεδὸν τ' ἀνοίγματα διὰ νὰ ζωγραφισθῶσιν οἱ τοῖχοι. Οἱ κάτοικοι ἐν τῷ θαυμασμῷ των ἀποκαλοῦν τὸν ναὸν τοῦτον Σαράντα-Πόρτες ἢ Σαράντα-Ἐκκλησίαι· διηγούνται δὲ ὅτι τὰ Σέρβια ἦσαν ἄλλοτε πόλις βασιλεύουσα καὶ ὅτι εἰς τὸν ναὸν ἐκεῖνον μετέβαινε καὶ προσήχεται ὁ βασιλεὺς.

Ἀλλὰ τὸ πλέον ἀξιοσημείωτον ἐρείπιον εἶναι τὸ φρούριον, καταλαμβάνον ὀλόκληρον σχεδὸν τὸν λόφον διὰ τριπλοῦ περιτειχίσματος. Ἡ κατασκευὴ εἶναι βυζαντινὴ, ἀλλὰ πολὺ χονδροειδῆς καὶ λίαν ἡμελημένη σχετικῶς πρὸς τὰ ἔργα τῶν χρόνων ἐκείνων· ἡ τοιχοδομία ἐγένετο διὰ τῆς ἀναμίξεως φύρδην εὐθραύστων λίθων καὶ κεράμων καὶ πλίνθων μετὰ παχέος στρώματος ἀμμοκονιάματος. Εἰς τῶν τετραγώνων μετ' ἐπάλλξεων πύργων τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλου δὲν εἶναι κἄν κενὸς ἐσωτερικῶς, ἀλλ' ἀποτελεῖ συμπαγῆ ὄγκον εἰς ἄκρον βαναυσουργημένον. Εἰς τοὺς ἄλλους δύο περιβάλλους τὰ ἔχνη θεμελίων, οἱ διεσπαρμένοι ἀνὰ τὴν κλιτὴν κέραμοι καὶ πλίνθοι καὶ τὰ λείψανα παλαιοῦ λουτροῦ καὶ δώδεκα ναῶν δεικνύουν ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο ἄλλοτε κατωκίετο, καὶ ὅτι ἐκεῖ δὲν ἦτο ἀπλοῦν φρούριον, ἀλλὰ πόλις ὠχυρωμένη. Οἱ προμαχῶνες εἶναι οὕτω πως διατεταγμένοι, ὥστε ἡ ὁδὸς τῆς στενοπορίας βαίνουσα παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ λόφου, διέρχεται κατ' ἀνάγκην διὰ τοῦ περιβάλλου. Ἐξήρχετο ἐκεῖθεν δι' εὐρείας πύλης, τῆς ὁποίας οἱ κίονες σφίζονται ἀκόμη· ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ὄνομα Πόρτες. Εἶναι ἄρα ἐξοχος στρατιωτικὴ θέσις, ἢ τοῦλάχιστον ἦτο τοιαύτη κατὰ τὸν μεσαίωνα, καθότι μὲ τὰ σημερινὰ ἔπλα τὸ φρούριον ἔχει τὸ μειονέκτημα ὅτι δεσπόζεται ὑπὸ τῶν πέριξ ὑψωμάτων. Παρητήρησα ὡσαύτως πρὸ τῆς πόλεως λείψανά τινά τοίχων καὶ θεμελίων ἀφανῶν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀμπελώνων, ἅτινα φαίνεται ὅτι ἀνήκον εἰς σύστημα προτεταγμένων ὀχυρωμάτων.

Τὰ ἐρείπια ταῦτα καὶ αἱ εἰς αὐτὰ ἀναφερόμεναι καὶ εἰσέτι διασιωζόμεναι παραδόσεις μαρτυροῦν τὴν σημαντικὴν δράσιν τῆς πόλεως τῶν Σερβίων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Βυζαντινῆς

Αυτοκρατορίας. Ἐπρεπε τότε ἀδιαλείπτως νὰ ὑπερασπίζωνται τὴν στενοπορίαν τοῦ Σαρανταπόρου. Οἱ Ἄλβανοὶ διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Βερατίου ἢ τῶν Γρεβενῶν, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Βλάχοι διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Ἀχρίδος καὶ τοῦ Μοναστηρίου ἤρχοντο ἐκ περιτροπῆς νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν ἄνω κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονος ἢ το αὕτη ἢ κυρίᾳ ὁδός, δι' ἧς οἱ λαοὶ κατήρχοντο εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Σερβίων, διὰ νὰ ἐκδιάσουν τὴν δίοδον καὶ νὰ κατακλύσουν τὴν Θεσσαλίαν. Ὀλίγαι θέσεις ἦσαν σημαντικώτεραι καὶ ὀλίγων διεφιλονικήθη τόσον ὅσον αὐτῆς ἢ κατοχῆ. Διὰ νὰ φράξῃ τὸν δρόμον εἰς τοὺς βαρβάρους, τὸ Κράτος κατέφυγεν ἐν ἀρχῇ εἰς αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους. Διηγείται Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος¹, ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, τὸ ἥμισυ τοῦ ἔθνους τῶν Σέρβων, οἵτινες τότε ἦσαν εἰδωλολάτραι, ἐζήτησε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἢτοι νὰ παραχωρηθοῦν εἰς αὐτὸ γαίαι. Ὁ αὐτοκράτωρ, προσθέτει ὁ ῥηθεις ἱστορικός, ἔσπευσε νὰ τοὺς δεχθῇ καὶ ὤρισεν εἰς αὐτοὺς πρὸς ἐγκατάστασιν ἡώραν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Θεσσαλονίκης, ὅστις ἔκτοτε διετήρησε τὸ ὄνομα Σέρβια. Ὁ Ἡράκλειος προσεπάθησε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν ἐπικινδύνων ἐκείνων ξένων, οἵτινες ἤρχοντο νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὸ Κράτος, τοὺς ἐγκατέστησε δὲ εἰς τὴν σπουδαίαν θέσιν τοῦ Σαρανταπόρου, ἐλπίζων νὰ ἐμπνεύσῃ οὕτως ἐνδιαφέρον εἰς τὴν πολεμικὴν ἐκείνην φυλὴν, ὥστε νὰ ὑπερασπίζῃ τὰς ἐπαρχίας, ὅσαι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπερασπίζωνται ἀφ' ἑαυτῶν. Ἄλλ' οἱ Σέρβοι εὗρον στενόχωρον τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τὴν ἐγκατέλειψαν μετ' ὀλίγον μεταδάντες καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν σημερινὴν Σερβίαν.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν των τὰ Σέρβια παρέμειναν πρώτης τάξεως ὄχυρὰ πόλεις. Ἦν βλέπομεν ἀναφερομένην περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ὡς μίαν τῶν ἐπισκοπῶν τῆς ἐπαρχίας Θεσσαλονίκης (παρὰ Λέοντος τοῦ Φιλοσόφου), ὑπάρχει δὲ καὶ σήμερον ἐπίσκοπος Σερβίων, ἐδρεύων ἐν Κοζάνῃ, παρὰ τὴν ἄλλην ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος. Ἐνα αἰῶνα μετὰ ταῦτα ἢ πόλις περιήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σαμουήλ,

¹ Κωνστ. Πορφ. Βασ. Τάξ. 32. Τὰ Σέρβια αὐτόθι καλοῦνται τὰ Σέρβλια.

βασιλέως τῶν Βουλγάρων, ὅστις κατέλαβε πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν. Εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πιθανὸν ἀναφέρονται αἱ λαϊκαὶ παραδόσεις, αἱ ποιούμεναι λόγον περὶ τῆς πόλεως ὡς ἔδρας βασιλέως καὶ διηγούμεναι τὴν ἴδρυσιν τῆς μικρᾶς μονῆς τοῦ Βαλετζίκου ἐν Ὀλύμπῳ ὑπὸ ἰσχυροῦ ἡγεμόνος τῶν Σερβίων. Τὸ φρούριον ἀντέστη τότε γενναίως κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου, τοῦ μεγάλου ἐχθροῦ τῶν Βουλγάρων, ὑπὸ φρουρᾶρχον ὀνόματι Νικολίτσαν¹. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τέλει ἐκυρίευσεν αὐτὸ καὶ ἔταξεν ἐκεῖ φρουρὰν ἐκ τοῦ στρατοῦ του². κατόπιν ὅμως μεταμεληθεὶς, κατηδάφισε τὸ φρούριον ἐκ θεμελίων³. Ἐθεώρησε βεβαίως κινδυνώδη τὴν διατήρησιν ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ φρουρίου, ὅπερ θάσσον ἢ βράδιον ἔμελλε νὰ περιέλθῃ καὶ αὐθις εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κράτους. Ὅθεν τὰ ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Σερβίων διασφζόμενα ἐρείπια εἶναι μεταγενέστερα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τουτέστι τοῦ ἔτους 1012.

Ἐν ἔτει 1259, ὅτε λήγει ἡ δυναστεία τῶν λατίνων αὐτοκρατόρων, εὗρισκομεν τὸ φρούριον ἀνηκοδομημένον, κτισθὲν ἴσως κατὰ τὴν κατάκτησιν ὑπὸ τινος αὐθέντου, εἰς ὃν ἔλαχεν ὡς τιμᾶριον. Οἱ χρονογράφοι παριστῶσιν αὐτὸ ὡς φρούριον συνοριακὸν μεταξὺ τῶν κτήσεων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν τοῦ δεσπότη τῆς Βλαχίας⁴. τὸ δὲ ὑπ' αὐτοῦ φρουρούμενον στεγνὸν ἐλέγετο τότε Κατεκαλοῦ⁴. Φαίνεται ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὰ Σέρβια κατέστησαν εἰδός τι στρατιωτικῆς ἀποικίας, εἴτε ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μακρῶν πολέμων, εἴτε κατόπιν εἰδικοῦ ὀργανισμοῦ. Τοῦτο τοῦλάχιστον συνάγεται ἐκ τινῶν λόγων τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅστις παριστᾷ

¹ Κεδρηνός, σ. 453.

² Αὐτόθι.

³ Αὐτόθι, σ. 475.

⁴ Καὶ ὅσον ἐκούρσεύσαι τὰ μέρη τῆς Βλαχίας, ἐπέρασεν τὸ σύνορον, ὅπου χωρίζει ὁ τόπος, τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν Βλαχίαν, Κατεκαλοῦ τὸ λέγουν, ἕνα κάστρον ἠβρήκασι, τὸ λέγουν εἰς τὰ Σέρβια.

(Χρονικὸν τοῦ Μωρέως).

Βλαχίαν ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὴν Θεσσαλίαν.

τὴν πόλιν κατοικουμένην ὑπὸ στρατιωτικοῦ πληθυσμοῦ¹. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου τὰ Σέρβια περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας καὶ κατεῖχοντο ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Πρεάλιμπου· ἡ δὲ πτώσις αὐτῶν συνεπήγαγεν, ὡς πάντοτε, τὴν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλίας.

Ὁ Καντακουζηνὸς ἐλθὼν ἐπολιόρκησε τὰ Σέρβια αὐτοπροσώπως καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ἀφηγεῖται τὰ τῆς πολιορκίας μετ' ἀκριβοῦς περιγραφῆς τῆς πόλεως ὡς εἶχεν αὕτη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα². Ἐὐὸ χωρίον τοῦτο εἶναι περίεργον, παραθέτω δὲ αὐτό, χωρὶς νὰ προβῶ εἰς ἀντιπαραβολὴν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἐρείπια, ἅτινα προηγουμένως περιέγραψα, διότι ἡ παραβολὴ προκύπτει ἀφ' ἑαυτῆς: «Πόλις δὲ ταῦτα μικρὰ ἐν μεθορίοις Βοττιαίας κειμένη καὶ Θετταλίας³, ἧς ἦρχε μετὰ τῆς ἄλλης Θετταλίας Πρεάλιμπος, τῶν παρὰ Κράλη δυνατῶν, ὅς μάλιστα ἐδόκει συνέσει καὶ εὐτολμῖα καὶ τῇ περὶ τὰ πολέμια τῶν ἄλλων προέχειν ἐμπειρίᾳ· κεῖται δὲ ἡ πόλις ἐκείνη ἐπὶ τινος ἀνάντους τοῦ ὄρους προβολῆς, εὐθύς ἀρχῆς αὐτῆ ἑαυτῆς μετεωροτέρα φαινομένη καὶ οὔσα προϊόντι· ἐπ' αὐτὴν τε τὴν ἀκρῶρειαν καταλήγει τρισὶ διαμερίσμασι διηρημένη, ὡς δοκεῖν ἔξωθεν τρεῖς εἶναι πόλεις κειμένας ἐπαλλήλως· ἐκατέρωθεν τε φάραγγας περιδέδληται βαθείας· τὸ δ' ἀπὸ τῆς πόλεως ἄχρι τοῦ ἐπιπέδου καὶ τῶν φαραγγῶν, ὅσον μάλιστα οἰκεῖσθαι ἐπιδέχεται, οἰκιῶν πεπλήρωται καὶ ἀνθρώπων . . . . ἢ τε πόλις ἐπαλλήλους τὰς οἰκίας ἔχουσα διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ τόπου θέσιν, ὀλίγας ἔχειν δοκεῖ οἰκίας πολυωρόφους, οἰκεῖται δὲ τὰ μὲν δύο τμήματα ὑπὸ τῶν πολιτῶν, τὸ δὲ τρίτον, ἄκρα ὄν, τῷ ἀρχοντι ἀνεῖται». Ἡ περιγραφὴ αὕτη εἶναι ἀκριβεστάτη, ἐξηγεῖ δὲ κάλλιστα τὰ σωζόμενα ἐρείπια.

Ὁ Καντακουζηνὸς ἀφηγεῖται κατόπιν πῶς ὠργάνωσε τὴν ἀμυναν ὁ Πρεάλιμπος, ὅστις κατεῖχε τὴν πόλιν μετὰ πεντα-

¹ « . . . Οἰκιῶν πεπλήρωται καὶ ἀνθρώπων, οὐ τῶν πολλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρίστων ἐκ τῶν πολιτῶν καὶ ἐκ τῶν στρατιωτῶν, οἳ ἦσαν ἐγγῶριοι πολλοὶ τε καὶ ἀγαθοί». (Καντακ. Δ', 19).

² Ὁρα τὴν περιγραφὴν παρὰ Καντακ. (Δ', 19).

³ Βοττιαίαν ἀποκαλεῖ προφανῶς πᾶσαν τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀλιάκμονος χώραν.

κοσίων Σέρβων, οὗς ὁ ἱστορικὸς ὀνομάζει Τριβαλλοὺς. «Τοῖς πολίταις δὲ καὶ πάνυ ἀπιστῶν, τῶν μὲν τὴν πόλιν οἰκούντων παῖδας καὶ χρήματα καὶ γυναῖκας εἰς τὸ δεῦτερον διατείχισμα ἀνελάμβανε, τοὺς ἀνδρας δὲ πάντας ἐξήλαυεν ἐπὶ τὸ τρίτον καὶ ἐκέλευεν ἀμύνεσθαι βασιλέα ἐπιόντα ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν καὶ τέκνων· αὐτὸς δὲ τὴν ἄκραν κατεῖχε καὶ τῇ δευτέρῳ διατειχίσματι, ἐν ᾗ αἱ γυναῖκες καὶ οἱ παῖδες ἦσαν, φρουρὰν ἐπέστησε Τριβαλλικὴν. συνῆσαν γὰρ αὐτῇ ὑπὲρ πεντακοσίους, ὡς ἐλέγετο· τοὺς μόντοι τῶν τειχῶν οἰκούντας ἔξω οὐτ' αὐτοὺς εἶα εἰς τὴν πόλιν εἰσιέναι, οὔτε παῖδας εἰσεδέχετο καὶ γυναῖκας, ἀλλ' ἐκέλευε πρὸ τῶν οἰκιῶν ἐστῶτας μάχεσθαι, δυσπροσόδου ὄντος τοῦ χωρίου καὶ χαλεπωτάτου τοῖς ἐπιούσι». Ἐὐὸ στρατήγημα δὲ τοῦτο ἐπέτυχε, διότι πράγματι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, ἧτις ἔμεινεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐὐὸ τελευταῖον ἐπεισόδιον τῆς ἱστορίας τῶν Σερβίων ἦτο ἡ ἔλθωσις αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες κατανοήσαντες τὸ ὀχυρὸν καὶ τὸ σημαντικὸν τῆς θέσεως, ἐγκατέστησαν αὐτόθι φρουρὰν πολυάριθμον. Οἱ χρονογράφοι δὲν ἀναφέρουν πῶς συνέβη τὸ πρᾶγμα. Ἀλλ' ἡ δημῶδης ποίησις ἐπελήφθη τοῦ θέματος καὶ διηγεῖται τὰ γενόμενα κατὰ τὸν ἰδιάζοντα αὐτῆς τρόπον. Ἀδεῖται ἀκόμη ἐν Σερβίοις παλαιὸν ἄσμα, τοῦ ὁποίου περικοπὰς τινὰς δυστυχῶς μόνον μοῦ ἀπήγγειλαν¹.

¹ Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς λαϊκῆς ταύτης παραδόσεως ἔχει γραφῆ τὸ ἑξῆς ποίημα τοῦ κ. Γεωργίου Δροσίνη.

Χιλιάδες Τούρκοι μ' ἄρματα καὶ μ' ἀνδρεῖά μεγάλη
Μέσα σ' τὸ κάστρο κλείσανε τῶν Χριστιανῶν τὸν Κράλη.
Μὰ ὁ Μάρκος Κράλης πέθανε καὶ βασιλιάς ἐγένη
Βασιλοπούλα ἡ κόρη του — καὶ πολεμᾷ κ' ἐκείνη
Τόσο, ποῦ χρόνια καὶ καιροὶ γυρίζουνε, περνοῦνε,
Κ' οἱ Τούρκοι νὰ τὸ πάρουνε τὸ κάστρο δὲν μποροῦνε.

Μὰ κάποιος ρωμιογέννημα μέσ' σ' τῆς Τουρκίας τὰσκέρι
Παινεύθηκε πῶς τάχ' αὐτὸς σ' τὸ κάστρο θὰ τοὺς φέρη.
Κ' εἶπ' ὁ Σουλτάνος: — "Ἄν μπορῆς σ' τὸ κάστρο νὰ μᾶς μπᾶσης,
Φλουριά θὰ πάρης, εἰδεμὴ τὴν κεφαλὴ θὰ χάσης.
Καὶ τὰποκρίθη: — Πληρωμὴ δὲν θέλω καμμιάν ἄλλη,
Παρὰ τὴν κόρη μοναχὰ τοῦ γέρο... Μάρκου Κράλη.

Ἄδύνατον εἶναι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα νὰ μὴ ὑπῆρχε φρούριον ὑπερασπίζον τὸ στενὸν τοῦ Σαρανταπόρου. Εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἐπεβάλλετο νὰ κατέχουν τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἀμεσώτερον εἰς Θεσσαλίαν, ἣτις ἦτο τὸ πεδῖον τῶν ἀγώνων των. Κατὰ τὸν ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων πόλεμον πολλάκις ἐκεῖθεν διήλασαν οἱ στρατοί· διήλθεν ὁ Περσεύς¹, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τοῦ πολέμου· διήλθεν ὁ Ὑπατος Ὀστίλιος, ὅστις εἶχεν εἰσβάλῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐκ τῆς Ἑορδαίας, ἐξέλεξε δὲ τὴν ὁδὸν ταύτην διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλίαν². Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Περσεύς θέλων νὰ κλείσῃ τὴν στενοπορίαν, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Κ. Μαρκίου Φιλίππου, ἐτοποθέτησεν αὐτόθι δεκακισχιλίους ἀνδρας ἐκ τῶν ἐλαφρῶν σωμάτων, εἰς μέρος τι τοῦ ὄρους λεγόμενον Βολουστάνα³. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναμφιδόλως θὰ ἐδίδετο καὶ εἰς ἕλον τὸ στενόν.

Μὴ εὐρύων ἀρχαῖα λείψανα εἰς Σέρβια, ἠρώτησα ἀνὴρ ὑπῆρχον ἐρείπια τινα, ἢ τόπος τις καλούμενος Παλαιόκαστρον μεταξὺ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῆς Βελβενδοῦ παρὰ τὰ ὄρη. Μοῦ ἔδειξαν δύο τοιαῦτα. Εἰς τὸ πρῶτον, κείμενον ἐπὶ λόφου ἄνωθεν

- Καλόγερος ἐντύθηκε κ' ἐμπρός στο κάστρο πάει
 Κι' ἀρχίζει μὲ παράπονο τῆς πόρταις νὰ κτυπάει:
 — Ἀνοιξτέ μου, χριστιανοί, κ' οἱ Τούρκοι θὰ με πιάσουν.
 Μὲ κυνηγοῦν καταποδῖς, κνντεῦσαν νὰ με φθάσουν!...
 — Θές γὰ σοῦ ρίξωμε σχοινί, ν' ἀνασυρθῇ; ἀπάνω;
 — Θὰ ξεσχοισθοῦν τὰ ράσα μου, κ' ὕστερα τί θὰ βάνω;
 — Θές δίχτυ νὰ σου ρίξωμε νὰ τυλιχθῆς σάν ψάρι;
 — Μπορεῖ τὸ δίχτυ νὰ κοπῆ, κί' ἄς λείπῃ τέτοια χάρι!...

Οἱ χριστιανοὶ γελάσθησαν· ἀνοίξανε τῆς θύραις...

Κ' ἔτσι, Σουλτάνε, τῶν Σερβῶν τὸ Κάστρο μᾶς ἐπῆρες!

Ἡ κόρη ἀντὶ νὰ σκλαβωθῇ σὲ τούρκικο Σερᾶϊ,
 Ἀπὸ τῆς Πόρταις τῆς ψηλαῖς γκρεμίσθηκε καὶ πάει...
 Μὰ ἐκεῖ στὸ χῶμα, πῶπεσε κ' ἔσκασε σάν κουφάρι,
 Στάλαξε γάλα ὁ κόρφος τῆς κ' ἐφύτρωσε χορτάρι.
 Κι' ὅποια γυναῖκα γέννησε καὶ θέλει γάλα νάχη,
 Δένει τὰ χέρια σταυρωτὰ ὀπίσω ἀπὸ τὴ ράχη
 Καὶ, σάν ἀρνάδα σκύφτοντας καὶ σέρνοντας τὸ στόμα
 Βοσκολογᾷ γαλόχορτο ἔς τῆς Ὠμορφῆς τὸ χῶμα.

¹ Τίτ. Λιβ. XLII, 13.

² Αὐτόθι XLIV, 2.

³ Αὐτόθι.

τῆς Βελβενδοῦ, δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ ἀσήμαντὰ τινα ἔχνη. Εἰς ἀπόστασιν ὅμως μιᾶς λεύγης πρὸς δυσμάς, καὶ ἐγγύτερον τῶν Σερβίων, μοῦ ἔδειξαν δύο χωρία, ὧν τὸ μὲν, ὀνομαζόμενον Γρατζιάνον, κεῖται εἰς τὴν πεδιάδα, παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα, τὸ δὲ ἕτερον, ὀνόματι Παλαιὸν Γρατζιάνον κεῖται αὐτόχρημα ἐπὶ τοῦ ὄρους. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρίων κεῖται μικρὸν ὕψωμα ἐπίπεδον, περιβαλλόμενον ἄλλοτε ὑπὸ τειχῶν, καταπεπτωκότων νῦν. Οἱ λίθοι εἶνε μικροῦ μεγέθους καὶ δὲν φαίνονται κατειργασμένοι. Φαίνονται ἐπίσης ἔχνη τινα ἀρχαιότερα, πανταχοῦ δὲ συντρίμματα κεράμων καὶ πλίνθων. Τὸ ὄροπέδιον τοῦτο εἶναι σχεδὸν πανταχόθεν ἀπρόσιτον, ἐξ αἰτίας τῶν χειμάρρων τῶν ἀνασκαπτόντων τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου καὶ σχηματιζόντων κλιτῶν ὄλως κρημνώδη. Ἐκ τῆς βορείου πλευρᾶς, ἔνθα ὑπῆρχεν ἡ εἴσοδος, ἡ ἄνοδος εἶναι ὀμαλιωτέρα. Ἐὰν ὀχυρώματα φαίνεται ὅτι προεξετείνοντο πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀποτελοῦντα προμαχῶνας. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου παρετήρησα ἀρχαῖον τάφον, ἀποτελούμενον ἀπὸ ἕξ λιθίνης πλάκας. Εἰς τὴν πεδιάδα εὐρίσκονται ὡσαύτως διεσπαρμέναι παλαιαὶ τινα ἐκκλησίαι. Ἡ ἠρειπωμένη ἐκκλησία τῆς Παναγίας, κειμένη ἐπὶ τοῦ ὄροπέδιου, περιέχει πολλὰ λείψανα μαρμάρων καὶ δύο ἐπιγραφάς. Ἐὰν μνημεῖα ταῦτα εἶναι ἐπαρκῆς ἀπόδειξις ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀρχαῖα πόλις.

Ἡ πρώτη ἐπιγραφή χαραγμένη ἐπὶ λίθου ἀτελῶς λαξευμένου μνημονεύει τὸ ἀφιέρωμα τὸ γενόμενον ὑπὸ τοῦ ἀπελευθέρου Βάσσου πρὸς τὸν Ἡρακλέα τὸν ἐπονομαζόμενον Κυνάδην¹. Ἰσως αὐτὸς οὗτος ὁ ἀπελεύθερος ἀφιερῶθη εἰς τὸν θεόν, κατὰ τὸ ἔθος. Ἀναγράφεται ἐπίσης τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν μακεδονικῶν μηνῶν, ὅστις ἐλέγετο ὑπερβέρταιος² καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Ὀκτώβριον. Ἡ δευτέρα εἶναι δυστυχῶς λείψανον μόνον ἐπιγραφῆς μακροτέρας καὶ σπουδαίας πιθανῶς.

Μόλις δύνανται ν' ἀποκατασταθοῦν ἐξ αὐτῆς μερικαὶ κολοβωμένα φράσεις, κεντῶσαι τὴν περιέργειαν, ἀλλὰ μὴ ἱκανοποιου-

¹ Ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ ἡ λέξις ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἀπελεύθερος. Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε καὶ Ποσειδῶν Κυνάδης.

² Συνήθως ὑπερβέρταιος.

σαι αὐτήν. Φαίνεται ὅτι εἶναι ἐπιστολή ἡγεμόνος, ἢ μᾶλλον ἄρχοντος, ὁμιλοῦντος ἐξ ὀνόματος τῆς Ῥώμης. Ἀπευθύνεται εἰς δύο ἢ καὶ πλείονα πρόσωπα, ἅτινα προφανῶς ἦσαν ἀδελφοί. Ὑπενθυμίζει αὐτοῖς «κτῆσίν» τινα, ἧτις ἐξησφαλίσθη αὐτοῖς «μέχρι τοῦ νῦν» δι' «ἐξωτερικῆς βοήθειας», πιθανῶς διὰ τῆς βοήθειας τῆς Ῥώμης, ἢ ἐξησφαλίσθη εἰς τὴν Ῥώμην τῆ βοήθεια αὐτῶν. Παραπονεῖται, ὡς φαίνεται, διότι ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐξουσία παραγνωρίζεται καὶ ἐπικαλεῖται ὡς πρὸς τοῦτο τὰς οἰκογενειακὰς των παραδόσεις: «Ἡμᾶς, λέγει, περιφρονοῦν καὶ περιφρονοῦν ἐνταυτῷ τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς σας, ὅστις ἔχαιρε τὴν εὐνοϊάν μας καὶ θὰ τὴν διετήρει, ἐὰν σεῖς τοῦλάχιστον τὸ ἐπιθυμεῖτε». Λήγει δὲ διὰ τῆς συνήθους ἐπιστολικῆς φράσεως: «Ἐρρωσθε». Τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμαίων οὐδαμοῦ τῶν γραμμῶν αὐτῶν ἀναφέρεται· ἀλλ' ἡ ἐπιγραφή, ὡς ἐκ τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος ἐξάγεται, εἶναι μεταγενεστέρα τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως. Κατ' ἐκείνους δὲ τοὺς χρόνους μόνον ἐπιστολὴ προερχομένη ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ ἐξ ἄρχοντός τινος ἐκ Ῥώμης ἐθεωρεῖτο ἀξία νὰ χαραχθῇ ἐπὶ λίθου. Ἡ ἔλλειψις στοιχείων περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας δὲν ἐπιτρέπει περαιτέρω εἰκασίας πρὸς ἐξήγησιν τοῦ περιέργου μνημείου.

Φρονῶ ὅτι εἰς τὴν θέσιν τοῦ Παλαιοκάστρου Γρατζιάνον ἔκειτο ἡ πόλις Φυλακαί, ἧς τὸ ὄνομα βλέπομεν ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Πλινίου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Ὁ κ. Δελακουλόγος τὸ συνήντησε καὶ εἰς μακεδονικὴν ἐπιγραφήν, χρονολογουμένην ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, περιέχουσαν δὲ κατάλογον ἀθλητῶν νικητῶν κατὰ τοὺς ἐν Βερροίᾳ ἀγῶνας. Ἐν αὐτῇ ἀναγράφεται: «Παρμενίων Γλαυκίου, Φυλακαῖος, νικήσας εἰς τὴν δολιχοδρομίαν». Ἡ ἀρχαία πόλις τῶν Φυλακῶν δὲν ἔκειτο, ὅπως τὰ Σέρβια, κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ, ἀλλ' εἰς ἀπόστασιν ἱκανὴν πάντοτε νὰ φρουρῇ τὴν διάδοσιν. Αὐτὸ δὲ τὸ στενὸν θὰ ἐφυλάσσετο βεβαίως ὑπὸ φρουρῶν, ὧν ἡ ἱστορία δὲν διέσωσε τὸ ὄνομα. Ἐπιτρέπεται οὐχ ἥττον ἡμῖν ἐκ πολλῶν διδομένων νὰ νομίζωμεν ὅτι ἐν ἐξ αὐτῶν ἔκειτο εἰς τὴν φάραγγα τοῦ Σαρανταπόρου, ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Βιγλάς, ἧτις εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ ἄκρα τῆς Βολουστάνας, ἣν ἀναφέρει ὁ Τίτος Λίβιος.

Διὰ τοῦ στενοῦ τούτου τῆς Βολουστάνας μετέβην ἀπὸ τῆς Πιερίας εἰς τὴν Περραιβίαν, διὰ τῆς ὁποίας εἶχα ἤδη διέλθῃ. Ἀπεπεράτωσα οὕτως δλόκληρον τὸν γύρον τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἡ ἐκδρομὴ μου ἔληγε. Ἀνεῦρον πρὸ πάντων κατὰ τὰς χώρας ἐκείνας πολυάριθμα ἔχνη τῆς μακεδονικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ τόπος εὔρε τὴν εἰρήνην καὶ ἐπλήσθη οἰκοδομῶν καὶ πόλεων πολυανθρώπων. Παρὰ τὰ λείψανα ταῦτα παρελθόντος μεγαλείου εὐρον εἰς τὰς ὄρεινὰς κωμοπόλεις καὶ τὰ χωρῖα τὸν παλαιὸν πληθυσμὸν, ἐπιζῶντα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Βλάχων, ὑπόδουλον μὲν ὑπὸ τὸν τελευταῖον καὶ ἀνημερώτερον δλων ἐπιδρομέα, ἀφοπλισθέντα καὶ δεκατισθέντα μετὰ τὴν ἐσχάτην προσπάθειαν ἀντιστάσεως, ἀλλὰ κατορθοῦντα ἀκόμη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἀρχαίων δημοτικῶν του παραδόσεων νὰ κυβερνᾶται καλλίτερον, νὰ εἶναι μᾶλλον ἀνεπτυγμένος καὶ μᾶλλον φιλόπρονος τῶν κυρίων του καὶ μάλιστα πλουσιώτερος αὐτῶν πράγματι, διότι μόνος αὐτὸς γινώσκει νὰ παράγῃ τὸν πλοῦτον.

Μετάφρασις Α.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΝ ΠΑΡΟΔΩ¹

ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΕΜΕΡΣΟΝ

Ὁ Κάρολος Τζαίημς Φώξ ἔλεγε περὶ τῆς Ἀγγλίας ὅτι «ἡ ἱστορία τοῦ τόπου τούτου διδάσκει ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένωμεν ἀπὸ τοὺς πλουσίους τοῦ τὴν προσοχὴν, τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν φιλεργίαν, χωρὶς τῶν ὁποίων ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων θὰ ἔχανε τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἰσχύος τῆς καὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις βέπει πρὸς τὴν ἡδονὴν καὶ αἱ πλέον ἀξιόλογοι δημόσιαι ὑπηρεσίαι ὠφείλοντο πάντοτε εἰς πρόσωπα πᾶν ἄλλο ἢ εὐπορα». Καὶ ἐν τούτοις καθημερινῶς δὲν ζητοῦμεν ἄλλο παρὰ νὰ ἡμεθα ἐν ἄτομον τῆς συνηθείας, τῆς συνθήκης. «Συμπληρώσατε, ὦ εὐμενεῖς θεοί, αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν εἰς τὰς γνώσεις μου, διορθώσατε τὸ ἐξωτερικόν μου, τὰς περιστάσεις ποῦ με κρατοῦν παράμερα· δειχθῆτε εὐμενεῖς πρὸς ἐμὲ καὶ κάμετέ με σάν τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους ποῦ θαυμάζω καὶ θέλω νὰ εἶμαι σύμφωνος με αὐτούς»! Ἀλλὰ οἱ θεοὶ ἀποκρίνονται: «ὄχι, ἔχομεν ἄτι καλλίτερον διὰ σέ. Μὲ τὰς ταπεινώσεις, με τὰς ἡττας, με τὴν ἀπώλειαν τῆς συμπαθείας καὶ με τὰς ἀδύσσοις τῆς ἀνισότητος θὰ μυηθῆς μίαν ἀλήθειαν, μίαν ἀνθρωπότητα πολὺ μεγαλειτέραν ἐκείνης ποῦ ἡμπορεῖ ν' ἀντιληφθῆ καὶ ὁ πλέον εὐγενῆς ἀριστοκράτης». Ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς πέμπτης Λεωφόρου εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Συνοικίαν δὲν ἀγτιπροσωπεύει τὸν τελειότερον τύπον τοῦ ἀνθρώπου, μολονότι δὲ ἡ καρδία καὶ τὸ πνεῦμα δὲν ἡμποροῦν νὰ εἶναι τὸ μονοπώλιον μιᾶς ὠρισμένης τάξεως, ἐν τούτοις ἐκεῖνος ποῦ ὀφείλει νὰ εἶναι σοφὸς δὲν πρέπει νὰ τύχη καθόλου προστασίας. Ὅφείλει νὰ γνωρίσῃ τὰς καλύδας, ὅπου ζοῦν οἱ πτωχοὶ ἀνθρώποι καὶ τὰς καθημερινὰς ἐργασίας τῶν πενήτων. Τὰ πρώτης τάξεως πνεύματα, ὁ Ὅμηρος, ὁ Αἴσωπος, ὁ Σωκράτης, ὁ Θερδάντης, ὁ Σαίξπηρ,

ὁ Φραγκλίνος ἐδοκίμασαν τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ταπεινώσεις τοῦ πτωχοῦ. Ὁ πλούσιος εἰς τὴν ζωὴν του δὲν ὑβρίσθη, ἀλλὰ ὁ τοιοῦτος ἀνθρώπος πρέπει νὰ προσβληθῆ. Ὁ πλούσιος δὲν ἐγνώρισέ ποτε τοὺς κινδύνους τοῦ ψύχους, τῆς πείνης, τοῦ πολέμου, τῶν ληστῶν καὶ θ' ἀντιληφθῆτε τοῦτο ἀπὸ τὴν μετριότητα τῶν ἰδεῶν του. Διὰ τὸν ἀνθρώπον εἶναι μειονέκτημα νὰ εἶναι τυλιγμένος με γούνας καὶ νὰ τρώγῃ πολλὰ γλυκίσματα. Εἰς ποίαν ἀρρενωπὴν δοκιμασίαν θὰ ἦτο ἱκανὸς ν' ἀντιστῆ; Πάρτετέ τον ἔξω ἀπὸ τὸ περιβάλλον ποῦ τὸν προστατεύει. Θὰ εἶναι μόνον καλὸς καταστιχογράφος ἢ τὸ πολὺ στρυφνὸς σύμβουλος μιᾶς ἀσφαλιστικῆς ἐταιρείας, ἢ τὸ πολὺ θὰ ἡμπορῆ νὰ ὑποστῆ πανεπιστημιακὰς ἐξετάσεις καὶ νὰ πάρῃ τὸ δίπλωμά του, πιθανὸν δ' ἐπὶ τέλος νὰ κατορθώσῃ καὶ νὰ δώσῃ φρονίμους συμβουλὰς εἰς τὸ δικαστήριον. Ἀλλὰ τώρα πάρτετέ τον καὶ βάλτετέ τον ἐν μέσῳ ἐνοικιαστῶν, πυροσβεστῶν, Ἰνδῶν καὶ μεταναστῶν· ἐξαπολύσατε ἓνα σκύλον ἐναντίον του· ἐκθέσατέ τον εἰς τὴν ἀχαλίνωτον ὀργὴν τοῦ ὄχλου· στείλετέ τον εἰς τὴν Κανσάς, εἰς τὴν Ὀρεγόνην ἢ εἰς τὴν Νεβάδα. Ἐὰν εἶναι προικισμένος με πραγματικὰ χαρίσματα, ὅλα ταῦτα θὰ τὸν ὠφελήσουν καὶ θὰ ἐπανέλθῃ με περισσοτέραν φρόνησιν καὶ με ἀρρενωπὴν δύναμιν. Ὁ Αἴσωπος, ὁ Σααδῆ, ὁ Θερδάντης, ὁ Ρενιάρ συνελήφθησαν ἀπὸ τοὺς πειρατάς, ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι, ἐγκατελείφθησαν ὡς νεκροὶ καὶ γνωρίζουν τὰς πραγματικότητας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Οἱ δύσκολοι χρόνοι ἔχουν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Εἶναι αἱ εὐκαιρίαι ποῦ ὁ καλὸς μαθητῆς δὲν θέλει νὰ τὰς χάσῃ. Εὐχαρίστως πηγαίνομεν εἰς τὸ Fanueil Χώλλ¹ διὰ νὰ μᾶς δονήσουν οἱ φλογεροὶ λόγοι καὶ οἱ ἰσχυροὶ δάκτυλοι τοῦ ἐνθουσιώδους πατριωτισμοῦ, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἡ ἐθνικὴ χρεωκοπία ἢ ἡ ἐπανάστασις περιέχουν τόνους εὐαισθητοτέρους παρὰ τ' ἀποχαυνωτικὰ ἔτη τῆς εὐημερίας. Ὅτι εἰς τὸ παρελθόν, ἐφ' ὅσον ἡμπορεῖ ν' ἀνατρέξῃ εἰς αὐτὸ ἡ μνήμη

¹ Τέλος· συνέχεια ἐκ σελ. 486.¹ Ἀρχαῖον δημαρχεῖον τῆς Βαστώνης, ὅπου ἐξεφωνήθησαν οἱ πρῶτοι πατριωτικοὶ λόγοι καὶ ἀπεφασίσθησαν τὰ πρῶτα μέτρα κατὰ τῆς «τυραννίας» τῆς Ἀγγλίας.

μας, έθεωρείτο ήπειρος στερεά, άνοίγεται τώρα ένώπιόν μας και χάνει ώς άδυσσος και μάς άποκαλύπτει τήν σύστασιν και τήν γένεσίν του. Τήν έπαύριον του σεισμοϋ μανθάνομεν τήν γεωλογίαν από τās φοβεράς τομάς τών άποκοπέντων όρέων, τών άγυψωθεισών πεδιάδων και από τήν άποξηρανθεισαν κοίτην τών θαλασσών.

Είς τήν ζωήν μας και είς τήν παιδείυσιν τὸ πᾶν χρησιμοποιεῖται και μάς έξυπηρετεῖ με τήν ώραν του — τὸ πάθος, ὁ πόλεμος, ἡ άνταρσία, ἡ χρεωκοπία, ὁμοίως δὲ και ἡ μωρία, αἱ πλάναι, ἡ ὕβρις, ἡ άνία και αἱ κακαὶ σχέσεις. Ἡ φύσις είναι ἔμπορος βραχῶν και χρησιμοποιεῖ κάθε κλωστήν, κάθε κοψίδι και ψαλίδισμα διὰ νέα ὑφάσματα, ὡς ὁ καλὸς ἐκείνος χημικὸς ποῦ ταῖς προάλλαις τὸν εὑρήκα εἰς τὸ ἐργαστήριόν του νὰ μεταβάλλῃ παλαιὰ ὑποκάμισα εἰς καθαρὰν ἄσπρην ζάχαριν. — Ἡ ζωὴ είναι ἔν προνόμιον ἀπέραντον και ἔάν πληρώσετε τὸ εἰσιτηρίόν σας και ἀναβῆτε εἰς τήν ἄμαξαν, δὲν ἠμπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε ποῖαν καλὴν συντροφίαν θέλετε συναντήσῃ. Ἀγοράζετε πλεῖστα ὅσα ποῦ δὲν συμπεριλαμβάνονται μέσα εἰς τήν ἄξιαν τοῦ εἰσιτηρίου. Αἰφνιδίως οἱ ἄνθρωποι φθάνουν εἰς κάποιον μεγαλεῖον ἐκεῖ ποῦ ἐπέδλωκαν ἄλλον σκοπὸν.

Ἐάν τώρα, με τήν ἀλληλουχίαν αὐτὴν τών ιδεῶν, θελήσωμεν νὰ διατυπώσωμεν τοὺς φανεροὺς νόμους τῆς ζωῆς, δὲν θὰ ἐπαναλάβω ἐδῶ τὸν θεμελιώδη κανόνα ποῦ τοσάκις ἐδίδαξα — ὅτι δηλαδὴ κάθε ἄνθρωπος χρεωστεῖ νὰ ἔπαρκῆ εἰς τὰς ἀνάγκας του, ἀλλὰ θὰ εἶπω: Ἔχετε ὑγείαν. Δὲν πρέπει νὰ ὀπισθοχωρήσωμεν πρὸ οὐδεμιᾶς ἐργασίας, κόπου, στερήσεως, ἐγκρατείας, ἔνδειας ἢ προπονήσεως, διὰ τών ὁποίων ἡ ἀπόκτησίς της θὰ καθίστατο δυνατὴ. Διότι ἡ ἀσθένεια είναι καννίθαλος, ποῦ καταβροχθίζει ὅλην τήν ζωήν, ποῦ ἠμπορεῖ νὰ συλλάβῃ και νὰ κατασπαράξῃ τοὺς ἰδίους υἱοὺς του και τὰς θυγατέρας. Τὸν φανιάζομαι ὡς φάσμα ὠχρὸν και σκυθρωπὸν, γεμᾶτον ἐγώϊσμόν, ἀδιάφορον πρὸς πᾶν ὅ,τι καλὸν και ὑπέροχον, ἀγόμενον μόνον ἀπὸ τὰ αἰσθήματά του, ψυχορραγοῦν και θλίβον τοὺς ἄλλους με τὰς μικρολογίας του, τὰς μελαγχολίας και τὰς ἀπαιτήσεις, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀδηφάγους και ἀκορέστους μικροθειήσεις του. Ὁ ἰατρὸς Ἰζώνσον ἔλεγε με αὐστηρότητα

ὅτι «ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἀχρεῖος, μόλις ἀρρωστήσῃ». Ἀφήσατε τὰς θωπείας και μεταχειρισθῆτέ τον λογικά. Εἰς τοὺς τρόπους μας με τὸν μέθυσον δὲν ὑποκρινόμεθα ὅτι και ἡμεῖς εἴμεθα μεθυσμένοι; Με τήν ἰδίαν εὐστάθειαν πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα και τοὺς ἀρρώστους μας, νὰ παρέχωμεν εἰς αὐτοὺς φυσικὰ κάθε συνδρομήν, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἀρνούμεθα τὸν ἑαυτὸν μας.

Ἡρώτησέ ποτε τὸν ἐφημέριον μιᾶς μικρᾶς ἐπαρχιακῆς πόλεως διὰ τὰς σχέσεις ποῦ εἶχε και ποίους σπουδαίους ἄνθρώπους συναναστρέφετο. Μοῦ εἶπεν ὅτι διήρχετο τὸν καιρὸν του με τοὺς ἀρρώστους και τοὺς ψυχορραγοῦντας. Μοῦ φαίνεται ὅτι ἐχρειάζετο ἔντελῶς διαφορετικὴν συναναστροφὴν, και τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ ἰδικὴ του ἦτο τοιαύτη, διότι ἔάν μὲν οἱ ἄνθρωποι ἠσθένουν και ἀπέθνησκον διὰ κάποιον ὑψηλότερον λόγον, βεβαίως θὰ ἐτρέχομεν ὅλοι πρὸς αὐτοὺς, ἀλλὰ, καθ' ὅσον ἠμπόρεσα ν' ἀντιληφθῶ, οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἐφημερίου ἦσαν ἐπίσης ἐπιπόλαιοι ὡσᾶν τοὺς ἄλλους και ἴσως μάλιστα ἔτι ἐπιπολαιότεροι ἀπὸ τοὺς λοιπούς. Ἄς ὑποχρεώσωμεν τὸ περιβάλλον νὰ μάς διαθέτῃ ἔλευθέρως. Ἐγνώρισα μιᾶν στοχαστικὴν γυναῖκα, ἡ ὁποία ἔλεγεν εἰς τοὺς φίλους της: «Ὅταν θὰ γηράσω, τότε νὰ με ὀδηγήτε». Και τὸ καλλίτερον πλεονέκτημα τῆς ὑγείας είναι ἡ εὐχάριστος διάθεσις. Αὐτὴ είναι ἀναγκαιότερα ἀπὸ τὴν εὐφυΐαν και εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἔργα τῆς εὐφυΐας. Ἐίποτε δὲν ἠμπορεῖ εἰς τὰ βροδάκινα ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἡλίου και ἡ γνῶσις διὰ νὰ ἔχῃ ἄξιαν πρέπει ν' ἀρωματίζεται με τὴν φαιδρότητα τῆς σοφίας. Κάθε φορὰν ποῦ εἰλικρινῶς αἰσθάνεσθε ἠδονήν, είναι ὡσᾶν νὰ τρέψεσθε. Ἡ χαρὰ τοῦ πνεύματος δεικνύει τὴν δυνάμιν του. Ὅλα τὰ ὑγιῆ πράγματα ἔχουν ἀξιέραστον χαρακτῆρα. Ἡ μεγαλοφυΐα ἐργάζεται ὡσᾶν νὰ παίξῃ και ἡ ἀγαθότης χαμογελᾷ μέχρι τῆς ὑστάτης πνοῆς, και τοῦτο διότι ὁ καθεὶς τὸν βλέπει τὸν νόμον ποῦ διέπει τὰ πάντα, δὲν ἀποθαρρύνεται, ἀλλὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του ἐμψυχούμενον ἀπὸ μεγάλους πόθους και ἀπὸ μεγάλα σχέδια. Ἐκεῖνος ποῦ ἀπελπίζεται δεικνύει με τοῦτο ὅτι δὲν εἶδεν αὐτὸν τὸν νόμον.

Μία ὀλλανδικὴ παροιμία λέγει «ὅτι ἡ ζωγραφικὴ δὲν κοστίζει τίποτε», τόσον προφυλάττει τὰ πράγματα εἰς τὰ ὑγρά κλίματα. Και ὁ ἥλιος λοιπὸν δὲν κοστίζει τίποτε και ἔν τούτοις τὸ

χρῶμά του είναι πολὺ ὠραιότερον. Ἔτσι είναι καὶ ὁ καλὸς χαρακτήρ, ἢ φαιδρότης, διότι ὄσσην καὶ ἂν ἐξοδεύσετε, πάντοτε ἄλλη τόση θ' ἀπομείνη. Ἡ λαυθάνουσα θερμότης μιᾶς οὐγγίας ξύλου ἢ πέτρας εἶναι ἀνεξάντλητος. Ἡμπορεῖτε νὰ τρίψετε τὸ ἴδιον κομμάτι πεύκης μέχρις οὗ ἀναφλεγῇ καὶ τοῦτο ἠμπορεῖ νὰ ἐπαναληφθῇ ἑκατοντάκις ἢ δύναμις τῆς εὐτυχίας μιᾶς ψυχῆς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπολογισθῇ μήτε νὰ ἐξαντληθῇ. Παρατήρησαν ὅτι ἡ μελαγχολία τοῦ πνεύματος ὑποδοθηεὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νοσηρῶν σπερμάτων εἰς τὰ ἄτομα καὶ εἰς τοὺς λαοὺς.

Τὸ γνωμικὸν *Aliis laetus, sapiens sibi* ἀποτελεῖ ἀρχαῖον ἐγκώμιον τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς μας, ποῦ ἡ ἀγγλικὴ παροιμία τὸ μεταφράζει ὡς ἐξῆς: «νὰ εἶσαι χαρούμενος καὶ γνωστικός». Ἡξεύρω πόσον εἶναι εὐκόλον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου νὰ προσλαμβάνουν ὕψος ἐπίσημον καὶ νὰ χλευάζουν τὴν φλογερὰν νεότητά σου καὶ τὰ λαμπρά της ὄνειρα. Ἀλλὰ ἐγὼ τοὺς φαιδρούς φανταστικοὺς πύργους τοὺς θεωρῶ ὠφελιμωτέρους καὶ πλέον παρηγορητικοὺς ἀπὸ τὰ φανταστικὰ ὑπόγεια ποῦ σκάπτουν οἱ δύστροπιοι καὶ οἱ δυσηρεστημένοι. Τὰ γνωρίζω ἐγὼ καὶ τ' ἀποστρέφομαι τ' ἀθλία αὐτὰ ὄντα, ποῦ εἰς τὸ φῶς βλέπουν πάντοτε καὶ μίαν μαύρην κηλίδα καὶ σκοτεινὰ σύννεφα εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλὴν των κύματα διαυγείας περνοῦν καὶ τὰ σκεπάζουν ἐπὶ μίαν στιγμὴν, ἀλλὰ ἡ μαύρη κηλὶς μένει πάντοτε εἰς τὸ ζενίθ. Ἡ δύναμις πάντοτε συνοδεύει τὴν φαιδρότητα καὶ ἡ ἐλπίς μᾶς διαθέτει εὐαρέστως, ἐν ᾧ ἡ ἀπελπισία εἶναι χωρὶς ἐμπνεύσεις καὶ ἐξασθενίζει τὴν δύναμιν τῆς δράσεως. Κάθε ἀνθρώπος ἔπρεπε νὰ μᾶς καθιστᾷ τὴν φύσιν καὶ τὴν ζωὴν μᾶλλον εὐχάριστον, εἰ δὲ μή, προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ μὴ γεννᾶται. Ὄταν ὁ οἰκονομολόγος καταστρώνει τὸν πίνακα τῶν μὴ παραγωγικῶν τάξεων, ὠφείλε νὰ θέτῃ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν τάξιν αὐτὴν τῶν ἀνθρώπων ποῦ οἰκτίρουν τὸν ἑαυτὸν των, ἐπικαλοῦνται μὲ στεναγμοὺς τὴν συμπάθειαν καὶ θρηνοῦν διὰ φανταστικὰ δυστυχήματα. Μία παλαιὰ γαλλικὴ στροφὴ λέγει τὸ ἐξῆς. «Πολλὰς πληγὰς ἐθεράπευσες καὶ ἐπέζησες εἰς τὰς πλέον φοβεράς δοκιμασίας.— Ἀλλὰ πόσας λύπας καὶ πόσα βόσσανα ὑπέφερες διὰ τὸ κακὸν ποῦ σ' ἐτρόμαξε μοναχὰ χωρὶς νὰ σοῦ συμβῇ!»

Τρεῖς εἶναι αἱ ἀνάγκαι ποῦ δὲν ἠμποροῦν ποτε νὰ ἰκανοποιηθοῦν: Ἡ ἀνάγκη τοῦ πλουσίου ποῦ θέλει πάντοτε περισσότερα, ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀρρώστου ποῦ ζητεῖ πάντοτε κάτι ἄλλο καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ περιηγητοῦ ποῦ λέγει: «Ἰαντοῦ ἄλλοῦ, ὄχι ὅμως ἐδῶ!» Τοῦρκος Καδῆς ἔλεγεν εἰς τὸν Λαγυάρδον: «Κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ τόπου σας ἐγύρισες, βλέπω, παντοῦ καὶ ὅμως δὲν κατώρθωσες εἰς κανὲν μέρος νὰ μείνης εὐτυχῆς καὶ εὐχαριστημένος». Καὶ οἱ συμπατριῶταί μου δὲν εἶναι ὀλιγώτερον μαγευμένοι ἀπὸ τὸ βροκοκὸ αὐτὸ ἄθυρμα ποῦ λέγεται Ἰταλία. Ὀλόκληρος ἡ Ἀμερικὴ πλησιάζει νὰ ἐπιβιθασθῇ διὰ τὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ δὲν θὰ διασχίζωμεν αἰωνίως τὰς ξηρὰς καὶ τὰς θαλάσσας μὲ σχέδια ἐπιπόλαια καὶ, καθὼς λέγομεν, ἀπλῶς καὶ μόνον πρὸς τέρψιν. Αὐτὸ τὸ πάθος τῆς Εὐρώπης θὰ τὸ ἀποτινάξωμεν μίαν ἡμέραν διὰ τὸ πάθος τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ παιδεία θὰ δύση σοβαρότητα καὶ θὰ ἐμφυσήσῃ τὴν ἀγάπην τῆς ἡσυχίας εἰς ἐκείνους ποῦ σήμερον ταξιδεύουν, διότι δὲν γνωρίζουν πῶς ἀλλέως νὰ ἐξοδεύσουν τὸ χρῆμά των. Καὶ ἀπὸ τοῦδε ἀκόμη ποῖος ἄλλος προκαλεῖ περισσότερον τὸν οἶκτον παρὰ ἡ οἰκογένεια ἐκείνη ποῦ φθάνει μὲ τὴν καλῶς ἐρωδιασμένην ἀμαξάν της, ὅσον ἠμπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε μακρὰν ἀπὸ τὴν ἐστίαν της καὶ ἀπὸ κάθε ὠφέλιμον σκοπόν; Ὅλα τὰ ἔθνη ἠρώτησαν ἀλληλοδιαδόχως: «Τί ἦλθε νὰ κάμῃ ἐδῶ;» μέχρις οὗ ἐντροπιασθῇ καὶ καταντήσῃ νὰ περιμένῃ τὴν ἰδίαν ἐρώτησιν εἰς τὴν πύλην κάθε πόλεως.

Τρόποι ἐγκάρδιοι, ἢ ἰκανότης νὰ συμμορφώνεται κανεὶς πρὸς ὅλας τὰς περιστάσεις εἶναι καλὰ πράγματα. ἀλλ' ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ τὸ μέγιστον γέρας τῆς ζωῆς, τὴν ὑπάτην εὐτυχίαν ἐνὸς ἀνθρώπου, εἶναι νὰ γεννηθῇ μὲ μίαν κλίσιν πρὸς ἐκεῖνο ποῦ τοῦ παρέχει ἐργασίαν καὶ εὐτυχίαν, καὶ ὡς εἶναι τοῦτο κατασκευὴ κανίστρων, ξιφῶν, διωρύγων, νόμων ἢ ἀσμάτων. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι αὐτὸ ἐσκέπτετο καὶ ὁ Σωκράτης, ὅταν ἔλεγεν ὅτι οἱ καλλιτέχναι ἦσαν οἱ μόνοι ἀληθινοὶ σοφοί, ὄντες τοιοῦτοι πραγματικῶς καὶ ὄχι μόνον κατ' ἐπίφασιν.

Κατὰ τὴν παιδικὴν μας ἡλικίαν ἐφανταζόμεθα τὸν ἑαυτὸν μας περικυκλωμένον ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα, ὡς ἀπὸ ἓνα κρυστάλλινον κώδωνα, καὶ δὲν ἀμφεβάλλομεν ὅτι ὀδεύοντες μέχρι τοῦ

ἀπωτάτου σημείου του θὰ ἐφθάνομεν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἐβυθίζετο εἰς τὴν ἄδυsson ὁ δῦων ἥλιος καὶ οἱ ἀστέρες. Καὶ ὅταν ἠθέλομεν νὰ δοκιμάσωμεν τὸ πείραμα, ἐβλέπαμεν τὸν ἥλιον νὰ φεύγη πρὸ τῶν ὀμμάτων μας καὶ νὰ μᾶς ἀφίνη πάντοτε εἰς κάποιον λιβάδι τῆς γειτονίας ἀπέραντον, ὅπου μᾶς ἔλειπε πλέον καὶ αὐτὸ τὸ καταφύγιον τοῦ κρυσταλλίνου κώδωνος. Καὶ ἐν τούτοις εἶναι περίεργος ἡ ἐπιμονή, μὲ τὴν ὁποῖαν προσκολλώμεθα εἰς αὐτὴν τὴν ἀστρονομίαν τοῦ κώδωνος, εἰς τὴν ιδέαν τοῦ προστατευτικοῦ ὀρίζοντος τῆς οἰκίας μας. Ἦν ἰδίαν χίμαιραν ἀνευρίσκω καὶ εἰς τὴν ζήτησιν τῆς εὐτυχίας ποῦ, καθὼς παρατηρῶ, ἀρχίζει κάθε καλοκαίρι, καὶ εἰς τὴν γειτονίαν μόλις ἀρχίσουν νὰ ἐμφανίζονται τὰ πτηνά. Οἱ νέοι δὲν ἀγαποῦν τὴν πόλιν, δὲν ἀγαποῦν τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης. Θέλουν ν' ἀποσυρθοῦν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, νὰ μεταβοῦν εἰς μίαν φιλόξενον ἔπαυλιν, κρυμμένην μέσα εἰς τὰ βουνά, κρυφὴν ὡσὰν τὴν καρδίαν των. Γαξιδεύουν εἰς ἀναζήτησιν μιᾶς ἐστίας· φθάνουν εἰς τὸ Μπέρκσάϊρ, φθάνουν εἰς τὸ Ουέρμοντ, βλέπουν τὰς ἐπαύλεις — ὡραίας ἐπαύλεις, ὑψηλὰ βουνά, ἀλλὰ ποῦ εἶναι ἡ μοναξιά; Ἡ ἔπαυλις γειτονεύει μὲ τοῦτο καὶ γειτονεύει μ' ἐκεῖνο· ἀπεμακρύνθη πολὺ ἀπὸ τὴν Βοστώνην, ἀλλὰ ἦλθε κοντὰ εἰς τὸ Ἄλμπανυ ἢ κοντὰ εἰς τὸ Μπέρλιγκτον καὶ κοντὰ εἰς τὴν Μονρεάλην. Ἐπισκέπτεται μίαν ἔπαυλιν, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι μικρά, ἐρειπωμένη καὶ πτωχική. Ἐκεῖ ἔζησαν ἄνθρωποι δυσηρεστημένοι καὶ ἀνεχώρησαν — ὑπάρχει πολὺς ὀρίζων, πολὺς χῶρος, πολὺς κόσμος. Ὁ νέος ζητεῖ τὴν μοναξίαν μὲ παράπονον καὶ ἀναστεναγμούς. Ὅταν φθάσῃ εἰς τὸ σπίτι, ἀρκεῖται μόνον νὰ τὸ διέλθῃ. Αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ τὴν βαθεῖαν ἀπομόνωσιν ποῦ ἐπεζήτη. «Ἄχ, λέγει, τώρα βλέπω ὅτι ἀπαιτεῖται οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι βαθεῖς καὶ αὐτὸ τὸ βάθος μόνον οἱ φίλοι ἢμποροῦν νὰ τὸ δώσουν! — Ναι, ἀλλὰ φέτος ὑπάρχει μεγάλη ἔλλειψις φίλων· δὲν εὐρίσκονται εὐκολα καὶ δύσκολα ἀποκτώνται, ἐὰν εὐρεθοῦν: ἐτοιμάζονται ν' ἀναχωρήσουν, διότι καὶ αὐτοὶ εὐρίσκονται μέσα εἰς τὸν ἀνεμοστρόβιλον τοῦ φευγαλέου τούτου κόσμου καὶ ἔχουν ὑποχρεώσεις ἢ ἀνάγκας. Πρόκειται ν' ἀναχωρήσουν εἰς τὸ Οὐίτσκονσιν, ἔχουν γράμματα ἀπὸ τὴν Βρέμην — καὶ θὰ σὰς ἐπανίδουν ἀργότερα. Πολὺ ἀργά, πολὺ

ἀργὰ μανθάνομεν ὅτι μόνον μία βαθύτης ὑπάρχει, ἐν μόνον ἐσωτερικόν καὶ αὐτὸ εἶναι — ὁ σκοπὸς του. Ἐὰν ἡ χαρὰ, ἡ δυστυχία ἢ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ τὸ δείξουν, τότε τὰ δάση, αἱ ἐπαύλεις, οἱ ἔμποροι τῶν πόλεων καὶ οἱ ἀμαξηλάται μὲ τοὺς προφήτας καὶ τοὺς φίλους θὰ τοῦ ἀντικατοπτρίσουν ἀδιαφόρως τὸν ἀπύθμενον οὐρανὸν του, τὴν πολυάνθρωπον μοναξίαν του.

Ἡ ὠφέλεια τῶν περιηγήσεων εἶναι τυχαία καὶ βραδεία, ὁ καλλίτερος ὅμως καρπὸς ποῦ ἀνευρίσκομεν εἶναι ἡ συνδιάλεξις. Πόση διαφορὰ εἰς τὴν ἐντάμωσιν τῶν πνευμάτων! Ἄνεκτίμητον εἶναι τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο ποῦ ἢμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν εἰς αὐτὸ ὅτι δὲν ἢμποροῦμεν νὰ ἐκμυστηρευθῶμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας! Ἄλλοι μᾶς πληγώνουν χωρὶς νὰ θέλουν, μᾶς γυμνώνουν ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ σκέπτεσθαι, μᾶς ἀλυσσοδέκουν καὶ μᾶς φυλακίζουν. Ἐκεῖ ποῦ ἐπικρατεῖ ἡ συμπάθεια, εἰς καὶ μόνος σοφὸς ἀρκεῖ διὰ νὰ γίνουν ὅλοι σοφοί, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ ὁ μωρὸς κάμνει μωρὸν καὶ τὸν γείτονά του. Εἶναι νὰ θαυμάσῃ τις τὴν δύναμιν τοῦ συντρόφου τούτου ποῦ σὲ παγώνει. Ὅταν ἐμβαίνη εἰς τὸ γραφεῖον ἢ εἰς τὴν δημοσίαν αἴθουσαν, ἢ ὀμήγυρις διασκορπίζεται· ὅλοι ἀποσύρονται κρυφὰ ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου καὶ τὸ πᾶνωμα μένει εἰς τὴν διάθεσίν του. Ὑπάρχει τίποτε πλέον ἀνίατον ἀπὸ τὰς ἐπιπολαίους συνηθείας; Μία μυῖγα ἢμπορεῖ νὰ εἶναι τόσο ἀδάμαστος, ἕσον καὶ μία θαινα· — ἐν τούτοις εὐκολα ἢμποροῦμεν ν' ἀνεχθῶμεν τὴν μωρίαν, ἐὰν εἶναι συνώνυμος μὲ τὴν ἀστειότητα, τὴν χαριτολογίαν καὶ τὴν ἐλαφρότητα, ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ Γαλλεὺράνδος ὅτι «εὕρισκε τὴν μωρίαν ὡς μοναδικῶς ἀνακουφιστικὴν», ἀλλ' ἐὰν ὁ μωρὸς τύχη νὰ εἶναι καὶ κακοήθης καὶ ἐπιθετικὸς, καταστρέφει τὴν ὀρθοφροσύνην ὀλοκλήρου οἰκίας. Εἶδα ὀλοκλήρον οἰκογένειαν ἀνθρώπων λογικῶν καὶ ἡσύχων νὰ γίνουν ἄνω κάτω καὶ νὰ καταντήσουν ἔξωλλα θύματα ἑνὸς ἀχρείου, διότι αἱ παραδοξότητες ἑνὸς κακοήθους ἀτόμου ἐξεγείρουν καὶ τοὺς καλλιτέρους.

Εἰς τὸν παραλαγισμόν μᾶς ἐπιβάλλεται ν' ἀντιταχθῶμεν. Ἄλλὰ ἢ ἀντίστασις ἐξερεθίζει τὸν ὀξύχολον μωρὸν, ποῦ φαντάζεται ὅτι ἢ φύσις καὶ ἢ βερύτης ἔχουν ἀπολύτως ἀδικον καὶ μόνον αὐτὸς ἔχει δίκαιον. Κατὰ συνέπειαν ὀσαοδήποτε ἀρετὰς καὶ ἀνεκτικότητος καὶ ἂν ἔχουν ὅλοι οἱ δώδεκα κάτοικοι τῆς οἰκίας, θὰ

μεταβληθῶν ἀμέσως εἰς ἐπικριτάς, κατηγοροῦς, ἐξηγητάς, διορθωτάς τῆς διαγωγῆς τοῦ κακοποιοῦ τούτου πλάσματος· τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μ' ἐν πλοῖον ποῦ κινδυνεύει ν' ἀνατραπῆ ἢ μὲ τ' ἄλογα μιᾶς ἀμάξης ποῦ ἀφηνίασαν, — ὄχι μόνον ὁ πηδαλιούχος ἢ ὁ ἀδέξιός ἡνίοχος, ἀλλὰ ὅλοι οἱ ταξιδιώται ἀναγκάζονται νὰ λάβουν στάσεις γελοίας καὶ ἀλλοκότους διὰ ν' ἀποκαταστήσουν τὴν ἰσορροπίαν καὶ νὰ προλάβουν τὴν ἀνατροπὴν. Ὡς φάρμακον εἰς τὰς τοιαύτας περιστάσεις συμβουλεύω τὸ φλέγμα καὶ τὴν ἀλήθειαν, εἰς τρόπον ὥστε ὅλη ἡ ἀλήθεια ποῦ ἐκφράζεται διὰ λόγων ἢ δι' ἔργων νὰ εἶναι εἰς τὸ μηδὲν τῆς ἀδιαφορίας, εἰ δὲ μή, καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια θὰ γίνῃ τρέλλα. Ἄλλ' ἐὰν τὸ κακὸν ἐρριζώθῃ καὶ ἀπέδη ἐπικίνδυνον, τὸ μόνον μέσον τῆς σωτηρίας εἶναι ὁ ἀκρωτηριασμός, ὁπότε, καθὼς λέγουν οἱ ναυτικοί, πρέπει νὰ κοπῆ τὸ παλαιᾶρι καὶ νὰ φύγῃς ἀμέσως. Πῶς νὰ ζήσης μὲ συντρόφους ποῦ δὲν συμφωνοῦν μαζί σου; — Δι' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἡ ζωὴ ἐξωδεύθη κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ πείρα δὲν μᾶς διδάσκει μάθημα καλλίτερον ἐκείνου ποῦ μᾶς ἐδίδαξε τὸ πρωτόγονον ὀρμέφυτον τῆς ἀτομικῆς ἀμύνης, — νὰ μὴ ἀνυπερβάνωμεν καμμίαν ὑποχρέωσιν οὔτε ν' ἀναμιγνυώμεθα μὲ αὐτοὺς κατὰ κανένα τρόπον, ἀλλὰ ν' ἀφίνωμεν νὰ ἐξατμίζεται ἡ τρέλλα τῶν χωρὶς ἀντίστασιν.

Ἡ συνδιάλεξις εἶναι τέχνη, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον ἔχει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀνταγωνιστάς, διότι αὐτὴν ἐξασκοῦν καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς τῶν. Ὁ τρόπος μας τοῦ σκέπτεσθαι — ἐὰν πάρωμεν τοὺς ἀνθρώπους καθὼς εἶναι — δὲν εἶναι ἱκανοποιητικός· καθὰ μᾶς διδάσκει ἡ συνήθης πείρα, ὁ τρόπος αὐτὸς φοβοῦμαι μήπως εἶναι πτωχικός καὶ διεφθαρμένος. Ἡ ἐπιτυχία ποῦ τοὺς ἱκανοποιεῖ εἶναι ἀπλῶς μία συναλλαγὴ, μία θέσις προσοδοφόρος, κάποιον πλεονέκτημα ἀπέναντι τοῦ ἀνταγωνιστοῦ τῶν, γάμος, κληρονομία, δωρεὰ καὶ ἄλλα πράγματα. Μὲ τοιαῦτα στοιχεῖα ἡ συνδιάλεξις βέβαια περιστρέφεται εἰς ζητήματα ἐπιπόλαια, εἰς τὴν πολιτικὴν, εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τ' ἀτομικὰ ἐλαττώματα, εἰς τὰς ὑπερβολικὰς εἰδήσεις τῆς ἡμέρας καὶ εἰς τὴν βροχὴν. Αὐτὴ ἡ κατάστασις εἶναι ἀξιοθρήνητος καὶ τοὺς καταλαμβάνει αἰσθημα νευρικότητος καὶ ὀργῆς. Ἄλλὰ μόλις ἐμφα-

νισθῆ ἐν ἄτομον ἱκανὸν νὰ φωτίσῃ μὲ ἰδέας τὰ σκότη τῶν, νὰ τοῖς δείξῃ τοὺς ἐμφύτους θησαυροὺς τῶν, πόσα χαρίσματα κατέχουν, πόσον ὁ καθεὶς τῶν εἶναι ἀπαραίτητος, ποῖαν μαγικὴν δύναμιν ἤμπορῆ νὰ ἐξασκήσῃ ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, πόσον ὅλοι ἔχουν ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ποίησιν, εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὰς δυνάμεις ποῦ ἀποτελοῦν τὸν χαρακτήρα, εὐθύς θ' ἀφυπνίσῃ μέσα τῶν τὸ αἰσθημα τῆς ἀξιοπρεπείας· αἱ ὑποβολαὶ τοῦ ἀπαιτοῦν νέους τρόπους τοῦ ζῆν, νέα βιβλία, νέους ἀνθρώπους, νέας τέχνας, νέας ἐπιστήμας — καὶ τότε ἐξερχόμεθα πλέον ἀπὸ τὸ κέλυφος μας καὶ ἐμβαίνομεν εἰς τὸν μέγαν θόλον διὰ νὰ ἴδωμεν τὸ ζενίθ ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλὴν μας καὶ τὸ ναδίρ κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας μας. Ἄντὶ νὰ μεταβληθῶμεν εἰς ἐκεῖνο ποῦ καὶ εἴμεθα, εἰς δοχεῖα καὶ εἰς κάδους γνώσεων, καταβαίνομεν εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης καὶ βυθίζομεν τὰς χεῖράς μας εἰς τὰ θαυμάσια τῆς κύματα. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῆς κοινωνίας εἶναι ἀξιοθαύμαστον. Δὲν εἶναι πλέον οἱ ἴδιοι ἀνθρώποι. Ὅλοι μετέβησαν εἰς τὴν Καλιφορνίαν καὶ ὅλοι ἐπέστρεψαν ἑκατομμυριοῦχοι. Δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν ζωὴν βιβλίον, δὲν ὑπάρχει χαρὰ ποῦ νὰ συγκριθῆ μὲ αὐτὴν τὴν ἀπόλαυσιν. Ἐρωτήσατέ μας τί καλλίτερον ἔχομεν εἰς τὴν πείραν μας καὶ θὰ σᾶς ἀπαντήσωμεν ὅτι ἔχομεν τὰς στιγμὰς τῆς συνομιλίας μας μὲ τὴν σοφίαν τῶν πνευμάτων. Ἡ συνομιλία αὐτὴ πολλάκις μᾶς ἔκαμε νὰ αἰσθανθῶμεν ὅτι ἀνήκομεν εἰς καλλιτέρας σφαῖρας παρὰ τὰς σημερινὰς, ὅτι μία πνευματικὴ δύναμις μᾶς προσκαλεῖ, δύναμις τῆς ὁποίας αἱ γενικεύσεις προξενοῦν περισσοτέραν χαρὰν καὶ ἀποτελεσματικότητα παρὰ πᾶν, ὅτι σήμερον καλοῦμεν φιλοσοφίαν ἢ φιλολογίαν. Εἰς μίαν σπινθηροδόλον συνομιλίαν ἀρπάζομεν ἀναλαμπὰς τοῦ Σύμπαντος, ὑποβολὰς τῶν ἐμφύτων δυνάμεων τῆς ψυχῆς, φῶτα καὶ σκιὰς ἐνὸς τοπείου τῶν Ἄνδρων ποῦ προβάλλονται μακρὰν καὶ ποῦ μόλις τὰς ὠνειρεύθημεν εἰς τὰς μοναχικὰς μας μελέτας. Ἐκεῖ εἶναι οἱ χρησιμοί, ἐνίοτε ἀφθονοί, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἡ σκέψις ἐπανέρχεται κατὰ τὰς ὥρας τῆς στειρώσεως.

Προσθέσατε τώρα τὴν ἁρμονίαν τῆς θελήσεως καὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ θὰ ἔχετε τὸν δεσμὸν τῆς φιλίας. Ἡ μεγάλη

ανάγκη μας εις τὴν ζωὴν εἶναι νὰ ἔχωμεν κάποιον ποῦ νὰ μᾶς ὠθή νὰ κάμνωμεν ἐκεῖνο ποῦ ἤμποροῦμεν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπηρεσία ποῦ μᾶς προσφέρει ὁ φίλος. Μὲ αὐτὸν εὐκολὰ εἴμεθα μεγάλοι. Μέσα του ὑπάρχει μία ὑψηλὴ δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας ἀνακύπτει πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀρετὴ μέσα μας. Ὁρθάνοικτα μᾶς ἀνοίγει τὰς πύλας τῆς ὑπάρξεως! Τί ἐρωτήσεις τοῦ ὑποβάλλομεν! Πῶς συνεννοοῦμεθα μεταξὺ μας καὶ πόσον ὀλίγας λέξεις χρειαζόμεθα! Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ κοινωνία! Ἐνας ποιητὴς τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἀλῆ μπὶν Ἀμποῦ Ἐαλίπ, λέγει τὴν μελαγχολικὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐκεῖνος ποῦ ἔχει χιλίους φίλους, δὲν ἔχει κανένα περιττόν, ἀλλ' ἐὰν ἔχη καὶ ἓνα μόνον ἐχθρόν, αὐτὸν παντοῦ θὰ τὸν συναντήσῃ.

Ὀλίγοι ὅμως συγγραφεῖς ὠμίλησαν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καλλίτερα ἀπὸ τὸν Χαφίζ, ὁ ὁποῖος εἰς τὰς σχέσεις ταύτας δεικνύει τὴν λυδίαν λίθον τῆς πνευματικῆς υγείας. «Δὲν θὰ μάθῃς κανέν ἀπόκρυφον, ἐφ' ὅσον δὲν γνωρίσῃς τὴν φιλίαν, διότι καμμία οὐρανία γνῶσις δὲν ἐμβαίνει εἰς τὴν ψυχὴν ποῦ δὲν εἶναι ὑγιής». Ἐκτὸς τούτου καὶ ἡ ζωὴ δὲν ἔχει ἀρκετὴν διάρκειαν διὰ τὴν φιλίαν. Ἡ φιλία εἶνε πρᾶγμα σπουδαῖον καὶ μεγαλοπρεπές, ὡσὰν μία βασιλικὴ ἐμφάνισις ἢ ὡσὰν ἡ θρησκεία, καὶ δὲν εἶναι πρόγευμα τοῦ ταχυδρόμου ποῦ τὸ τρώγει περιπατῶν. Εἰς τὴν φιλίαν ὑπάρχει αἰδώς, καθὼς καὶ εἰς τὸν ἔρωτα, ὅσον δὲ καὶ ἂν δὲν τὴν διατυμπανίζουσιν αἱ ὠραῖαι ψυχαί, πάντοτε ὅμως τὴν ἔχουσιν πρὸ ὀφθαλμῶν. Μὲ τοὺς πρώτης τάξεως ἀνδρας ἢ φιλίαν μας ἢ ἡ καλὴ μας συνεννόησις δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς ἀποστάσεως ἢ τῆς φήμης ἢ τῶν ἄλλων περιστάσεων. Ἰκαὶ ἐν τούτοις δὲν ἐπιμελούμεθα καθόλου τὸ μεγαλύτερον ἀγαθὸν τῆς ζωῆς. Φροντίζομεν διὰ τὴν υγείαν μας, ἀποταμιεύομεν χρήμα, θέλομεν τὴν οἰκίαν μας καλοκτισμένην καὶ νὰ ἔχωμεν ἀρκετὰ φορέματα, ἀλλὰ τίς ἐνασχολεῖται φρονίμως νὰ μὴ στερηθῇ τὸ καλλίτερον ὄλων τῶν ἀγαθῶν — τοὺς φίλους; Ἡξεύρομεν ὅτι ὄλη μας ἡ παιδείσις τείνει εἰς τὸ νὰ μᾶς προετοιμάσῃ διὰ τὴν φιλίαν, ἀλλὰ δὲν κάμνομεν οὔτε βῆμα πρὸς αὐτήν. Πόσον καιρὸν θὰ μένωμεν ἀδρανεῖς ἀναμένοντες τοὺς εὐεργέτας τούτους;

Πῶς ἐτρέφῃς καὶ τί ἐφόρεσες, ἐὰν κατῴκησες εἰς τὸ πρῶτον

πάτωμα ἢ εἰς τὸ ὑπόστεγον, ἐὰν εἶχες κήπους καὶ λουτρῶνας, ὠραῖα κτήνη καὶ ὑπερήφανα ἄλογα, ἐὰν ἐξήρχεσο μὲ ὠραῖαν ἄμαξαν ἢ μὲ κάρρον βρωμερόν, ὅλα ταῦτα, ἐὰν τὰ προσβλέψῃς πέντε ἔτη ἀργότερα, δὲν ἔχουσιν καμμίαν διαφορὰν εἶναι πράγματα ποῦ γρήγορα λησιμονοῦνται καὶ δὲν ἔχουσιν συνεπείας. Ἄλλ' ἐὰν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἶχες καλοὺς συντρόφους, αὐτὸ εἶναι πρᾶγμα ποῦ ἔχει σημασίαν — ποῦ ἔχει τόσην σημασίαν, ὅσην καὶ αἱ πράξεις μας κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο. Καὶ κυττάξετε πόσον κυριαρχεῖ εἰς ὅλας τὰς σχέσεις ἢ γειτονία μὲ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ὀ γάμος, εὐάρμοστος ἢ ὄχι, σχηματίζει τὴν ἐστίαν μας ὁμοίως καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἰδίας κοινωνικῆς κατηγορίας, ποῦ ζοῦν πλησίον μας, ὀλίγα ἄτομα ὄχι ἀπομακρυσμένα, ἔστω καὶ κακῆς συναναστροφῆς — αὐτοὶ θὰ εἶναι οἱ σύντροφοι τῆς ζωῆς μας, ἐν ᾧ ὅλοι ὅσοι ἔγιναν δι' ἡμᾶς καὶ συμπαιθοῦν μὲ ἡμᾶς καὶ εἶναι μὲ ἡμᾶς ἠνωμένοι μὲ τοὺς ἔρκους τῆς καρδίας ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐχάθησαν καθολοκληρίαν. Τὸ λεπτόν αὐτὸ στοιχεῖον τῆς κοινωνίας δὲν ἠμπορεῖτε νὰ τὸ πραγματευθῆτε συστηματικῶς μὲ πολλοὺς κόπους καὶ φροντίδας δυνατὸν νὰ συναθροισθοῦν ἄνθρωποι καὶ νὰ ἰδρυθοῦν λέσχαι καὶ συζητητικαὶ ἐταιρεῖαι καὶ ἐν τούτοις νὰ μὴ καταλήξουσιν εἰς τίποτε. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι μέσα μας ὑπάρχει μεγάλη ποσότης ἀγαθοῦ ποῦ ἀγνοεῖ τὸν ἑαυτὸν τῆς, ἔτι ἡ ἕξις τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς ἀμίλλης ὑψώνει καὶ διατηρεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον καὶ ὅτι ἡ ζωὴ θὰ ἦτο δις καὶ δεκάκις ἢ ζωὴ, ἐὰν τὴν διηρχόμεθα μὲ συντρόφους φρονίμους καὶ εὐεργετικούς. Καὶ τὸ πρόδηλον συμπέρασμα εἶναι ὅτι, πρὶν ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἀγορὰν οἰκίας ἢ γαιῶν, ἀπαιτεῖται πρῶτον κάποιον περίσκεψιν καὶ στοχαστικὴν προσυνεννόησιν.

Ἄλλὰ ζῶμεν μὲ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐπίπεδα διάφορα· ζῶμεν μὲ ὑποδεεστέρους, ὄχι μόνον μὲ νέους ποῦ πρέπει νὰ τοὺς προικίσωμεν μὲ τὰ πλεονεκτήματα ποῦ ἔχομεν ἀποκτήσῃ, ἀλλὰ καὶ μ' ἐκείνους ποῦ μᾶς ὑπηρετοῦν ἀπ' εὐθείας καὶ ἐπὶ χρήματος. Οἱ παλαιοὶ κανόνες καὶ ἐδῶ ἔχουσιν τὸ κῦρὸς των. Ἐν τούτοις ὅσον καὶ ἂν μετῶμεν τὴν ὑπηρεσίαν μὲ τὴν ἀξίαν τοῦ χρήματος, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς τὸν δεσμόν τοῦτον ν' ἀποδοῖ μίσθιος. Ἀποδοῖτε ἀναγκαῖοι εἰς μερικούς. Μὴ καθιστᾶτε εἰς

κανένα τὸν βίον βαρύν. Αὐτὸς δὲ κανὼν εἰς τὴν Ἀμερικὴν προσλαμβάνει μίαν νέαν σημασίαν εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Ἡ οἰκιακὴ μας ὑπηρεσία συνήθως εἶναι ἕνας ἀνόητος θόρυβος παραλόγων ἀξιώσεων ἀφ' ἑνὸς καὶ παραμελήσεων ἀφ' ἑτέρου. Εἰς τὸν σιδηρόδρομον ἠρώτησάν ποτε κάποιον ταξιδιώτην πνευματώδη τί ἐπήγαινε νὰ κάμῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπεκρίθη: «μ' ἔστειλαν νὰ εὔρω ἕνα ἄγγελον διὰ τὸ μαγειρεῖον». Μία οἰκοδέσποινα πάλιν μοῦ ἐξωμολογεῖτο τὰ παράπονά της καὶ μοῦ ἔλεγεν ὅτι ἀπὸ τὰς δύο ὑπηρεσίας της ἢ μία ἔπασχεν ἔλλειψιν πνεύματος, ἢ δὲ ἄλλη ἔλλειψιν σώματος. Καὶ τὸ κακὸν αὐτὸ αὐξάνει καθημερινῶς μὲ τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἐχθρότητα κάθε φορτίου μεταναστῶν ποῦ ἔρχονται νὰ διεσκορπισθοῦν εἰς ὅλας τὰς γαίας καὶ τὰς οἰκίας τῆς Ἀμερικῆς. Ὀλίγοι ἄνθρωποι κατανοοῦν ὅτι τὸ ποῖόν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπηρέτου ἢ τῆς ὑπηρετρίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν κύριον ἢ τὴν οἰκοδέσποιναν, ὅτι ἢ κατεργάρα ποῦ ὑπῆρξεν ὁ φύλαξ ἄγγελος μιᾶς οἰκίας, ἢ ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ ἢ πανοῦχλα εἰς μίαν ἄλλην. Ὅλοι οἱ πρακτικοὶ ἄνθρωποι εἶναι ἐγωῖσται καὶ ἡ φύσις αὐθαιρέτως ἐπεμβαίνει εἰς ὅλα τὰ συμβόλαια διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν δικαιοσύνην εἰς τοὺς ὄρους των. Ἐὰν ἀποβλέψετε μόνον εἰς τὸ συμφέρον σας, καὶ οἱ ἄλλοι θὰ σᾶς μεταχειρισθοῦν μὲ σκληρότητα. Ἐὰν εἰσθε μεγαλόψυχος, καὶ οἱ ἄλλοι, ὅσον καὶ νὰ εἶναι ἐγωῖσται καὶ ἀδικοὶ, θὰ κάμουν πρὸς χάριν σας μίαν ἐξαιρετικὴν συγκατάδασιν καὶ θὰ σᾶς φερθοῦν καλῶς. Ὅταν ἠρώτων μίαν ἡμέραν ἕνα ἀρχισιδηρουργὸν διὰ τὰς σκωρίας καὶ τὴν τέφραν ἐπάνω εἰς τὰς σιδηρὰς βάρδους, μοῦ ἀπεκρίθη: «ὦ, ὅσον διὰ τὸ καλὸν σίδηρον, αὐτὸ πάντοτε ἢμποροῦμεν νὰ τὸ ἔχωμεν· ἀλλ' ἐὰν τώρα ἔχη ἐδῶ στάκτην, θὰ εἶπῃ ὅτι εἶχε στάκτην καὶ ἡ πληρωμὴ».

Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ τὰ παραδείγματά των ποῦ δὲν ἔχουν τελειωμόν; Ἡ ζωὴ φέρει εἰς τὸν καθένα τὸ ἔργον του καὶ ὅποιοιδήποτε καὶ ἂν εἶναι οἱ σκοποὶ ποῦ ἐπιδιώκετε — ἄλγεδρα, γεωπονία, ἀρχιτεκτονικὴ, παίησις, ἐμπόριον, πολιτικὴ, — ὅλοι θὰ ἐπιτευχθοῦν θαυμάσια ὑπὸ τὸν αὐτὸν πάντοτε ὄρον, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐκλέγετε ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὅποιον ἐπλάσθητε, ν' ἀρχίζετε ἀπὸ τὴν ἀρχήν, νὰ προχωρῆτε μὲ μέθοδον, βῆμα πρὸς βῆμα. Ἐὰν προβαίνετε μεθοδι-

κῶς, θὰ ἢμπορέσετε μὲ τόσην εὐκολίαν νὰ λυγίσετε τὰς ἀγκύρας καὶ νὰ θραύσετε τὰ τηλεβόλα, μὲ ὄσην πλέκετε τὸ ἄχυρον· θὰ βράσετε τὸν γρανίτην, μὲ ὄσην εὐκολίαν βράζετε τὸ νερόν. Παντοῦ ὅπου ὑπάρχει ἀποτυχία, ἐκεῖ ὑπάρχει κάποιον ἀπρονοησία, κάποιον δεισιδαιμονία, κάποιον ξέχασμα τῶν λεπτομερειῶν, ποῦ ἢ φύσις ποτὲ δὲν τὸ συγχωρεῖ. Καὶ μὲ τὴν ἰδίαν μέθοδον ἐπίσης ἀποκτῶνται καὶ αἱ εὐτυχεῖς συνθήκαι τοῦ βίου. Τὸ θέλγητρον ποῦ ἔχουν δι' ἡμᾶς ἀποτελεῖ μίαν ἐγγύησιν ὅτι ἢμποροῦμεν νὰ τὰς ἀποκτήσωμεν. Αἱ προσευχαί μας εἶναι προφήται. Ἀπαιτεῖται πίστις καὶ ἀπαιτεῖται εὐστάθεια. Πόσον σεβαστὸς εἶναι ὁ βίος ποῦ ἀφοσιώνεται εἰς τὸ ἀντικείμενόν του! Οἱ νεανικοὶ πόθοι εἶναι ὠραῖα πράγματα, αἱ θεωρίαι σας καὶ τὰ βιοτικά σας σχέδια εἶναι εὐγενῆ καὶ ἀξιέπαινα, — ἀλλὰ θὰ προσηλωθῆτε εἰς αὐτά; Εἰς αὐτὴν ἐδῶ τὴν συνοικίαν, ποῦ εἶναι τόσον πολυάνθρωπος, φοβοῦμαι ὅτι κανεὶς δὲν θὰ τὸ κάμῃ, ἢ τὸ πολὺ εἰς μεταξὺ χιλίων, καὶ ὅταν τοὺς κατηγορήσετε ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ τοὺς ὑπενθυμίσετε τὰς μεγάλας των ἀποφάσεις, ἐλησμόνησαν πλέον ὅτι εἶχον κάμῃ τοιοῦτον τάξιμον. Τὰ ἄτομα φεύγουν, ἔτοιμα πάντοτε νὰ γίνουν κάτι ἄλλο καὶ ἀνεύθυνα. Τὸ γένος εἶναι μέγα, τὸ ἰδεῶδες εὐγενές, ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι εὐμετάβολοι καὶ ἀσταθεῖς. Ἡρως εἶνε ἐκεῖνος ποῦ ἔχει κέντρον ἀκίνητον. Ἡ θεμελιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων φαίνεται νὰ εἶναι ὅτι ὁ μὲν ἢμπορεῖ νὰ ὑποβληθῇ εἰς ὑποχρεώσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἢμπορεῖτε νὰ βασισθῆτε — εἶναι δηλαδὴ ὑποχρεώσιμος — ἐν ᾧ ὁ ἄλλος ὄχι. Ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει νόμος μέσα του, δὲν ἔχει τίποτε, μὲ τὸ ὅποιον νὰ τὸν δεσμεύσης.

Εἶναι ἀναπόφευκτον ν' ἀναφέρωμεν ἰδιαίτερα παραδείγματα ἀρετῶν, περιστάσεων καὶ νὰ τὰ ἐξογκῶνωμεν. Ἀλλὰ τὸ πᾶν στηρίζεται κατὰ βάθος εἰς τὴν ἀκεραιότητα ἐκείνην, ἢ ὅποια ὑπερβαίνει τὴν ἀξίαν τῆς εὐφυΐας καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην αὐτῆς. Ἡ ὑγεία τοῦ πνεύματος συνίσταται εἰς τὸ νὰ μὴν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ μέσα. Πληρώνουν ὑπέρογκα ποσὰ διὰ τὴν θέσιν καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ταλάντου, ἀλλὰ διὰ τὰ μεγάλα συμφέροντα ἢ ἐπιπόλαιος ἐπιτυχία δὲν ἔχει ἀξίαν. Ἐκεῖνο ποῦ χαρακτηρίζει τὸν ἄνδρα εἶναι ἡ στάσις του — ὄχι τὰ κατορθώματα, ἀλλὰ αἱ δυνάμεις — αἱ δυνάμεις ποῦ ἐκδηλοῦνται, ὄχι εἰς ἡμέ-

ρας ώρισμένας και εις δημοσίας ευκαιρίας, αλλά εις κάθε ώραν και, είτε εν ήρεμια είτε εν τῇ δράσει, πάντοτε τρομακτικαί και πάντοτε ανεξάρτητοι ἀπὸ τὰς διαθέσεις μας. Ὁ λαὸς μαζί με τὸν Χόρν Τούκ λέγει: «Ἐὰν θέλῃς νὰ εἶσαι δυνατός, πρέπει νὰ παραλάβῃς ἕφος δυνατοῦ», ἐγὼ ὅμως θὰ ἐπρωτίμων ἐκεῖνο ποῦ ἔλεγεν ὁ ἀρχαῖος προφήτης: «Ζητεῖς τὰ μεγάλα πράγματα; Μὴ τὰ ζητῆς», ἢ ἐκεῖνο ποῦ ἔλεγαν διὰ τὸν Ἰσπανὸν ἡγεμόνα: «Ὅσον περισσότερα τὸν ἀφαιροῦν, τόσον περισσότερον γίνεται μέγας».

Τὸ ἀπόκρυφον τῆς παιδείας εἶναι νὰ μάθωμεν ὅτι εις τὴν πλεον σκοτεινὴν καλύβην, καθὼς και εις τὴν περίπλοκον ζωὴν τῶν μεγάλων πόλεων, ἀναφαίνονται πάντοτε ὀλιγάριθμά τινα σημεῖα και ὅτι εις αὐτὰ πρέπει νὰ στρέψωμεν τὰ βλέμματά μας — δηλαδή ν' ἀποφεύγωμεν ὅλας τὰς ψευδεῖς σχέσεις, νὰ ἔχωμεν τὸ θάρρος νὰ εἴμεθα ἐκεῖνο ποῦ εἴμεθα, ν' ἀγαπῶμεν ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ἀπλοῦν και ὠραῖον, νὰ μένωμεν ανεξάρτητοι, νὰ ἔχωμεν ἐγκαρδίους σχέσεις με τὸν πλησίον, αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιώδες — μαζί με τὸν πόθον τοῦ νὰ προσθέτωμεν και κάτι εις τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Μετάφρασις Θ. Χ. ΦΛΩΡΑ

Τ Ο Α Ι Ν Ι Γ Μ Α ¹

ΑΓΓΛΙΚΟΝ ΔΙΗΓΗΜΑ

Εἰς Μάκλεσφιλδ ὁ δόκτωρ Κέρσω μᾶς ἐδέχθη ἐγκαρδιώτατα. Ἦτο γηραιὸς κύριος, ὑψηλόσωμος, ἐπιβάλλοντος ἐξωτερικοῦ, ὅστις ὅμως ἔφερεν εις τὴν μορφὴν τὰ ἴχνη σοβαρῶν παθήσεων και ταλαιπωριῶν. Ἡ ἄλλοτε ῥωμαλέα κρᾶσις τοῦ ἀνθίστατο κάπως ἀκόμη εις τὸ νόσημα, ὅπερ ὑπέσκαπτε τὴν ζωὴν τοῦ γηραιοῦ δόκτορος.

Ἔσπευσε νὰ δώσῃ πάσας τὰς ἀπαιτουμένας διαταγὰς, ὅπως ἡ διαμονὴ μας εις τὴν ἔπαυλιν ἀποδῇ ὅσον τὸ δυνατόν μάλλον εὐχάριστος. Ἡ μὲς Σάρα εἶχε τὴν ἐτοιμότητα νὰ προσδιορίσῃ καταικίαν μας δύο δωμάτια πλησίον τῆς βιβλιοθήκης. Ἦτο καταλληλοτάτη θέσις δι' ἐπιτήρησιν και ὁ Βόδδ ἐμεινε πολὺ εὐχαριστημένος.

Μετὰ τὸ πρόγευμα ὁ δόκτωρ Κέρσω ἀπεσύρθη ζητῶν συγνώμην, διότι ἡ κατάστασις τῆς υγείας του τὸν ὑπεχρέωνε νὰ παραλείψῃ πολλὰ καθήκοντα τῆς φιλοξενίας. Παρεκάλεσε τὴν Σάραν νὰ τὸν ἀναπληρώσῃ και μᾶς ἀφῆκεν, ἀφοῦ μᾶς ἔδωκε λεπτομερεστάτας πληροφορίας περὶ τοῦ προϊστορικοῦ γεωλογικοῦ στρώματος, τὸ ὅποῖον ἐσκοπεύομεν νὰ ἐξετάσωμεν.

— Ἀνησυχῶ πολὺ διὰ τὴν υγείαν του, μᾶς εἶπεν ἡ δεσποινὴς Οὐίλσον, δταν ἐμείναμεν μόνοι. Φθίνει ἀπὸ ἡμέρας εις ἡμέραν και τὸ νευρικόν του σύστημα ἔχει πολὺ κλονισθῆ. Ἰπάρχουν στιγμαὶ ποῦ δὲν εὐρίσκεται εις τὰς αἰσθήσεις του· μετὰ τὸ γεῦμα χθὲς τὸ βράδυ ἐφαίνετο ὅτι δὲν εἶχε συνείδησιν οὔτε τοῦ τόπου οὔτε τῶν προσώπων. Παρετήρησα ὅτι πάσχει ἀπὸ παράδοξον ἀμνησίαν ἐνίοτε· μένει πολλάκις ἐπὶ ὀλόκληρα τέταρτα ὥρας με τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπλανεῖς, ἀκινήτους, κατάβάλλων ἐναγωνίους προσπαθείας διὰ νὰ ἐνθυμηθῇ τὰ πλεον πρόσφατα και τὰ πλεον κοινὰ πράγματα.

¹ Τέλος· συνέχεια ἐκ σελ. 445.

— Τί λέγει ὁ ἰατρός; ἠρώτησεν ὁ Βόδδ.

— Δὲν δύναται νὰ δώσῃ σαφῆ ἐξήγησιν περὶ τοῦ νοσήματος, ἐκ τοῦ ὁποίου πάσχει ὁ θεὸς μου. Λέγει ὅτι πρόκειται περὶ νευρικῶν διαταράξεων.

— Ἐκαμε ποτὲ λόγον ὁ δόκτωρ Κέρσω περὶ τῶν νυκτερινῶν ἐμφανίσεων καὶ τῶν ὑπόπτων κρότων, οἵτινες ἠκούσθησαν εἰς τὴν ἐπαυλιν;

— Ποτέ.

— Θεωρεῖτε καλὸν ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῶν ἐρεῦνας μας;

— Ἡμῖν ἔτοιμος ἀκριβῶς νὰ σᾶς προτείνω ν' ἀναδῶμεν εἰς τὸ ἐπάνω πᾶτωμα, ἀπήντησεν ἡ δεσποινὶς Σάρα, διὰ νὰ σᾶς δείξω τὸν τόπον τοῦ ἐγκλήματος καὶ τὰ δωμάτια, εἰς τὰ ὁποῖα περιφέρεται ὁ νυκτερινὸς ἐπισκέπτης.

Τὸ ἐστιατόριον εὑρίσκετο εἰς τὸ ἰσόγειον. Εὐρεῖα κλίμαξ ἦγε πρὸς τὰ δωμάτια τοῦ ἄνω πατώματος.

— Δὲν ὑπάρχουν ἄλλαι εἰσοδοί; ἠρώτησεν ὁ Βόδδ, ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κλίμακος.

— Ὅχι· δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον αὕτη ἡ εἰσοδος. Κυττάξετε τώρα· ἐδῶ εἶναι ὁ ἀντιθάλαμος, ὅπου εὑρέθη τὸ σῶμα τοῦ 'Ρίτζ· δεξιᾶ εἶναι ἡ βιβλιοθήκη, ἡ περσικὴ αἶθουσα, ἡ πρασίνη αἶθουσα καὶ τέλος τὸ δωμάτιόν μου· ἀριστερᾶ εἶναι τὸ δωμάτιον τοῦ θείου· ἐδῶ ἀντικρὺ εἶναι ἡ πινακοθήκη.

Ὁ Βόδδ ἐζήτησε νὰ μᾶς δείξῃ ἡ δεσποινὶς τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθη τὸ πτώμα τοῦ 'Ρίτζ.

— Ἦτο ἐξαπλωμένος μὲ τὸ πρόσωπον πρὸς τὸ ἔδαφος, παρετήρησεν ἡ μὲς Σάρα.

— Θὰ ἐπιστρέψωμεν ἐδῶ ἀργότερα· τώρα ἂς ἐξακολουθήσωμεν τὴν ἐπίσκεψιν.

Ἠκολούθησαμεν τὴν μὲς Οὐίλσον διὰ τῶν διαφόρων αἰθουσῶν, τῶν ὁποίων ἡ ὄροφὴ ἦτο πολὺ ὑψηλὴ καὶ ἡ ὄψις ἀρκετὰ πένθιμος, τόσον, ὥστε ἐσυλλογίσθη μὴπως ἡ μὲς Σάρα ὑπῆρξε θυμὰ ὑποβολῆς, τὴν ὁποῖαν εὐκόλως ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσουν εἰς αὐτὴν καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ οἴκου, τὸ τόσον κατηφές καὶ τραγικὸν ἐν τῇ πενθίμῳ αὐτοῦ αὐστηρότητι, καὶ ἡ διαφαινομένη διὰ τῶν ὑψηλῶν παραθύρων τῆς ἐπαύλεως σκυθρωπὴ ἐρημία τῆς πέριξ χέρσου ἐκτάσεως. Μήπως ἀρὰ γε ἦτο αὕτη ἡ γνώμη

καὶ τοῦ Βόδδ Καρρῶδερς; Εἰς τὴν πινακοθήκην ἐξήτασε μὲ ἄκραν προσοχὴν τὸ ἐκ πορφύρας μετάξης παραπέτασμα, τὸ ὁποῖον ἔφερε τῇ ὄντι, ὅπως μᾶς εἶχε διηγηθῆ ἢ μὲς Οὐίλσον, σχισμὰς εἰς τὸ κάτω ἄκρον, ὡς νὰ εἶχε σχισθῆ ὑπὸ δυνάμεων ἢ ὑπὸ ὀξέων ὀδόντων. Ὁ Βόδδ τὸ ἐξήτασε λεπτομερῶς, ὡς ἄνθρωπος εἰς τὸν ὁποῖον ἡ πραγματικότης ἐπιβεβαιώνει ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον αὐτὸς προεμάντευσεν ἤδη μὲ τὴν θαυμαστὴν αὐτογνωσίαν του.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην ἡ μὲς Σάρα μᾶς ἔδειξε τὴν γωνίαν, εἰς τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἀκούσῃ τὸν κρότον δυνάμεων ξεόντων τὸν τάπητα. Ἐκύψαμεν, ὅπως παρατηρήσωμεν, καὶ ἐπειδὴ ἡ γωνία ἦτο σκοτεινὴ, ὁ Βόδδ ἐξήγαγε τὴν μικρὰν ἠλεκτρικὴν λυχνίαν του. Εἶδαμεν ἐπὶ τοῦ τάπητος, ὅστις ἦτο ἤδη ὁποσοῦν ἐφθαρμένος, σημεῖα, ἅτινα ἠδύναντο κάλλιστα νὰ ἐκληφθοῦν ὡς προερχόμενα ἐξ δυνάμεων. Ἀλλ' αὐτὰ δὲν ἐλλύσαν πολὺ τὴν προσοχὴν τοῦ Βόδδ. Ἐξαπλωθεὶς χαμαὶ ἤρχισε νὰ ἐξετάζῃ προσεκτικῶς καὶ ἐπὶ πολὺ τὴν θέσιν τοῦ ἀσκεποῦς πατώματος μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τοῦ κρασπέδου τοῦ τάπητος. Διὰ μίαν τὸν εἶδα νὰ ἐξάγῃ τὸ χαρτοφυλάκιόν του καὶ νὰ χαράττῃ μετὰ προσοχῆς σημεῖα ἀκατανόητα. Ἐπειτα ἠγέρθη, ἔκρυψε πάλιν εἰς τὸ θυλάκιόν του τὴν μικρὰν λυχνίαν καὶ παρεκάλεσε τὴν μὲς Οὐίλσον νὰ τὸν ὀδηγήσῃ πάλιν εἰς τὸ μέρος, ὅπου εἶχεν εὑρεθῆ τὸ σῶμα τοῦ Ἰωάννου Σίτζ. Ἐκεῖτο τοῦτο εἰς τὸν ἀντιθάλαμον, ἀκριβῶς μεταξὺ τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῆς θύρας τοῦ διαμερίσματος τοῦ κατεχομένου ὑπὸ τοῦ δόκτωρος Κέρσω.

Τὸ ἔδαφος τὸ ἀποτελούμενον ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν εἶχε πολλάκις πλυθῆ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐγκλήματος καὶ ἐπομένως δὲν ἐπαρουσίαζε τίποτε τὸ ἀξιοσημειωτὸν εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ Βόδδ. Παρατήρησεν ἀκολουθῶς μετὰ λεπτομεροῦς προσοχῆς τοὺς τοίχους ὀλόγυρα μέχρι τοῦ ὕψους ἀνθρωπίνου ἀναστήματος καὶ ἐσταμάτησε βλέπων διὰ φακοῦ σημεῖον τι τοῦ δεξιοῦ τοίχου, κάτωθεν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνευρεθῆ τὸ πτώμα τοῦ φονευθέντος.

— Ὁ Ἰωάννης 'Ρίτζ ἦτο χαμηλοῦ ἀναστήματος καὶ μόλις ἠδύνατο νὰ φθάσῃ ἡ κεφαλὴ του μέχρι τῶν ὤμων μου, δὲν εἶναι ἀληθές, μὲς Σάρα;

— Ἀκριβέστατα, κύριε Καρρῶδερς.

— Ὅταν ἐφονεύθη, ἡ κόμη τῆς κεφαλῆς του ἦτο πολὺ βραχεῖα.

— Είναι αληθές, έπεβεβαίωσεν ή Σάρα· αλλά πώς τὸ γνωρίζετε;

— Είναι ἀπλούστατον· κυττάξατε ἐδῶ!

Ἐπλησιάσαμεν εἰς τὸν τοῖχον, ὅστις ἦτο γυμνός καὶ ὀλίγον τι ὑγρὸς καὶ παρατηρήσαμεν τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐδείκνυεν ὁ Βόδδ. Τέσσαρες ἢ πέντε τρίχες βαρεῖται καὶ φαῖαι ἦσαν κολλημέναι εἰς τὸν τοῖχον εἰς τὸ σημεῖον, μέχρι τοῦ ὁποῦ ἔφθανε τὸ προσδιορισθὲν ὑπὸ τοῦ φίλου μου ἀνάστημα τοῦ Ἰωάννου Ἰρίτζ.

— Ὁ φονευθεὶς θὰ συνελήφθη ἔξαφνα, εἶπεν ὁ Βόδδ, καὶ ὁ ἐπιτεθεὶς θὰ τὸν ἐκτύπησε καὶ θὰ τὸν συνέθλιψε μὲ τὸ σῶμά του ἐπάνω εἰς αὐτὸν τὸν τοῖχον, σφίγγων μὲ τὰς χεῖρας τὸν λαιμὸν τοῦ ταλαιπώρου γέροντος, ἕως ὅτου τὸν ἐπνίξεν ἐντελῶς. Ἐπειτα τὸ σῶμα ἔπεσε πρὸς τὰ ἔμπρὸς μὲ τὸ πρόσωπον πρὸς τὸ ἔδαφος, εἰς τὴν θέσιν ὅπου τὸν εὔρηκαν τὸ πρῶν. Ἄλλ' ἐδῶ δὲν ἔχω πλέον τι νὰ ἐξετάσω. Ἄς ἐπισκεφθῶμεν καὶ τὰς ἄλλας αἰθούσας.

Διήλθομεν διὰ τῆς βιβλιοθήκης καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸν περσικὸν θάλαμον.

— Ἐδῶ ἐβάλαμεν πάλιν ὄλα τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των καὶ τὰ ἐτακτοποιήσαμεν, εἶπεν ἡ μὲς Οὐίλσον. Ὑπάρχει ὅμως ἓνα μικρὸν παραπέτασμα τοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον φέρει ἀκόμη φανερά τὰ ἴχνη τῆς ἀγριότητος τοῦ ἀγνώστου καταστροφέως.

Ἀνύψωσεν ἐν πολῦτιμον δέρμα καὶ μᾶς ἐδειξεν ἓνα μικρὸν περσικὸν τάπητα τοῦ ἸΑ' αἰῶνος, ἢ μᾶλλον εἶπεῖν τὰ λείψανα τοῦ τάπητος, διότι ἦτο εἰς πολλὰ μέρη σχισμένος καὶ οἱ ἴστοι του συνεστραμμένοι, ὡς νὰ εἶχε μείνη ὑπὸ τοὺς ὄνυχας θηρίου.

Ὁ Βόδδ παρατήρησε ταχέως τὸ ἀντικείμενον καὶ ἐπροχωρήσαμεν περαιτέρω.

Ἐφθάσαμεν ἀπέναντι τῆς θύρας τοῦ κοιτῶνος τῆς μὲς Οὐίλσον.

Ὁ ἀντιθάλαμος, εἰς τὸν ὁποῖον εὐρισκόμεθα, εἶχε τὴν ὄψιν φαιδρὰν καὶ χαρίεσσαν, κατάλευκος ὅπως ἦτο καὶ ῥοδόχρους, μὲ ὄροφὴν κυανῆν καὶ ἐπίχρυσον.

— Αὐτὸ τὸ μέρος τῆς ἐπαύλεως θὰ ἐπεσκευάσθη πρὸ ὀλίγου καιροῦ, παρατήρησεν ὁ Βόδδ.

— Ναι, ἀπήντησεν ἡ Σάρα. Ὁ θεὸς ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ τὸ διαμέρισμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκατοίκησα, ἀφότου ἦλθα εἰς

τὴν ἔπαυλιν, ὄψιν πλέον φαιδρὰν, ὡς βλέπετε, ἡ ὁποία ξεχωρίζει ὄλως διόλου ἀπὸ τὴν κατῆφειαν ὄλου τοῦ ἄλλου κτιρίου.

— Ὅπισω ἀπὸ αὐτὴν τὴν θύραν ἠκούσατε τὸν θόρυβον, δὲν εἶν' ἔτσι;

— Ἀκριβῶς.

— Εἶπετε ὅτι τότε τὸ ξύλον εἶχε βερνικωθῆ προσφάτως;

— Ναι. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἡ βαφή ἦτο ἀκόμη ὀλίγον ὑγρά.

Ὁ Βόδδ ἐξήτασε προσεκτικῶς ὀλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τῶν φύλλων, ἡ προσοχή του δὲ συνεκεντρώθη ἰδίως εἰς τὸ κάτω μέρος, ὅπου εἶχεν ἀνακαλύψῃ βεβαίως διὰ τοῦ φακοῦ του κάποιον πολῦτιμον τεκμήριον. Ἦν εἶδα ἐξάγοντα τέλος τὸ χαρτοφυλάκιόν του, πίπτοντα ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ κάμνοντα συγκριτικὴν μελέτην μεταξὺ τῶν σημείων, ἅτινα εἶχε χαράξῃ εἰς τὴν σκοτεινὴν γωνίαν τῆς βιβλιοθήκης, καὶ ἄλλων σημείων, τὰ ὁποῖα προφανῶς εἶχε παρατηρήσει εἰς τὴν θύραν.

Ὅτε ἠγέρθη καὶ ἡ μὲς Οὐίλσον τὸν ἠρώτησε μετ' ἀνυπομονησίας περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐρευνῶν του, αὐτὸς ἀπήντησεν ἡσύχως ὅτι εἶχε συνάξῃ τινὰ ἄξια λόγου στοιχεῖα, εἶχεν ὅμως ἀνάγκην νὰ συναρμολογήσῃ καὶ νὰ ἐξελέγξῃ τὰς παρατηρήσεις του. Ὡς τόσον ἐθεωρήσαμεν ἀρκετὸν ὅ,τι ἐγένετο κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Ἐγὼ καὶ αὐτὸς ἐσκοπεύομεν νὰ κάμωμεν ἓνα γῦρον εἰς τὰ περίξ τῆς ἐπαύλεως, προχωροῦντες μέχρι τοῦ μέρους, τὸ ὁποῖον ἦτο δῆθεν τὸ ἀντικείμενον τῶν γεωλογικῶν ἐρευνῶν μας, καὶ νὰ ἐπιστρέψωμεν κατὰ τὴν ὄραν τοῦ γεύματος. Τὴν νύκτα δὲ ὁ Βόδδ καὶ ἐγὼ εἶχομεν ἀπόφασιν ν' ἀγρυπνήσωμεν ἐκ περιτροπῆς διὰ νὰ μὴ διακόψωμεν τὴν συνεχῆ ἐπιτήρησιν, τὴν ὁποῖαν ἐσκοπεύομεν νὰ ἐξασκήσωμεν εἰς τὰς αἰθούσας, εἰς τὰς ὁποίας ἐσυνήθιζε νὰ περιφέρεται τὴν νύκτα ὁ κρυπτόμενος εἰς Μάκλεσφιλδ ἀγνώστος ἐπισκέπτης.

***

Ὅταν ἐξήλθομεν, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατηθῶ καὶ ἠρώτησα τὸν Βόδδ:

— Λοιπὸν; εὔρηκες τίποτε;

— Ναι, ἀπήντησε. Ἦν πρᾶγμα εἶναι, ὅπως ὑπέθεσα. Μοῦ χρειάζεται μία τελευταία ἀπόδειξις καὶ ἐλπίζω νὰ τὴν ἔχω

τάχιστα. Ἐν τοσοῦτω κάμε μου μίαν χάριν. Ἀπόψε εἰς τὸ γεῦμα, περὶ τὰ τέλη, νὰ στρέψῃς τὴν συνομιλίαν εἰς τὸ θέμα τῆς χειρομαντείας καὶ νὰ φανῆς ὅτι εἶσαι ἐνήμερος εἰς αὐτό, νὰ προτείνῃς εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν συνδαιτυμόνων νὰ σοῦ δείξουν τὸ χέρι διὰ νὰ τὸ ἐξετάσῃς καὶ νὰ προείπῃς τὸ μέλλον των. Πρόσεξε ὁμως! ζήτει νὰ σοῦ δείξουν τὴν παλάμην τῆς δεξιᾶς χειρὸς.

— Καλά, θὰ κάμω ὅ,τι θέλεις, ἀπήντησα, μολονότι γνωρίζω τόσην χειρομαντείαν, ὅσην καὶ σὺ γεωλογίαν.

— Ὅχι δά, φίλε μου! Μέσα εἰς τὸν σιδηρόδρομον ἐδιάδασα ἕνα ἀπὸ τὰ νεώτερα βιβλία περὶ γεωλογίας καὶ ἔμαθα ὅσα μοῦ χρειάζονται διὰ νὰ μὴ κάμω κακὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν δόκτωρα Κέρσω. Θὰ ἴδῃς ἀπόψε...

Τῷ ὄντι κατὰ τὸ γεῦμα ὁ Βόβδ ἀπήντησεν εὐστόχως εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ ἱατροῦ περὶ τῶν προϊστορικῶν γεωλογικῶν στρωμάτων τοῦ Μάκλεσφιλδ. Ἐπειτα ἡ συνομιλία, τῆς ὁποίας συμμετεῖχε καὶ ἡ μὲν Σάρα ἔθιξε διάφορα ἄλλα θέματα, ἕως οὗ ἐπαρουσιάσθη ἡ κατάλληλος εὐκαιρία, ὅπως θυχθῆ καὶ τὸ θέμα τῆς χειρομαντείας. Ὁ Βόβδ ἔσπευσε νὰ ἐξάρῃ τὰς εἰδικὰς ἐπ' αὐτοῦ γνώσεις μου, ἡ δὲ μὲν Οὐίλσον, παρακινουμένη ἐκ τῆς γυναικείας περιεργείας, μὲ παρεκάλεσε νὰ ἐξηγήσω τὰ σημεῖα τῆς χειρὸς τῆς. Προσεποιήθη ὅτι ἤθελα ν' ἀποφύγω, ἀλλὰ κατόπιν ἤρχισα νὰ ἐξετάζω τὴν χεῖρα τῆς Σάρας καὶ ἔπειτα τὴν σαρκώδη καὶ εὐρείαν παλάμην τοῦ Κέρσω. Ὁ Βόβδ ἠγέρθη καὶ ἐπλησίασε κύπτων ὀπισθὲν μου μετὰ περιεργείας.

Παρητήρησεν ὅτι ὁ ἀντίχειρ τῆς χειρὸς τοῦ δόκτωρος ἔφερεν ὀριζοντίως βαθεῖαν οὐλὴν τραύματος.

— Ἐχετε πληγωθῆ εἰς αὐτὸν τὸν δάκτυλον, ἱατρέ; ἠρώτησεν ὁ Βόβδ.

— Ναί, ἀπήντησεν ὁ Κέρσω, πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς κυνήγιον τίγρεων εἰς τὰς Ἰνδίας. Ἐσκόνταφα καὶ καθὼς ἔπεσα ἐκτύπησα τὸν δάκτυλον εἰς τὴν κόψιν τῆς κυνηγετικῆς μαχαίρας, τὴν ὁποίαν ἐκρατοῦσα. Ἡ αἰχμὴ εἰσέδυσσε μέχρι τοῦ ὀστού καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ ὑποστῶ τὴν ἀποκοπὴν τοῦ δακτύλου. Ἀπὸ τότε μοῦ ἔμεινεν αὐτὴ ἢ οὐλὴ ποῦ βλέπετε.

Βραδύτερον, ὅτε οἱ φιλοξενοῦντες μας ἀπεσύρθησαν, ὁ Βόβδ μὲ παρεκάλεσε ν' ἀγρυπνήσω κατὰ τὰς πρώτας ὥρας τῆς νυκτός,

ἀλλὰ τίποτε δὲν συνέβη μέχρι τῶν τριῶν οὔτε κατόπιν, ὅτε ἔμεινεν ἀγρυπνῶν ὁ Βόβδ μέχρι τῆς πρωΐας. Ἡ φρούρησις ἐπανελήφθη ἐπὶ ἕξ ἡμέρας ἀνευ ἀποτελέσματος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ βίος μας εἰς τὴν ἑπαυλιν διέρρει μονότονος καὶ ἡσυχος. Ὁ δόκτωρ Κέρσω μᾶς παρεκάλει νὰ παρατείνωμεν τὴν διαμονὴν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ μηνός· ἡ μὲν Σάρα ἦτο νευρική καὶ ἀνήσυχος ἐκ τῆς προσδοκίας τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐπαγρυπνήσεώς μας. Τέλος κατὰ τὴν ἐβδόμην νύκτα, τὸ μυστήριον ἀπεκαλύφθη ἐν ὄλῃ τῇ φοβερᾷ αὐτοῦ πραγματικότητι.

* *

Ἐστηριζόμενη εἰς μίαν τῶν στηλῶν τῶν ὑψουμένων παρὰ τὰ μεγάλα παράθυρα τῆς βιβλιοθήκης. Τὸ σκότος ἦτο βαθύ. Ἄλλ' εἶχα ἤδη ἀποκτήσῃ τόσην ἔξιν εἰς τὸ μέρος, ὥστε ἠδυνάμην νὰ περιφέρωμαι καὶ εἰς τὸ σκότος. Τὸ μέγα ὠρολόγιον τῆς ἐπαύλεως ἐσήμανε τὴν δευτέραν ὥραν. Καὶ ἡ νύξ ἐκέλη ἐπίσης ἐφαίνετο ὅτι ἔμελλε νὰ παρέλθῃ ἡσυχως. Ὁ Βόβδ εἶχεν ἀγρυπνήσῃ μέχρι τῆς μιᾶς, οὐδὲν δὲ τὸ ἀσύννηθες εἶχεν ἴδῃ ἢ ἀκούσῃ. Ἄλλ' ὀλίγον μετὰ τὴν δευτέραν ὥραν, ἐνῷ ἤμην μόνος, θρηνώδης κραυγὴ ὡσεὶ ὀλολυγμὸς μ' ἔκαμε ν' ἀνασκιρτήσω. Προήρχeto ἐκ τοῦ προθαλάμου τῆς βιβλιοθήκης. Ἐπροχώρησα ἐν σιγῇ μέχρι τῆς μεγάλης θύρας τῆς εἰσόδου.

Κάποιος συνεταράσσετο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀσθμαίνων θορυβῶδως ὡς ἐν ἀγρίᾳ πάλλῃ. Δὲν ἠδυνάμην νὰ διακρίνω τίποτε ἐξ αἰτίας τοῦ ζόφου. Ὅσον καὶ ἂν προσεπάθουν νὰ μείνω ἀτάραχος, δεινὸς φόβος μ' ἐκυρίευεν. Ἠσθάνομην ἀκουσίως ὅτι εὐρισκόμην πλησίον πράγματος εἰς ἄκρον ἐξαιρετικοῦ καὶ φοβεροῦ ἠσθάνομην ὅτι, ἂν τὰ ὄμματά μου ἠδύναντο νὰ ἴδουν, θέαμά τι τρομακτικὸν ἢ ἀπαρουσιάζετο ἐνώπιόν μου... Νέος ὀλολυγμὸς, πλησιέστατα ἐμοῦ ἀντηχήσας, ἀλλὰ πλέον ὑπόκωφος, ὡς νὰ ἐξήρchetο διὰ μέσου στόματος ἀφρισμένου, ἔκαμε τὸ αἷμά μου νὰ παγώσῃ εἰς τὰς φλέβας...

Ἄρμησα εἰς τὸ διώματιον τοῦ Βόβδ, ὅστις ἐκοιμάτο ἐξηπλωμένος ἐπὶ ἀνακλιντροῦ· ἀφυπνισθεὶς ἀμέσως προσέδραμεν, ἀφοῦ ἐφωδίασθη μὲ ἐν ἡλεκτρικὸν κλεπτοφάναρον. Ἐβιάσθημεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην, ὅπου ἐν τῇ μεταξὺ θὰ εἶχεν εἰσχωρήσῃ τὸ μυστηριώδες ὀλολύζον ὄν, καὶ ἠκούσαμεν πράγματι τὸ ἰσχυρὸν ἀσθμά του.

Ἐφαίνεται κατεχόμενον ὑπὸ ἀγρίας λύσσης, ξυὸν μετ' ὀργῆς τὸν τάπητα καὶ κυλιόμενον ἐπ' αὐτοῦ. Ἐκ διαλειμμάτων ἐξέφερον εἶδος τι ὑλακῆς, ἣτις ἐξέπεσεν ἀπολήγουσα εἰς θρηνώδη μυκηθμόν, ὅμοιον σχεδὸν μὲ στεναγμόν ἀνθρώπινον ἀλγεινότητον τὴν ἔκφρασιν.

Ὁ Βόδδ πρὸς στιγμὴν ἀπεμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ καὶ ἐξηκόντισε τὴν λάμπιν τοῦ μικροῦ φανοῦ τοῦ πρὸς τὸ σημεῖον, ὅπου ὑπετίθετο ὅτι εὑρίσκετο τὸ τέρας. Ἐκεῖνο ἀπήντησε μὲ ὀργὴν ὡσεὶ πληγωμένου θηρίου. Ὅγκος τις ἀμαυρὸς ὠρθώθη καὶ ἐφώρμησε κατὰ τοῦ Βόδδ, ὅστις ἐξηκολούθει προχωρῶν πρὸς τὸ κέντρον τῆς αἰθούσης διὰ τὰ ἴδη κάλλιον.

ὑπὸ τὴν διασχίζουσιν τὸ σκότος βραχεῖαν λάμπιν εἶδα μετὰ τρόμου τὰ ἐκτείνωνται δύο χεῖρες χονδραὶ συμμαζευμέναι σπασμωδικῶς μὲ τοὺς δακτύλους γαμψοὺς ὡς τὰ ἐπρόκειτο ν' ἀρπάσσουν καὶ τὰ σφίγγουν κανένα ἐκ τοῦ τραχήλου... Ἐπειτα διέκρινά μίαν μορφὴν ἀνθρώπου, μίαν μορφὴν ἠλλοιωμένην, μὲ ἔκφρασιν θηριώδη, μὲ τὸ στόμα ἀφρισμένον, μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξέχοντας ἐκ τῆς κόγχης, μίαν μορφὴν, ἣτις οὐδὲν σχεδὸν εἶχε πλέον τὸ ἀνθρώπινον καὶ ἣτις μ' ἔκαμε τὰ μείνω ἐνεός.

Ἦτο ὁ δόκτωρ Κέρσω!

Ὁ Βόδδ ἀκίνητος παρεμέρισε πλαγίως σδύσας τὸν φανὸν τοῦ. Τὰ πάντα ἐδυθίσθησαν πάλιν εἰς τὸ σκότος. Ἦκουσα τὸν κρότον σώματος καταπίπτοντος βαρέως χαμαί. Ἐπειτα οὐδὲν πλέον.

* * *

Κατὰ τὴν εἰς Λονδίνον ἐπίστροφόν μας ὁ Βόδδ μοῦ ἐξήγησε πῶς ἀμέσως εἶχε πεισθῆ ὅτι ὁ φονεὺς τοῦ Ἰωάννου Ριτς δὲν ἦτο ἄλλος εἰμῆ ἢ ὁ οἰκοδεσπότης τῆς ἐπαύλεως. Ἀποκλειομένων τῶν λοιπῶν ὑπηρετῶν, οἵτινες πάντες κατήκουν εἰς τὴν ἀντίθετον πλευράν, ὁ δράστης κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε τὰ ζητηθῆ μετὰ τοῦ δόκτορος, τῆς μίς Σάρας καὶ τῆς Θαλαμηπόλου τῆς. Ἐκ τῶν συλλεχθέντων διαφόρων τεκμηρίων ἐξήχθη τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ φονεὺς ἦτο πράγματι ὁ δόκτωρ, ὅστις εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ σοβαρᾶς μορφῆς λυκανθρωπίας, μιᾶς δηλαδὴ τῶν νευρικῶν ἀσθενειῶν, ἐξ ἧς ὁ προσβαλλόμενος κατὰ τοὺς νυκτερινοὺς αὐτοῦ παροξυσμοὺς νομίζει ὅτι μετεβλήθη εἰς λύκον καὶ πίπτει χαμαὶ περιπατῶν τετραποδητὶ ὡς κτήνος καὶ ἐκφέρων κραυγὰς καὶ μυκηθμοὺς θηρίου. Τώρα ὁ δόκτωρ ἐκλείσθη εἰς φρενοκομεῖον.

Μετάφρασις Χ.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΛΛΑΣ

Ὅλιγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἱερὸν Κλήρον καὶ τοὺς λειτουργοὺς τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως τὴν ἐξῆς ἐγκύκλιον:

«Καθ' ἣν ὥραν ἡ Ἑλλάς καλεῖ ὑπὸ τὰ ὄπλα πάντα τὰ μάχιμα τέκνα αὐτῆς πρὸς ἀμυναν τῶν ἐθνικῶν δικαίων, δὲν πρέπει τὰ κρίνωσιν ἑαυτοὺς ἀπηλλαγμένους ὑποχρεώσεων, ὅσοι εὑρίσκονται ἐκτὸς τῶν τάξεων τῶν στρατευομένων.

» Ἐν γενικῇ ἐπιστρατεύσει δὲν ἐπιστρατεύεται μόνος ὁ ἐνοπλος πληθυσμὸς τῆς χώρας, ἀλλὰ σύμπας ὁ πληθυσμὸς. Οὐδ' εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη τὰ φέρῃ τις ὄπλον, ἵνα ἐπιτελέσῃ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον. Αἱ χεῖρες, αἱ παρέχουσαι προφρόνως πληρέστερα τὰ μέσα τοῦ ἀγῶνος, αἱ χεῖρες, αἱ στηρίζουσαι φιλοστόργως τὰ ἀδύνατα πλάσματα, ὅσα κατέλιπον ὀπίσω οἱ ἀπελθόντες εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, αἱ χεῖρες, αἱ προθυμοῦμαι τὰ ἐπουλώσασαι τὰς πληγὰς καὶ τὰ κατασιγᾶσσαι τοὺς πόνους τῶν μαχομένων, εἶναι ἐπίσης τόσαι χεῖρες ἀγωνιζόμεναι τὸν τιμιώτατον τῶν ἀγῶνιων.

» Ἡ φάλαγξ τῶν ἀόπλων, τῶν ἐξασφαλιζάντων διὰ τῆς παντοειδοῦς μερίμνης αὐτῶν τὴν ψυχικὴν γαλήνην καὶ τὴν σωματικὴν εὐεξίαν τῶν στρατευομένων καὶ ἐνισχυόντων οὕτω τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν βίωμην αὐτῶν, ἡ φάλαγξ αὕτη ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἀμυντικοῦ στρατοῦ τῆς χώρας.

» Καὶ τῆς ἀόπλου ταύτης, ἀλλ' ἰσχυρᾶς φάλαγγος, ὑμεῖς εἶσθε οἱ τεταγμένοι ἡγήτορες, ὑμεῖς οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ βαθμοφόροι. Ὅχι μόνον ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἣτις τὸν

ἱερέα καὶ τὸν διδάσκαλον κατέστησε μορφωτὰς καὶ ὀδηγοὺς τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν τῶν παραδόσεων τοῦ Γένους, τὰς ὁποίας ἐλάμπρυναν χθές ἔτι ὁ Γρηγόριος Ε' καὶ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐης καὶ τόσοι ἄλλοι. Ἐκείνων κληροδόχοι εἶσθε ὑμεῖς σήμερον. Ἀναδειχθῆτε ἀξιοὶ τῆς ἱερωτάτης κληροδοσίας.

» Ἀσφαλίσατε κατὰ τὸ δυνατόν τὴν περιθάλψιν τῶν ἀνευ στηρίγματος ἀπομεινασῶν ἀπόρων οἰκογενειῶν τῶν στρατευθέντων, πρωτοστατοῦντες εἰς τὴν σύστασιν συσσιτίων, τὴν περισυλλογὴν ἐνδυμάτων καὶ ἄλλων χρησίμων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ τὴν παροχὴν μικρῶν χρηματικῶν βοηθημάτων.

» Παρασκευάσατε κατὰ δύναμιν τὰ μέσα νοσηλείας τῶν ἐν ἐνδεχομένῳ πολέμῳ τραυματιῶν καὶ τῶν ἐκ τῶν κακουχιῶν τῆς στρατεύσεως ἀσθενῶν.

» Ἐπὶ πᾶσι δὲ κατασπεύρατε περὶ ὑμᾶς διὰ τῶν λόγων καὶ τοῦ κηρύγματος ὑμῶν ἐν ὄνοματι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Πατρίδος τὴν ἀποφασιστικότητα καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν, ὑπομιμνήσκοντες ἐκάστοτε, ὅσα ἐκ τῆς ἱστορίας παραδείγματα κρίνεται πρόσφορα εὐελοθυσίας καὶ αὐταπαρνήσεως τῶν πατέρων καὶ τῶν μητέρων ἡμῶν, καὶ διαθερμαίνοντες τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν, ἵνα καὶ τῶν μεθ' ἡμῶν ἀδελφικῶς συναγωνιζομένων μὴ ὑστερήσωμεν ἐν τῇ φιλοπατρειᾷ καὶ εἰς τὰ πρὸς ἡμᾶς ἐστραμμένα βλέμματα τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου δεῖξιμους τὸ σύνολον ἔθνους, συνεχίζοντες ἐπαξίως τὴν ἐνδοξὸν αὐτοῦ ἱστορίαν.»

— Δύο Ἕλληνες μουσουργοί, οἱ κ. κ. Σαμάρας καὶ Καλομοίρης συνέθεσαν πολεμικὰ ἐμβατήρια διὰ τὸν ἐλληνικὸν στρατόν, ὁ μὲν πρῶτος ἐπὶ στίχων τοῦ κ. Πολέμη, ὁ δὲ δευτερός ἐπὶ στίχων τοῦ κ. Παλαμᾶ.

— Καταληφθέντων υπό του Στρατοῦ τῶν καταστημάτων, διεκόπησαν τὰ μαθήματα τοῦ Πανεπιστημίου, τοῦ Πολυτεχνείου, τοῦ Μαρασιείου Διδασκαλείου, τῆς Σαβαστοπούλειου Ἑργατικῆς Σχολῆς καὶ ἄλλων δημοσίων ἐκπαιδευτηρίων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς.

— Ψηφισθέντος τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, ἐπεβλήθη λογοκρισία ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Τύπου.

ΑΓΓΛΙΑ

Ἡ πληθυσμὸς τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας ἀυξάνει κανονικῶς ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Κατὰ τὴν δεκαετίαν 1901-1911 ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ἤυξεν κατά 3.756.000 κατοίκων, ἢ ἀυξήσῃς δὲ τῆς τελευταίας ταύτης δεκαετίας εἶναι καὶ ἡ μεγαλύτερα παρατηρηθεῖσα εἰς τὴν μέχρι τοῦδε ἱστορίαν τῆς Ἀγγλίας.

— Ἡ βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἐψήφισεν εἰς δευτέραν ἀνάγνωσιν νόμον, ἀπαγορεύοντα εἰς τὰς νεανίδας ἡλικίας κάτω τῶν 18 ἐτῶν τὴν ἐξασκησιν οἰουδήποτε ἐπαγγέλματος εἰς τὰς δημοσίας οἰκίας.

— Τὸ ζήτημα υποδρυχίου σήραγγος ἐνούσης τὴν Μ. Βρετανίαν μετὰ τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης ἐπαναφέρει πάλιν ὁ διάσημος ἄγγλος μηχανικός Σμιθ. Οὗτος προτείνει τὴν κατασκευὴν σήραγγος εἰδικῆς διὰ τὴν κυκλοφορίαν ἤλεκτρικοῦ σιδηροδρόμου, οὕτως ὥστε ἐντὸς 3 1/2 ὡρῶν νὰ μεταβαίῃ τις ἀπὸ τοὺς Παρισίους εἰς τὸ Λονδίνον καὶ τὰν ἁπάλιν. Τὴν γνώμην ταύτην ἀσπάζονται ἐξέχοντες ἄγγλοι πολιτευταί, σχετικὸν δὲ σχέδιον θὰ εἰσαχθῇ πιθανῶς καὶ εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων προσεχῶς. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν εἶναι ἐναντία πρὸς τὴν τοιαύτην μετὰ τῆς Γαλλίας ἐνωσιν, κατόπιν μάλιστα τῆς τριπλῆς συνεννόσεως.

— Κατὰ τὴν στατιστικὴν τῶν σιδηροδρομικῶν δυστυχημάτων, ὅσα συνέβησαν διαρκούντος τοῦ ἔτους 1911, ταῦτα ἀνήλθον εἰς 14 θανάτους ἐπιβατῶν προσελθόντας ἐξ ἐκτροχιάσεων ἢ συγκρούσεων. Ἡ ἀναλογία πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν

ἐπιβατῶν εἶναι 1 πρὸς 100 ἑκατομύρια. Εἰς τὰ δυστυχήματα ταῦτα δὲν περιλαμβάνονται τὰ προσελθόντα ἐξ ὑπαιτιότητος ἐπιβατῶν, οἵτινες ἐκρημνίσθησαν ἐξ ἀμαξοστοιχιῶν ἢ κατεπλακώθησαν εἰς σταθμούς.

— Κατὰ τὴν *Nature* ὑπολογίζονται τὰ γνωστά εἶδη σπονδυλῶν ὡς ἑξῆς:

θηλαστικά	7.000
πτηνά	20.000
κροκόδειλοι καὶ χελῶναι	800
σαύραι	3.300
ὄφεις	2.400
βατραχοειδή	2.000
σαλαμάνδραι	200
ἰχθύες	12.000
Σύνολον	47.200

ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Κατὰ τὴν *Nature* εἰς τὸ Κάϊρον ἐγιναν ἐσχάτως πειράματα χρησιμοποίησης τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων πρὸς συγκέντρωσιν θερμότητος διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀμερικανοῦ Frank Shuman ἐφευρεθέντος ὄργανου. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ 572 κυττίων ἐκ φύλλων σιδήρου, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐκαλύπτετο ὑπὸ πλακῶν βαλίνων ἀλλεπαλλήλων, χωριζομένων διὰ στρώματος ἀέρος πάχους 0,025. Ἡ οὕτως ἀποταμιευθεῖσα θερμότης τοῦ ἡλίου ἀνήλθε μέχρι 238 βαθμῶν Κελσίου.

ΑΜΕΡΙΚΗ

Κατὰ τὴν διεθνή ἐκθεσιν τοῦ 1915 εἰς Ἀγ. Φράγκισκον εἰδικὸν τμήμα θὰ περιλάβῃ κτήνη καὶ κατοικίδια ζῶα. Τὸ τμήμα τοῦτο θὰ λάβῃ γιγαντιαίας διαστάσεις, πρὸς ἐνθάρρυνσιν δὲ τῶν ἐκθετῶν θὰ διατεθῶσι πολλὰ καὶ μεγάλα χρηματικά βραβεῖα.

— Μεταξὺ τῶν ναυαγῶν τοῦ «Ἴταλικοῦ» εὐρίσκετο καὶ ὁ γνωστὸς ἄμερικανὸς δραματικὸς συγγραφεὺς Ἰάκωβος Φουτρέλλε. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου ἐτελείωσε μίαν κωμῆδιαν, τὴν ὅποιαν εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς ἕν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα θεάτρα τῆς Ν. Ἰόρκης καὶ τὴν ὅποιαν καὶ αὐτὸς καὶ ἡ σύζυγός του

ἐθεώρουν ὡς τὸ καλλίτερον ἔργον τοῦ. Ὁ Φουτρέλλε κατὰ τὸ ναυάγιον ἐπνίγη, ἀλλὰ τὸ χειρόγραφον ἐσώθη ὑπὸ τῆς διαφυγούσης τὸν θάνατον συζύγου τοῦ ἀτυχοῦς συγγραφέως καὶ ἡ προσεχὴς παράστασις τοῦ ἔργου ἀναμένεται μετ' ἀνυπομονησίας ἐν Ν. Ἰόρκῃ.

— Εἰς τὸ Aix-la-Chapelle τῆς Γαλλίας ὑπάρχει μουσεῖον τῶν ἐφημερίδων, ὅπου εὐρίσκονται τὰ περιεργότερα ἀντίτυπα τοῦ παγκοσμίου τύπου. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἐφημερίς, ἐκδοθεῖσα τῇ 1859 ἐν Νέᾳ Ἰόρκῃ. Ἡ ἐφημερίς αὕτη, τυπωμένη ἐπὶ χονδροῦ χάρτου, ἔχει 8 σελίδας μὲ 13 στήλας ἑκάστην, ἔχει δὲ μήκος 2 μ. 50 καὶ ὕψος 1 μ. 80. Τεσσαράκοντα ἐργάζονται ἐπὶ 8 ἑβδομάδας συνεχῶς ἐργάζοντο εἰς τὴν τύπωσιν τοῦ τέρατος αὐτοῦ, ὥφειλε δὲ κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἰδιοκτητῶν νὰ ἐκδίδεται κατὰ ἑκατονταετίαν.

— Ἡ βουδωνικὴ πανάλης μετεδόθη ἐκ τοῦ Πόρτο-Ρίκου καὶ εἰς τὴν Κούβαν. Ἐκ τῆς λοιπῆς Ἀσίας διὰ τῶν ἐμπόρων τῶν γουναρικῶν μετεδόθη καὶ εἰς τὴν Κίναν. Ἐκαθὼς δὲ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν προσέβαλε καὶ τὴν Καλλιφορνίαν καὶ ἡ πολιτεία αὕτη μόλις διεσώθη χάρις εἰς τὰς συντόνους ἐνεργείας τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν κατοίκων. Ὑπὸ τῶν ἰατρῶν ἀποδίδεται ἡ μεταδοτικότης τῆς εἰς τὰ γουναρικά καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸ δέρμα τοῦ τροπικοῦ Ἰαρμπαγάν, ἐντὸς τοῦ τριχώματος τοῦ ὁποίου τὰ μικρόδια ἐγκαθίστανται καὶ πολλαπλασιάζονται.

— Εἰς τὴν Πολιτείαν τῆς Καλλιφορνίας ἐψηφίσθη νόμος ἐναντίον τῶν ὀκνηρῶν πατέρων. Διὰ τοῦ νόμου τούτου δίδεται τὸ δικαίωμα εἰς τὸ δικαστήριον νὰ ὑποχρεώσῃ πάντα πατέρα, μὴ ἐργαζόμενον ἐξ ὀκνηρίας πρὸς συντήρησιν τῆς οἰκογενείας του, νὰ ἐργάζεται εἰς τὴν διατήρησιν καὶ τὸν καθαρισμὸν τῶν δημοσίων οἰκίων ἀντὶ ἡμερομισθίου 7 φρ. 50., τὸ ἡμερομισθίον δὲ τοῦτο δίδεται ὅχι εἰς τὸν ἴδιον, ἀλλὰ εἰς τὴν μητέρα τῆς οἰκογενείας.

— Εἰς τὴν Βοστώνην ὁ «Σύνδεσμος τῶν Γυναικῶν», ἂν καὶ ἰδρύθη

μόλις πρὸς 3 1/2 ἐτῶν, ἔδειξεν εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ μεγάλην ἐνεργητικότητα εἰς ὅλα τὰ φιλανθρωπικά καὶ ἐν γένει κοινωνικά ζητήματα τῆς περιφέρειας του. Ἐὰ μὲν αὐτοῦ ἤδη ἀνέρχονται εἰς 1.800 ἐκ γυναικῶν ὄλων τῶν τάξεων. Ὁ Σύνδεσμος αὐτὸς ἐργάζεται κυρίως εἰς τὴν ἐπίδωξιν τῶν κατοικιῶν καὶ δημοσίων οἰκόν, καθὼς καὶ εἰς μέτρα ὑγιεινὰ. Εἰς τὸν Ἅγιον Παῦλον, Νέαν Ἰόρκην καὶ Φιλαδέλφειαν λειτουργοῦν ὅμοιοι Σύνδεσμοι μετὰ αὐτὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα.

— Ἡ Πολιτεία τῆς Νέας Ἰόρκης σκέπτεται νὰ λάβῃ δρακόντεια μέτρα ἐναντίον τοῦ πλήθους τῶν μεταναστῶν, οἵτινες πληθύνοντες ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἤρχισαν ἤδη νὰ εἶναι αἰσθητὸν βάρος εἰς τὴν Πολιτείαν. Κατὰ τὰς στατιστικὰς ἐπὶ 33.000 φρενοβλαβῶν τὸ ἡμισυ σχεδὸν εἶναι ξένοι, ἐπὶ 6.500 δὲ ἀσθενῶν, θεραπευομένων ἐν τοῖς νοσοκομείοις, 1.000 δὲ εἶναι Ἀμερικανοί. Κατ' ἀρχὰς μετὰξὺ τῶν ξένων ἐπλεόναζον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἰρλανδοί, τὰ τελευταία ὁμῶς ἔτη κατέλαβον τὴν πρώτην θέσιν οἱ Ἴταλοὶ, Ρῶσοι καὶ Αὐστριακοί. Οἱ ἐν Ν. Ἰόρκῃ Γάλλοι δὲν ὑπερβαίνουν τὰς 20.000.

ΓΑΛΛΙΑ

Ὁ Γάλλος βουλευτὴς Σμιθ, ὁ ἀκούρατος πολεμιστὴς τοῦ ἀλκοολισμοῦ, ἐξέδωκε λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἐργασίαν περὶ τοῦ ἀλκοολισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ μετὰ περιστοτάτας στατιστικὰς πληροφορίας. Π. χ. ἡ κατανάλωσις τοῦ ἀψίνθου ἀνερχομένη τῇ 1871 εἰς 15.521 ἑκατόλιτρα, ἀνήλθε τῇ 1908 εἰς 172.000 ἑκατὼλ. φθάσασα τὸ ἀνώτατον ὄριον καταναλώσεως, τῇ 1900 μὲ 238.000 ἑκατόλ. Ἡ κατανάλωσις τῶν λοιπῶν οἰνοπνευματώδων ποτῶν παρουσιάζει κατ' ἀναλογίαν τὴν ἴδιαν ἀυξήσιν. Ἐκ τῆς τοιαύτης καταχρήσεως οἰνοπνευματωδῶν, ἠβήσαν αἱ νευρικοὶ ἀσθενεῖαι (ἐπιληψία κ.τ.λ.), καθὼς καὶ ἡ φρενοβλάβεια. Ἐνθὺ οἱ τρόφιμοι τῶν γαλλικῶν φρενοκομείων ἀνῆρχοντο τῇ 1871 εἰς 49.789, ἐφθασαν τῇ 1908 τοῦς 98.247. Καὶ εἰς τὴν ἐγκλημα-

τικότητα παρατηρείται ή ίδια αύξησης, αφού από 0,47 φόνων επί 100 χιλιάδων κατοίκων τῆς 1874 ἀνῆλθε εἰς 0,57 τῆς 1904.

— Κατὰ τὸ δεύτερον τρίμηνον τοῦ 1912 τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Γαλλίας (ἐκτὸς τῶν πολυτίμων μετὰλλων) ἀνῆλθεν εἰς 3.732 ἑκατομμύρια ἀπέγκαντι 3.591 ἑκατομμ. τοῦ προηγουμένου τριμήνου.

— Κατὰ τὴν 1ην Ἀπριλίου 1911 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐταιρειῶν τῶν οικονομικῶν κατοικιών ἀνῆρχετο εἰς 307. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης 42 ἐταιρεῖαι ἀκόμη ἐζήτησαν τὴν κυβερνητικὴν ἀναγνώρισιν καὶ 39 ἐξ αὐτῶν τὴν ἀπέκτησαν. Ἐν τῷ μεταξὺ μερικαὶ ἐξ αὐτῶν διελύθησαν, οὕτως ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐταιρειῶν ἀνῆλθε τὴν 1ην Ἀπριλίου 1912 εἰς 339.

— Ἐδημοσιεύθη ἐσχάτως στατιστικὴ τῶν πόλεων καὶ κοινοτήτων τῆς Γαλλίας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν δημοτικὸν φωτισμὸν διὰ φωταερίου, ἤλεκτρικοῦ ἢ ἀσετυλίνης. Ἐκ τῶν 10.000 γαλλικῶν πόλεων ἢ κοινοτήτων μὲ πληθυσμὸν ἀνω τῶν χιλίων κατοίκων μόλις 4.094 ἔχουν τὸ εὐεργέτημα τοῦ δημοτικοῦ φωτισμοῦ, μένουσιν δὲ πλεόν τῶν πέντε χιλιάδων εἰς τὸ σκότος. Ἐκ τῶν 4.094 πόλεων, τῶν φωτιζομένων διὰ δημοτικοῦ φωτισμοῦ, 1.249 φωτίζονται διὰ φωταερίου, 2.673 δι' ἤλεκτρικοῦ φωτός καὶ 192 δι' ἀσετυλίνης.

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Ἀπὸ τοῦ 1840 ἰδρύθη ἐν Βαυαρίας ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου Α' Πάνθεον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνατίθενται αἱ προτομαὶ τῶν μεγάλων γερμανῶν πατριωτῶν. Ὁ βασιλεὺς πρόκηψ τῆς Βαυαρίας ἀνήγγειλεν ἐσχάτως εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ θεάτρου τοῦ Μονάχου, ὅτι ἐφέτος θέλει τοποθετηθῆ μεταξὺ τῶν ἄλλων προτομῶν καὶ ἡ τοῦ Βάγνερ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκατονταετηρίδος του. Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι σήμερον εὐρίσκονται ἐν τῇ πικνῶσει τοῦτῳ 130 προτομαί, ἐκ τῶν ὁποίων τελευταῖαι κατατεθεισὶαι εἶναι αἱ τοῦ Βίσαρκ τῷ 1908 καὶ τοῦ Μόλτικε τῷ 1909.

— Κατὰ τὰς τελευταίας στατιστικὰς ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη ἡ κρατούσα γνώμη, ὅτι τὰς ἀποικίας τῆς χρησιμοποιεῖ ἡ Γερμανία διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ περισσεύματος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, ὡς ἐκ τῆς καταπληκτικῆς αὐξήσεως τῶν κατοίκων τῆς ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Γερμανῶν ἀποίκων βαίνει ἐλαττούμενος ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Αἱ ἀποικίαὶ χρησιμεύουσιν μᾶλλον διὰ τὴν κατανάλωσιν τῶν γερμανικῶν ἐμπορευμάτων.

— Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ ἐτήσιον συνέδριον τῶν γερμανῶν τραπεζιτῶν συνῆλθεν ἐν Μονάχῳ. Πλεόν τῶν 800 μελῶν ἔλαβον μέρος εἰς αὐτό, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι τῶν κυβερνήσεων τῶν διαφόρων κρατῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν. Κατὰ τὸ συνέδριον συζητήθη εὐρέως τὸ οικονομικὸν μέλλον τῆς Γερμανίας, κατόπιν τῆς τραπεζίας αὐξήσεως τοῦ ἐμπορίου τῆς κατὰ τὰ τελευταία ἔτη.

— Ὁ Αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος βλέπει σήμερον πραγματοποιημένην τὴν γνώμην, τὴν ὁποῖαν ἐξέφρασε τῷ 1899, ὅτι δηλαδὴ «τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας εἶναι εἰς τὴν θάλασσαν». Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν τῆς Γερμανίας ὑπερέβη τὰ 3 ἑκατομ. τόνους καὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐνός λαοῦ κατ' ἐσχόχῃν γεωργικοῦ εἰς ναυτικὸν εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ θαυμασιώτερα κατορθώματα τῆς Γερμανίας, ὁφείλεται δὲ κυρίως εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, ἀνερχομένου σήμερον εἰς 55 ἑκατομ., ἐνῶ ἡ χώρα μᾶλλον πτωχὴ δὲν δύναται νὰ θρέψῃ πλεόν τῶν 48 ἑκατ. Ὁ μεγαλειότερος γερμανικὸς λιμὴν, ὁ τοῦ Ἀμβούργου, εἰσάγει κατ' ἔτος ἐμπορεύματα ἀξίας πλεόν τῶν 4 δισεκατομ. Ἐκτὸς τοῦ λιμένος τοῦτου καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν τριῶν λιμένων Βρέμης, Λυδέκης καὶ Στετίνου εἶναι καταπληκτικὴ ἐντὸς τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἡ μεγαλειτέρα εἰσαγωγή γίνεται διὰ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ. Ἐνῶ ἡ διὰ ξηρᾶς εἰσαγωγή ἔχει αὐξήσειν 10%, ἡ διὰ τῆς θαλάσσης ἠὐξήσεως κατὰ 103%. Ἡ

γερμανικὴ σημαία κυριαρχεῖ πλέον ὅλων τῶν θαλασσῶν τοῦ κόσμου χάρις εἰς τὰς 175 γερμανικὰς ἀτμοπλοικὰς ἐταιρείας, θεωρουμένας ὡς τὰς ἀρίστους ὅλου τοῦ κόσμου. Παράλληλως ἀναπτύχθη τεραστίως καὶ ἡ ναυπηγικὴ, πρὸ πάντων μετὰ τὴν φήφισιν νόμου, κατὰ τὸν ὁποῖον ὅπως τὰ πολεμικὰ πλοῖα, καὶ τὰ ἐμπορικὰ τὰ ἔχοντα συμβάσεις μετὰ τὴν Γερμανικὴν κυβέρνησιν πρέπει νὰ ναυπηγῶνται εἰς τὴν Γερμανίαν. Κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1911 τὰ ἐν κατασκευῇ πλοῖα ἀνῆρχοντο εἰς 687.705 τόνους.

— Εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ ἀριθμὸς τῶν αὐτοκτονιῶν αὐξάνει. Ἐπὶ τριῶν αὐτοκτονούντων ἀνδρῶν ἀναλογεῖ μία μόνη γυναίκα. Αἱ γυναῖκες αὐτοκτονοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τὴν γύκτα καὶ διὰ δηλητηριάσεως. Οἱ περισσότεροι τῶν αὐτοκτονούντων εἶναι ἢ νέοι ἀποτυχεῖς εἰς τὸ στάδιόν τους ἢ γέροντες ἀηδιάσαντες τὴν ζωὴν.

— Ὁ διάσημος συνθέτης Ριχάρδος Στράους ἐργάζεται πρὸς ἀποπεράτωσιν νέας ὁπερέττας, ἣτις θὰ παιχθῇ τὸν χειμῶνα. Ἡ ὑπόθεσις ἔχει ληφθῆ ἀπὸ τὸν Ἀρχοντοχωριάτην τοῦ Μολιέρου.

ΙΑΠΩΝΙΑ

Ἡ Ἰαπωνία διαργανώνει περιοδείαν εἰς τὴν Εὐρώπην τῶν καλλιτέρων τῆς μουσικῶν, ὅπως διαδώσῃ καὶ εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἐθνικὴν μουσικὴν τῆς. Ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτὴ προπαγάνδα θὰ χρησιμεύσῃ πρὸς διατήρησιν ἁρμονικῶν σχέσεων μετὰ τὸ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

— Ἐπίκαιρος ἐρχεται ἡ δημοσίευσίς τῆς ἐπισήμου ἐκθέσεως τῶν δαπανῶν τῆς Ἰαπωνίας κατὰ τοὺς δύο πολέμους πρὸς τὴν Κίναν καὶ τὴν Ῥωσίαν. Αἱ δαπάναι τοῦ πρώτου, διαρκέσαντος 283 ἡμέρας ἀνῆλθον εἰς 83.875.000 φρ. Τοῦ δευτέρου πολέμου, διαρκέσαντος 614 ἡμέρας αἱ δαπάναι ἀνῆλθον εἰς 562.875.000 φράγκα.

ΙΝΔΙΑΙ

Κατὰ τὰς στατιστικὰς ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῶν Ἰνδιῶν ἐδι-

πλασιάσθη ἐντὸς τριακονταετίας. Ἐνῶ τῷ 1881 ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν ἀνῆρχετο εἰς 1.862.634, τῷ 1891 εἰς 2.284.380 καὶ τῷ 1901 εἰς 2.923.241, ἐφθασε τῷ 1911 σύνολον 3.876.191, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐλάχιστος ἀριθμὸς Εὐρωπαίων. Ἐνῶ ὁ χριστιανισμὸς προσθεῖ τὸσον σταθερῶς, τοῦναντίον αἱ ἀνατολικαὶ θρησκείαι μένουσιν στάσιμοι.

ΙΤΑΛΙΑ

Καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τὴν Γαλλίαν ἤρχισεν ἡ διάδοσις τῶν θιατρῶν θεάτρων. Μέχρι τοῦδε ἰδρύθησαν δύο τοιαῦτα εἰς Βερόναν καὶ Φιεζόλε ἐν μέσῳ θαυμαστοῦ φυσικοῦ διακόσμου.

— Ἐν νεώτατον θεωρητὸν τὸ καθελκυσθέν ἐσχάτως εἰς τὴν θάλασσαν, φέρον τὸ ὄνομα Ἀντίης Ἀλιγκέρης, θεωρεῖται ὡς τὸ ἰσχυρότατον σκάφος τῆς Μεσογείου. Ὑπερβαίνει εἰς τὴν ταχύτητα καὶ τὰ ταχύτατα πτηνῶν, ὅσα ἔχουν ναυπηγηθῆ μέχρι σήμερον. Πέντε ὁμοία σκάφη κατασκευάζονται ταυτοχρόνως εἰς διάφορα ἰταλικά ναυπηγεῖα. Τρία τοῦτων θὰ εἶναι ἔτοιμα μέχρι Σεπτεμβρίου: *Λεονάρδος δα Βίντση*, *Κόμης Καβούρ*, *Ἰούλιος Καίσαρ*, δύο δὲ ἄλλα τὸ θέρος τοῦ 1914: *Ἀνδρέας Λόγια* καὶ *Γάιος Δουλλίος*. Παρεκτὸς τῶν ἐξ τούτων ναυπηγοῦνται καὶ δύο πτηνῶν ἀκόμη ἰσχυρότερα.

ΚΙΝΑ

Ὁ νέος ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Κίνας ὤρισεν ὡς ἐπίσημον διπλωματικὴν γλῶσσαν τὴν Γαλλικὴν, ἐνῶ αὐτὴ μέχρι τοῦδε ἦτο προαιρετικὴ. Ἡ πρῶξις αὐτὴ ἔχει μεγάλην σημασίαν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γαλλικὴν ἐπιρροὴν ἐν Κίνα.

ΝΟΡΒΗΓΙΑ

Ἡ Νορβηγία κατὰ τὰ φαινόμενα δὲν ἐκτιμᾷ πολὺ τοὺς μεγάλους ἀνδρας τῆς μετὰ θάνατον. Αὐτὸ τοῦλάχιστον ἀποδεικνύει ἡ ἐν Χριστιανίᾳ πώλησις τῆς κατοικίας τοῦ μεγάλου δραματικοῦ Ίψεν καὶ ἡ μεταβολὴ αὐτῆς εἰς ξενοδοχεῖον ὑπὸ τοῦ νέου ἰδιοκτήτου τῆς, ἐνῶ ἐπε-

θάλλετο νά μεταβληθῆ αὕτη εἰς μουσεῖον, τό ὅποιον νά περιλάβῃ ὅ,τι σχετικόν μέ τήν ζωήν τοῦ μεγάλου δραματικοῦ συγγραφέως.

ΡΩΣΙΑ

Ἡ ἀπ' εὐθείας μεταξὺ Μόσχας καί Πεκίνου αἰδηροδρομική συγκοινωνία εἶναι σχέδιον παλαιῶν ἡλικίας τεσσαράκοντα ἐτῶν. Ἐγκαταλειφθὲν διὰ λόγους πολιτικούς, ἀρχίζει πάλιν νά συζητῆται, ἐγένοντο δέ καί

σχετικά διαβήματα τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως πρός τήν κινεζικήν. Ἡ γραμμή αὕτη θά ἔχῃ μήκος 7,000 χιλιομέτρων περίπου, τῶν ὁποίων τὰ ἡμίση θά περιλαμβάνονται ἐντός τοῦ ῥωσικοῦ Κράτους καί τὰ λοιπά ἐντός τοῦ κινεζικοῦ. Θά διατρέχεται δι' ἡ ἀπόστασις ἐντός 4 ἡμερῶν. Εἶναι ἀνυπολόγιστα τὰ ἐκ τῆς τοιαύτης γραμμῆς ἐμπορικά ὠφελήματα ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν καί ἰδίως τῆς Ῥωσίας.